

Učebné texty

Miroslav Daniš

Pramene k úvodu do dejín východnej Európy I. stredovek

Obsah

1. Východná Európa na prahu raného stredoveku
  - 1.1. Góti
  - 1.2. Huni
  - 1.3. Avari
  - 1.4. Protobulhari
  - 1.5. Východní Slovania
  - 1.6. Maďari
  - 1.7. Normani
2. Byzantská ríša
3. Ranostredoveké štáty na východe Európy
  - 3.1. Chazarský kaganát
  - 3.2. Pečenežský archonát
  - 3.3. Povolžsko – kamské Bulharsko
  - 3.4. Prvé bulharské cárstvo
  - 3.5. Kyjevská Rus
4. Mongolská ríša a Zlatá Horda
5. Od Litvy k poľsko-litovskej únii
6. Moskovský štát v 14. – 16. storočí

1.1. Góti

Pramene

Jordanes - O pôvode a dejinách Gótov

Neskororímsky spisovateľ gótskeho pôvodu žil v 6. storočí pravdepodobne v Ravene, centre východorímskeho exarchátu. Vo svojich literárnych dielach sa opieral hlavne o rímskych spisovateľov Livia, Marcellina a Casiodora. V diele venovanom Gótom s názvom Getica zachoval pre históriu okrem iných dôležitý údaj, že Slovania spolu s Gótmi vyvinuli silný tlak proti juhovýchodnej časti Rímskej ríše v oblasti dolného Dunaja v 4. storočí n.l.

In: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. I. / hlavný redaktor R.Marsina/ Bratislava 1998, s.264-269

116/ O nejaký čas potom, ako kráľ Gótov Geberich odišiel spomedzi živých, stal sa jeho nástupcom v kráľovskej hodnosti Hermanaricus, nejurodzenejší medzi Amalovcami. Ten skrotil mnoho bojových kmeňov severu a dosiahol, že poslúchali jeho zákony. Viacerí starší autori ho právom porovnávali s Alexandrom Veľkým. Pokoril tiež kmene Goltheskýtov, Tiudov, Inaunxov, Vasinabrokov, Merens, Mordens, Imniskaris, Rogas, Tazdans, Athaul, Navego, kmene Bubegénov a Koldov.

117/ Hoci ho uznávali za slávneho vďaka tomu, že mu slúžili toľké kmene, nestrpel, aby takisto kmeň Herulov na čele s Halarichom, zväčša zdecimovaný, nepodrobil svoje zvyšky jeho nadvláde. Lebo spomenutý kmeň podľa správ historika Ablavia býval v okolí Maiótidy v mokrinách, ktoré Gréci nazývajú "ele"; preto dostali meno Eluri. Je to národ naozaj veľmi pohyblivý, no v ešte väčšej miere sa vyznačuje hrdosťou.

118/ Nebolo v tom čase veru nijakého národa, ktorý by si bojovníkov ľahkej zbroje do svojho šiku nevybral práve spomedzi nich. Hoci rýchlosť dovoľovala Elurom v častých bojoch unikať iným protivníkom, pomalosti, ale najmä neochvejnosti Gótov predsa len podľahla; sudba rozhodla, že aj oni sa zaradili medzi ostatné kmene a pokorili sa kráľovi Getov Hermanaricovi.

119/ Po krvavej porážke Herulov sa Hermanaricus vydal na ozbrojenú výpravu proti Venetom. Tí síce z hľadiska výzbroje nezasluhovali pozornosť, zato mali prevahu svojou

početnosťou. Veneti sa sprvoti pokúšali vzdorovať, avšak množstvo ľudí, pokiaľ nie sú do boja súci, vonkoncom nemôže rozhodovať, tobôž keď i Boh to dopustí, i záľaha vyzbrojených protivníkov sa na nich zosype. Títo Veneti, ako sme už začali rozprávať v úvodnej časti výkladu, čiže vo vyratúvaní kmeňov, vyšli z jedného koreňa a teraz sú známi pod tromi menami, teda ako Veneti, Anti a Sklaveni. Hoci títo v súčasnosti - a zásluhu na tom majú naše hriechy - všade zúrivo vyčítajú, vtedy všetci slúžili vrchnému veleniu Hermanarica.

120/ Podobne si už spomenutý Hermanaricus podrobil svojou rozvahou a mužnosťou národ Estov, ktorý sa usadil pri najvzdialenejšom brehu Germánskeho oceána. A tak rozkazoval všetkým národom Skýtska i Germánie celkom ako svojim vlastným poddaným.

121/ Neprešlo však odvtedy veľa času a - ako uvádza Orosius - rozpútal vojnový požiar proti Gótom kmeň Hunov, hrôzostrašnejší ako divokosť sama. Z dávneho podania sme sa dozvedeli, ako títo Huni vznikli. Kráľ Gótov Filimer, syn veľkého Gadarica, ktorý po opustení ostrova Skandza bol v poradí už piatym panovníkom Getov, vstúpil - ako sme povedali vyššie - so svojim ľudom na územie Skýtska. Tento Filimer našiel vo svojom ľude niekoľko žien čarodejníc - on sám ich v rodnom jazyku nazýval haliurunna - a pretože ich pokladal za podozrivé, zapudil ich spomedzi svojich a zahnal ďaleko od svojho vojska do pustatiny; tam ich donútil blúdiť.

264/ Lebo Gepidi, ktorí si silou nárokovali sídla Hunov, zmocnili sa ako víťazi celej Dácie, ale od Rímskej ríše si ako príčinní ľudia nežiadali v zmluve o priateľstve nič okrem mieru a každoročných slávnostných darov. S tým vtedy cisár rád súhlasil, a tak spomenutý národ až doteraz dostáva od rímskeho cisára zvyčajný dar.

Naproti tomu Góti, keď pozorovali, ako si Gepidi len pre seba osobujú sídla Hunov a ako hunský ľud obsadzuje svoje dávne sídla, rozhodli sa radšej požiadať o zeme Rímsku ríšu než sa vystavovať nebezpečenstvu a vpadnúť do cudzích. Dostali Panóniu, ktorá sa ťahá po rovinách do dĺžky, z východnej strany má Hornú Moesiu, z juhu Dalmáciu, zo západu Noricum a zo severu Danubius. Túto krajinu zobia mnohé mestá, z nich prvé je Syrmis, najodľahlejšia Vindomina.

265/ Sauromati, ktorých my nazývame Sarmati, ako aj Kemandri a poniektorí spomedzi Hunov sa usadili v časti Illyrica na pôde, ktorá im bola daná v okolí mesta Kastamartena. Z tohto pokolenia bol pentapolský vojvodca Blivila, jeho rodný brat Froila a v súčasnosti patricius Bessa. Naproti tomu Skíri, Sedagari a časť Alanov so svojim vojvodcom Kandacom dostali Malú Skýtiu a Dolnú Moesiu.

266/ Notárom u tohto Kandaca Alanoviiamuthisa bol až do jeho smrti rodič môjho otca, čiže môj dedo Paria. U Gunthikisa, syna jeho rodnej sestry, ktorého volali aj Baza, magistra brannej moci, ktorý bol synom Andagesa (ten bol synom Andela z rodu Amalovcov), som bol okrem toho, hoci nevzdelaný v gramatike, pred svojím obrátením notárom aj ja, Jordanes.

Rugovia a viaceré iné národy žiadali, aby smeli sídlit' v Bizze a Arkadopole. Aj mladší Atilov syn Hernak si spolu so svojimi ľuďmi vybral za sídla okrajové oblasti Malej Skýtie. Jeho pokrvní Emnetzur a Ultzindur sa v Pobrežnej Dácii zmocnili Uta, Hiska a Alma. Mnohí Huni, prebýjajúc sa sem a tam, sa vtedy vydali do Románie; z nich sú tí, ktorí sa až dodnes volajú Sakromontisi a Fossatisi.

267/ Akiste jestvovali aj iní Góti, ktorí sa nazývajú Malí, hoci je to vlastne nesmierne veľký národ; u nich bol biskup a dokonca primas Vulfila, ktorý im vraj aj písmeň zostavil. Dnes žijú v Moesii v oblasti Nikopola na úpäti Emimonta. Je to početný kmeň, ale chudobný, o vojny sa nezaujíma, ničoho nemá hojnosť s výnimkou dobytku rozličného druhu, pasienkov a hustých lesov. Na ich pôdach sa urodí málo pšenice aj ostatných druhov plodín. Niektorí spomedzi nich ani len vinohrady nepoznajú - ak sú inde - a víno kupujú zo susedných krajov. Lebo väčšina sa ich živí mliekom.

268/ Nuž, aby sme sa vrátili k národu, od ktorého sme pri rozprávaní vyšli, teda k Ostrogótom. Tí sa zdržiavali v Panónii pod vedením kráľa Valamera a jeho bratov Thiudimera a Vidimera. Hoci žili osve v mestách, jednako ich plány boli spoločné. Valamer sa zdržiaval medzi riekami Skarniunga a Aqua nigra čiže Čierna voda, Thiudimer pri jazere Pelsois, Vidimer medzi nimi dvoma. Stalo sa teda, že Atilovi synovia sa vydali proti Gótom, ako keby išli proti dezertérom zo svojho panstva a ako keby tu išlo o pátranie po zutekaných otrokoch.

269/ Napadli jedine Valamera, kým ostatní bratia o tom vôbec nevedeli. Napriek tomu ich Valamer zadržal s nevelkým počtom mužov, dlho ich vyčerpával a napokon ich drvivo porazil, takže z nepriateľov horko-ťažko prežila nejaká časť; tí sa obrátili na útek smerom do tých častí Skýtska, popri ktorých tečie prúd rieky Danapra (Huni ho vo svojom jazyku nazývajú Var). Hneď v tej chvíli vyslal Valamer posla k svojmu bratovi Thiudimerovi s radostnou správou. Ledva čo vstúpil toho dňa posol do Thiudimerovho domu, dozvedel sa ešte radostnejšiu udalosť. Práve v ten deň sa totiž Thiudimerovi narodil syn Theodoricus; hoci pochádzal z konkubíny Erelievy, do chlapčeka sa vkladali veľké nádeje.

270/ Čoskoro nato kráľ Valamer a jeho bratia Thiudimer a Vidimer vyslali posolstvo k cisárovi. Zvyčajné dary od cisára Martiana, ktoré dostávali ako novoročný dar a mali garantovať mierovú dohodu, totiž meškali. Na dvore sa dozvedajú, že Theodoricus, Triariov syn, takisto pôvodom Gót, ale z iného rodu, nie z Amalovcov, si pekne prekvitá spolu so svojimi, že sa s Rimanmi spojil putami priateľstva a dostáva pravidelný ročný dar, zatiaľ čo na nich sa hľadí iba s pohrdaním.

271/ S pocitmi zlosti sa ihneď chopia zbraní a prebrázdia takmer celé Illyricum, drancujúc a pustošiac. Cisár okamžite zmení svoj postoj, obnovuje predchádzajúce priateľstvo a posieľa posolstvo, ktorému dáva dary tak za minulý, ako aj nadchádzajúci rok, pričom sľubuje, že bude posieľať dary aj v budúcnosti bez hocakého zdráhanie. Ako rukojemníka na záruku mieru prijal od nich Thiudimerovho malého synčeka Theodorica, o ktorom sme sa pred chvíľou zmienili; ten vtedy vyrástol už na sedemročného chlapca a šlo mu na ôsmy rok. Otec váhal, či ho má dať, ale strýko Valamer tak veľmi prosil, aby medzi Rimanmi a Gótmi pretrvával pevný mier. Theodorica teda dali Góti ako rukojemníka. Odviedli ho do mesta Konštantínopola k cisárovi Levovi. Keďže to bol dobre vychovaný chlapec, získal si cisárovu priazeň.

272/ Potom, ako sa dosiahol pevný mier medzi Gótmi a Rimanmi, Góti videli, že to, čo dostávali od cisára, im nestačí, a zároveň túžili ukázať svoju príznačnú udatnosť. A tak začali plieniť navôkol susedné kmene; najprv rozpúťali vojnu proti Sadagom, ktorí držali vnútrozemie Panónie. Len čo sa o tom dozvedel hunský kráľ, Atilov syn Dintzik, zhromaždil okolo seba aspoň tých nemnohých, čo dosiaľ ostávali pod jeho vládou, menovite Ultinzurov, Angiskírov, Bittugurov a Bardorov, s nimi prišiel k panónskemu mestu Bassianae, obklúčil ho a začal po okolí zháňať korisť. Keď sa o tom Góti dozvedeli, okamžite zastavili vojnové ťaženie tam, kde boli (išlo práve o ťaženie proti Sadagom), obrátili sa proti Hunom a tak ich zahnali bez slávy zo svojho územia, že od onoho času až dosiaľ sa Huni, ktorí zostali, desia gótskych zbraní.

Úlohy

1. Zakreslite do mapy pohyby Gótov na euroázijskom kontinente.
2. Charakterizujte mravy a spôsob života Gótov.
3. Charakterizujte vzťahy Gótov s Rimanmi.

1.2. Huni

Pramene

Huni

Ammianus Marcellinus, rímsky historik, pôvodom Grék, narodil sa asi v roku 330 v Antiochii, zomrel koncom 4. storočia v Ríme. Po štúdiách pôsobil ako vyšší dôstojník v bojoch proti Peržanom, Gallom a Germánom v armáde cisára Juliána Apostatu, ktorého si najviac cenil z rímskych cisárov. Po zanechaní vojenskej kariéry od roku 363 písal svoje rímske dejiny s titulom *Res gestae* v rozsahu 31 kníh. Zachytil v nej roky 96 n.l. od cisára Nervu až do roku 378, do konca vlády Flavia Valenta. Svojím dielom a historickou metódou nadviazal priamo na Tacitovo historické dielo. Zachovali sa knihy XIV – XXXI, popisujúce udalosti rokov 353-378 a ktoré spracoval aj na základe vlastných autentických pozorovaní. Jeho dielo má význam aj pre skúmanie našich národných dejín, najmä jeho opisy rímskych vojen proti barbarom na strednom Dunaji v rokoch 357 - 358 a 374 – 375. Vyvrcholenie krízy rímskeho impéria, na územia ktorého sa pod tlakom Hunov od oblasti Markomanov a Kvádov, teda od stredného Dunaja až po dolný Dunaj tlačili kmene Germánov a ich spojencov v rokoch 375 – 378 opisuje v poslednej, 31. knihe. In: G. Popa-Lisseanu: *Izvoarele istoriei românilor XIII*, București 1939, str. 37-39, 47, 48.

Život a mravy Hunov

Hunský národ, známy len povrchne zo starých písomných pamiatok a sídliači za Maiotskými močiarmi (Azovské more), prekonal všetku mieru divokosti. Hneď v prvých dňoch po narodení zarezávajú železom dojčatám hlboko do tváre, aby sa tak po čase oslabil zvráštenými jazvami bujný rast chlupov. Preto starnú Huni bez fúzov a akéhokoľvek pôvabu a podobajú sa kastrátom. Všetci však majú zavalité a pevné končatiny a sú neprirodzene škaredí a zhrbení, preto ich pokladáš skôr za dvojnohé zvery alebo ohavy... V ľudskej podobe, hoci nevzhľadní, žijú drsným spôsobom života, takže nepotrebujú ani oheň, ani ochutené pokrmy. Živia sa korienkami a polosurovým mäsom akéhokoľvek dobytku, ktoré si vložia medzi stehná a chrbty koní a svojim teplom ho krátko ohrievajú. Nepoužívajú žiadne pevné príbytky, ba sa im vyhýbajú ako hrobkám odlúčeným od bežného pospolitého života. Nemožno u nich nájsť ani chatrč zakrytú rákosím. Potulujú sa z miesta na miesto, putujú po horách a lesoch a od najútlejšej mladosti si zvykli

znášať mrazy, hlad a smäd. Nevchádzajú do príbytkov ani v cudzine, iba ak ich k tomu prinúti najväčšia nutnosť, lebo sa necítia v bezpečí pod strechou.

Obliekajú sa do šiat plátenných alebo zošitých z kožík lesnej zveri. Používajú iba jediný oblek. Ak si raz oblečú tuniku ošúchanej farby, neodložia ju dovedy, kým sa dlhým používaním úplne nezničí a nerozpadne na handry. Hlavy si zakrývajú skrivenými čiapkami, hnáty si chránia kozími kožkami a ich neporiadne obuté črievice im znemožňujú chodiť voľným krokom....

Nikto z nich neorie a ani sa nedotkne pluhu. Nikto z nich nemá stály príbytok. Bez domova a zákona či trvalých zvykov podobajú sa ľuďom na úteku. Túlajú sa so svojimi kočmi, v ktorých i bývajú. V nich im manželky tkajú škaredé odevy, súložia s nimi, rodia a dojíca deti až do puberty. Nikto z nich nedokáže odpovedať na otázku, odkiaľ pochádza, lebo inde bol počatý, ďaleko odtiaľ sa narodil a ešte ďalej bol vychovávaný.

Úlohy

1. Charakterizujte v čom spočíval nomádsky spôsob života Hunov?
2. Zakreslite na mapu euroázijského kontinentu pohyby Hunov.
3. Porovnajzte nomádsky život Hunov so spôsobom života usadlých etník (Slovania).

Ako vnímali Rimania „inakosť“ nomádskych etník (na príklade Hunov, Avarov)?

Porovnajzte obraz nepriateľa u Rimanov s obrazom nepriateľa vyskytujúcim sa v učebniciach dejepisu.

1.3. Avari

Pramene

Menandros o Avaroch a Antoch

Menandros sa narodil v polovici 6. storočia. Získal právnické vzdelanie, slúžil v telesnej stráži cisára Mauríka (582-602), preto dostal prezývku Protektor. Na Mauríkiov príkaz spísal udalosti z byzantských dejín v rokoch 558-582. Z jeho diela sa zachovali početné a obširné fragmenty s veľmi dôležitým obsahom. Medzi nimi vynikajú najmä zemepisné a etnografické správy. Grécky text pod názvom Menandri Fragmenta vydal L.Dindorf v edícii *Historici graeci minores II*, Lipsiae 1871, 1-131, a pod názvom *Menandros Protector Historiae Fragmenta* vydal Carl de Boor v edícii *Excerpta historica iussu Imperatoris Constantini Porphyrogeneti confecta*, 1. *Excerpta de*

legationibus, Berolini 1903, 170-221. Slovenský preklad obsahujú Pramene k dejinám Veľkej Moravy, vydal P.Ratkoš, Bratislava 1968, 39-42.

In: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II. Slovensko očami cudzincov. Bratislava 1999, s.96 -98.

Fragment 6 (okolo roku 560): *Keď sa vládcov Antov nedarilo dobre a napriek svojim nádejám sa nachádzali na dne úpadku, odrazu začali plieniť ich krajiny a lúpiť ich kraj Avari. Anti, utrápení nájazdmi nepriateľov, vyslali k nim (k Avarom) posolstvo. Na ten cieľ vybrali Medzamira, Idaridziosovho syna a Kelagastovho brata, a žiadali, aby vykúpil niekoľko súkmeňovcov vzatých do otroctva. Vtedy Medzamir, príduc v posolstve k Avarom, ako výrečný muž milujúci nadnesenú reč, hovoril k nim trocha pyšne a hrdo. V tom sa akýsi Kutrigur, ktorý nadržiaval Avarom a kul najhoršie plány proti Antom, keďže Medzamir hovoril ako posol priveľmi vyzývavo, obrátil na kagana: "Tento človek má u Antov najväčší vplyv a za každých okolností sa vie postaviť proti svojim nepriateľom, preto ho treba zničiť, aby sa v budúcnosti bez prekážky mohli uskutočniť prepady ich krajín." Na jeho radu Avari potupili posolské privilégia, a nemajúc za nič spravodlivosť, Medzamira usmrtili. Od toho času ešte viac ako predtým pustošili krajinu Antov a neprestávali odtiaľ odvliekať ľudí a korisť.*

Fragment 48 (roky 570-579). *Keď totiž Slovania pustošili Heladu a odvšadiaľ hrozilo jedno nebezpečenstvo za druhým, Tibérius nemal nijakých (takých) síl, ktoré by ho mohli oslobodiť aspoň od časti nepriateľov, ak nie od všetkých, a nebol vstave zahatať im cesty, keďže rímske vojská odišli na vojnu na východ, preto vyslal posolstvo k Bajanovi, vládcovi Avarov, ktorý vtedy udržiaval s Rimanmi priateľské styky a sám už od začiatku Tibériovej vlády túžil patriť do našej ríše. Týmto spôsobom si ho chcel sám nakloniť, aby začal vojnu so Slovanmi, tí by boli zanepřázdnení domácimi starosťami, a túžiac brániť vlastné sídla, prestali by plieniť rímske územie --- Bajan, len čo cisár vyslal k nemu také posolstvo, prejavil ochotu splniť jeho želanie --- Cisár presvedčil Bajana, aby sa vypravil na vojnu proti Slovanom, a poslal mu posla Jána, aby previedol avarskú silu v počte 60 000 (mužov) z Panónie na rímske územia na dlhých lodiach---*

Keď ich prešikovali cez Ilýriu do Skýtska, pripravil im ďalší prevoz cez Dunaj na tzv. lodiach s dvoma kormidlami. Len čo sa (Bajan) objavil na druhej strane rieky, hneď začal páliť slovanské osady a pustošiť polia, keďže nikto z miestnych barbarov nemal odvahu postaviť sa proti nemu, ale všetci hľadali záchranu v úteku do hustých a tmavých lesov. Avarský útok na Slovanov sa

neuskutočnil len z popudu cisárskeho posolstva, keďže Bajan chcel za všetky prejavy milosti zo strany cisára dokázať vďačnosť, ale i preto, že oni (Slovania) boli v jeho očiach najväčšími nepriateľmi a mal i osobné dôvody na nenávisť voči nim. Vládca Avarov obrátil sa potom na samého Dauretia a iných náčelníkov toho kmeňa so žiadosťou, aby sa podrobili Avarom a dali sa zapísať medzi národy platiace tribút. Dauritas (!) rovnako ako aj iní vodcovia s ním spolu (žiadosť) odmietli. "Ešte sa taký nenarodil a neobjavil pod slnkom, čo by vedel zlomiť našu silu. My sme si privykli na to, že vládeme cudzím krajinám, a nie aby niekto iný (vládol) nad našou. V tom sme si istí, kým jestvuje vojna a meče." Na takéto správanie Slovanov odpovedali aj Avari podobným tónom, prekypujúc samochválou. Vznikli z toho urážky a zvady, lebo barbari majú obmedzenú a nadutú myseľ, a navzájom sa povadili. Slovania nevládali sputnať hnev a poslov, ktorí k nim prišli, zabili. O tom sa Bajan inou (bočnou) cestou dozvedel. Preto Bajan oddávna dvíhal žaloby proti Slovanom, prechováajúc tajnú nenávisť k nim a aj inak nasrdený, že sa nechceli stať jeho poddanými, a čo viac, že to, čo od nich utrpel, nebolo možné napraviť, a súčasne chcel cisárovi urobiť službu, pričom si myslel, že ich kraj nájde preplnený bohatstvom, lebo Slovania oddávna pustošili rímske územie, zatiaľ čo sa ešte nijaký národ nedotkol ich krajiny---

Fragmenty 63-66 (roky 579-582). Avarský kagan Bajan poslal Targitija k cisárovi po 80 000 denárov výkupného. Keď sa Targitij vrátil, kagan zrušil dohodu s cisárom a s celým vojskom tiahol k Sáve, aby sa tu medzi Sirmiom a Singidunom (Belehrad) utáboril. A podujal sa premostiť rieku, majúci nepriateľský zámer proti mestu Sirmiu, ktoré chcel pokoriť. Mal obavy, aby mu to neprekazili Rimania, ktorí mali posádku v Singidune. Obával sa ich dlhoročných skúseností a schopností prechádzať cez rieky na člnoch, usiloval sa uskutočniť akciu skôr, ako sa jeho zámer prezradí. Preto zozbieral lode a mnohé plavidlá z Hornej Panónie a z Istrie, urobil z nich vojnové loďstvo a sám s celým barbarským vojskom, prechádzajúc pešo cez sirmijský ostrov, prišiel k Sáve---

Rimania a Avari bojovali počas troch dní pri moste v Dalmácii---Obyvateľov Sirmia veľmi sužoval veľký hlad, začali jesť neprirodenú stravu, lebo nemali potrebné potraviny, a vtedy už (Avari) mali prechod cez Sávu po moste. Veliteľ Sirmia Šalamún bol neschopný a okrem toho utrápení obyvatelia mesta začali od súženia nariekať ako ľudia, čo stratili poslednú nádej. Búrili sa proti rímskym vodcom a nový veliteľ Theognis mal málo vojska. Cisár Tibérius, keď sa o tom dozvedel, prikázal Theognisovi, aby ukončil vojnu s tým, že Rimania odovzdajú Avarom mesto a

Avari prepustia obyvateľov bez majetku. Okrem toho kagan požadoval zlato za tie tri roky, počas ktorých ho nedostal.

Úlohy

1. Charakterizujte vzťahy Avarov so Slovanmi.
2. Zakreslite na mapu euroázijského kontinentu pohyby Avarov.
3. V čom spočívala denomadizácia a akulturačné pôsobenie na Avarov?
4. Charakterizujte rozdiely v nomádskom živote Hunov a Avarov.
5. Definujte Tributum pacis.

1.4. Východní Slovania

Pramene

O obyčajoch a živote Slovanov

Na základe Gaiháního strateného diela *Knihy ciest a krajín* (spred roku 907) podal správu o starých Slovanoch začiatkom 10. storočia arabský spisovateľ Ibn Rusta (uvádza sa aj ako Ibn Rušd alebo Ibn Dast) v diele *Knihy drahocenných pokladov* a v 1. polovici 11. storočia perzský spisovateľ Gardízi. Keďže Ibn Rusta čerpal z menej prameňov, jeho text je hodnovernejší. V Gardíziho kompilačnom podaní badať miešanie starších i súvekých údajov. In: *Historická revue*, 9/94

Slovania (Saklabijja)

1. Medzi krajinou Pečenehov a Slovanov je vzdialenosť desať dní cesty. Na začiatku slovanskej hranice leží mesto menom Va-i. Cestou, ktorá ťa povedie, treba ti prejsť veľmi rozsiahlymi, neschodnými územiami. Pritom sa stretneš s potokmi a hustými lesmi. Územie Slovanov je rovinaté a lesnaté. A oni bývajú v nich (v lesoch a na rovinách).

2. Vinohrady a oráčiny nemajú. Majú z dreva urobené akési stojany, do ktorých sú prevrtané diery pre včely a med. A tieto drevené nádoby volajú úlišče. Z takejto drevenej nádoby

získa sa medu vo váhe desať mier, volanej ibrik (alebo abarik). Pasú si svine rovnako tak ako ovce.

3. Ak spomedzi nich dakto umrie, toho spália v ohni. A ich ženy, ak niekto z ich rodiny umrie, nožom si porežú ruky a tvár. Nasledujúci deň po spálení mŕtveho prídu (na pohrebisko), tam zhrnú popol a dajú ho do nádoby, ktorú potom uložia na kopci. Rok po smrti nebohého vezmú so sebou asi dvadsať či viac alebo menej úľov na kopec, kde sa zide rodina nebohého, a tam jedia a pijú a potom sa vrátia domov.

4. Ak nebohý mal tri ženy, tá z nich, čo si myslí, že ho najviac ľúbila, vezme si pri jeho mŕtvole do rúk dva kusy dreva, vbíja ich stojmo do zeme, potom tretí kus dreva kladie naprieč na ne a stredom toho uväzuje silný povraz, ktorého koniec si uviaže okolo hrdla, potom si stane na stoličku a keď toto všetko urobila, stoličku spod nej vytiahnu a ona obesená visí, kým sa nezadusi a neumrie. Keď umrie, jej mŕtvolu hodia do ohňa a zhorí.

5. Oni všetci sú uctievačmi ohňa (podľa Gardíziho býka). Z ich obilnín najčastejšie je pšeno. A keď príde čas žatvy, vezmú pšenového semena, dajú ho do dierkovej kanvice a pozdvihnú ho k nebu, hovoria: „Ó, pane, ty si ten, ktorý nám dávaš pokrm, nachovaj nás ním teraz v plnej miere.“

6. Majú rozličné hudobné nástroje, ako lutnu, bubon, lýru (podľa Gardíziho flautu); ich lýra (flauta) je dlhá dva lakte, ich lutna je hudobný nástroj s ôsmimi strunami. Nápoj si robia z medu. Počas spaľovania mŕtveho hrajú a nazdávajú sa, že sa im treba radovať, že ho boh vzal na milosť. Len málo statku chovajú. Koňa má len vznešený muž. (Podľa Gardíziho: Majú málo koní. Ich odevom je imeg. Majú črievice a ich črievice sa ponášajú na tabaristánske, čo je preto, lebo si držia tabaristánske ženy. Spôsob ich života je skromný, nie práve hojný.)

7. Vladára si volajú županom (subandž) a tohto poslúchajú a od jeho slova závisia. (Gardízi uvádza: Ich vladár si položí korunu na hlavu a každý ho poslúcha a robí podľa jeho rozkazu. Väčšieho vládca volajú Svätoplukom (Svjtmlk) a jeho námestníkom je župan (svjhl).) Vladárovo sídlo je v prostriedku državy.

Najvznešenejší, najznámejší spomedzi nich, ktorého nazývajú vladárom vladárov, volá sa Svätopluk (Svjtblk, -bilk, -balk, -bulk) a je väčší a mocnejší ako subandž (župan, špán), ktorý je jeho námestníkom. Tento vládca má aj kone a živí sa výlučne kobyľím mliekom. Má krásnych obrnencov, ktorí sú aj mocní aj statoční. Mesto, v ktorom býva, volá sa Džarádust (alebo Džarádust) a v ňom sa odbavujú mesačné trhy trvajúce tri dni, na ktorých kupujú a predávajú.

8. *Veľká zima panuje v ich dŕžave a je taká veľká, že si ľudia pod zemou vykopú jamu a nad ňou urobia drevenú končistú strechu, podobnú kupole kresťanských kostolov; potom na strechu nahádzu zem. Do tohto podzemného domu (čiže polozemnice) sa nasťahuje každý so svojou rodinou a vezme so sebou drevo a niekoľko kameňov. Potom pália oheň dovtedy, kým sa kamene nerozohrejú do červena. Keď sa kamene rozžeravia na najvyšší stupeň, polievajú ich vodou, čím sa rozšíri para a príbytok sa natolko zohreje, že si zložia odev a v takom príbytku ostávajú až do samej jari. (Gardízi ďalej uvádza: Stavanie hradu je u nich zákonom. Všade sa viacerí zídu a stavajú hrady (hradištia), pretože ich Maďari prepadávajú a napadajú. Maďari ich premôžu a Slovania sa utiekajú do hradov (hradišť), ktoré si postavili. Cez zimu sa najviac zdržiavajú v hradoch (hradištiach), v lete však v horách. Zima je u nich veľká.)*

9. *Kráľ každoročne od nich vyberá dane. Kto má dievča, povinný je dať (kráľovi) raz do roka po jednom parádnom odevu. A kto má aj syna, z jeho odevov je povinný dať tiež raz do roka jeden parádny oblek. A kto nemá ani syna, ani dievča, je povinný dať parádny odev zo šiat svojej ženy alebo služobnice.*

Keď prichytia zlodeja, kráľ ho dá alebo zadusiť, alebo ho dá pod dozor niektorému vládcovi svojich najvzdialenejších oblastí. (U Gardíziho nasleduje: Smilstvo sa medzi nimi nevyskytuje. Keď si žena oblúbi muža, pristúpi k nemu a jeho ruku vezme do svojej ruky. Ak dve noci obcovali, vezme si ju za ženu. Ak sa to nestalo, prepustí ju a takto jej povie: „Ak si v sebe našla svoje šťastie, dávala si na seba prísny pozor. Ak sa vydáš, ži svojmu domu.“ Kto spácha smilstvo, toho zabijú a jeho ospravedlnenie neprijmú.

Nápoja a medu majú mnoho. Sú aj takí medzi nimi, čo majú sto veľkých nádob medoviny.)

Prokopios Caesarejský o Slovanoch a Antoch

Prokopios – byzantský historik zo VI. storočia n. l., súčasník Justiniánov. Bol sekretárom vojvodcu Belisara, a mal preto prístup k dôležitým štátnym aktám a priame správy. Veľmi veľa cestoval. Zanechal množstvo dôležitých historických prác. Vo svojom diele O gótskej vojne popisuje vojny byzantskej ríše s národmi na sever od Dunaja a Čierneho mora. Medzi nimi uvádza aj Sklavínov a Antov. In: Procopii Caesariensis De Bello Gothico libri IV. v Pr. Opera. Paris 1663, F. 2 voll. Latinský preklad od Claudia Maltreta. Podľa P. J. Šafárika, Slované starožitnosti II, str. 692-693, 746-747.

III. 14. 22. A skutočne tieto národy – totiž Sklavíni a Antovia – nie sú podrobení vláde jedného muža, ale od pradávna žijú v ľudovej vláde (demokracii), a preto majú vo zvyku prejednávateľ spoločne prospešné aj škodlivé. A u oboch barbarských národov je zachovávaný aj v takmer všetkých ostatných veciach ten istý spôsob jednania, ktorý bol kedysi dávno ustanovený. Uznávajú totiž jedného boha, pôvodcu blesku, jediného vládcu celého sveta, a obetujú mu býkov a všetko, čo sa prináša ako obeť. Osud neuznávajú a nepripisujú mu žiadnu moc nad ľuďmi. A keď bud' zachvátení chorobou, alebo idúc do vojny vidia, že sa k nim blíži smrť, dávajú bohu sľub, že mu ihneď, ak sa zachránia, za svoj život prinesú obeť; uniknúc nebezpečeniu obetujú, čo sľúbili, a veria, že si vykúpili touto obeťou spásu. Okrem toho uctievali rieky a nymfy a niektorých iných bôžikov (démonov, δαιμόνια); tým všetkým obetujú a pri týchto obetiach konajú aj veštby a hádanie. Žijú v úbohých chatrčiach, od seba veľmi vzdialených, a často menia miesta svojho pobytu. Keď idú do boja, postupujú proti nepriateľovi najviac pešo držiac v rukách štíty a kopije; brnenie si neobliekajú; niektorí nemajú ani chitóny, ani plášte¹, len dlhé široké nohavice siahajúce až po ohanbie, a takto idú do boja proti nepriateľovi. Jedni aj druhí majú rovnaký jazyk, úplne barbarský. Ani vzhľadom sa od seba nelíšia. Všetci sú totiž vysokí a veľmi silní. Farba ich pleti nie je ani úplne biela a farba vlasov svetlá, ani príliš čierna, ale všetci sú ryšaví. Ich spôsob života je hrubý ako u Massagetov², bez všetkého pohodlia; sú rovnako ako oni vždy celý plní špiny a nečistoty. Nie sú vôbec zlí alebo falošní a v prostote zachovávajú ľudské mravy. Kedysi dokonca aj meno Sklavínov a Antov bolo rovnaké. Oba národy sa totiž v dávnych časoch nazývali Sporovia³, domnievam sa preto, že žijú v krajine rozptýlene. Preto zaberajú množstvo pôdy. A skutočne zaberajú väčšiu časť druhého brehu Istra. Tolko o tomto národe...

Jordanes

Jordanes žil a písal v polovici VI. storočia. Bol pôvodom Alan, sám sa však hlásil ku Gótom. Pochádzal z urodzenej a vzdelanej rodiny, bol sekretárom jedného z barbarských vojvodcov a

---

¹ Chitón (χιτών) – spodné rúcho zošité ako košeľa, bez rukávov, alebo len s krátkym rukávom; boli vlnené alebo z ľanu.

τρίβων (pallium) – otrhaný obnosený odev, zvlášť starý ošúchaný plášť (vlnený).

² Massagetovia – starý kočovný národ, pravdepodobne turanského pôvodu, pripomína sa najmä okolo rokov 530-529 pred n. l., kedy vraj pod vedením kráľovny Tomyris porazil perzského Kyra.

³ Sporovia (Σπόροι), t. j. rozptýlení.

neskôr biskupom Krotonským. Okrem iného napísal v Carihrade (r. 551-552) dielo *De origine actibusque Getarum*, skrátene *Getica*, obsahujúce množstvo dôležitých dobových správ. In: Th. Mommsen, *Jordanis Romana et Getica*, M. G. H. V, 1. Berlín 1882.

V, 34-35. *Za (Dunajom) leží Dákia⁴, obklopená ako vencom vysokými horami, po ktorých ľavej, k severu obrátenej strane, od prameňov rieky Vistuly⁵, sídli na nesmiernych priestranstvách početný národ Venetov. I keď sa ich meno teraz mení podľa rôznych rodov a sídiel, sú nazývaní hlavne Sklavínmi a Antmi.*

Sklavíni žijú (na území) od mesta Novietuna⁶ a jazera nazývaného Mursianus⁷ až po Danaster⁸ a na severe po Vistulu. Močiare a lesy im slúžia namiesto pevných hradov. Anti potom, najsilnejší z nich, sídli na ohybe Pontského mora od Danastra po Danaper⁹, ktorého rieky sú vzdialené od seba niekoľko dní cesty.

XXIII, 119-120. Po porážke Herulov¹⁰ tenže Hermanarich¹¹ obrátil zbrane i proti Venetom, ktorí sa spočiatku, i keď slabší v zbraniach, spoliehajú na svoje množstvo, pokúsili postaviť na odpor...Tí, ako sme uviedli na začiatku výkladu vo výpočte národov, pochádzajúc z jedného kmeňa, majú teraz tri mená, a to Veneti, Antovia, Sklavi¹²; tí, i keď teraz všade pre naše hriechy vyčítajú, predsa sa vtedy všetci podriadili moci Hermanarichovej.

XLVIII, 246-248. Ktorí (Ostrogóti) vraj po smrti kráľa Hermanaricha oddelení od Vizigótov a podrobení vláde Hunov¹³ zotrvali v tej istej zemi, udržiac aspoň Vinitara z rodu Amalov ako svojho panovníka.¹⁴ Ten, napodobiac čo do zmužilosti svojho deda Athaulfa, napriek tomu, že

---

⁴ Dákia (Δακία, Dácia) – meno pre územie ohraničené Tisou, Dunajom a Čiernym morom, Prutom a Karpatmi osídlené Dákmi, severnou vetvou thráckeho kmeňa.

⁵ Vistula (Ουϊδοτούλα) – dnešná Visla.

⁶ Novietunum (Noviodunum) – pravdepodobne dnešná Isaccea na dolnom Dunaji (v Rumunsku).

⁷ Mursianus (tiež Musianus, Mysianus) – názov nie je doteraz spoľahlivo vyložený ani lokalizovaný; Šafárik napríklad súdi, že ide pravdepodobne o dnešné jazero Razim, po novom Zeuss (*Die Deutschen und ihre Nachbarstämme*), predpokladá, že je pri ústí rieky Sáva.

⁸ Danaster (Danastrus) – dnešný Dnester.

⁹ Danaper (Danaprus) – dnešný Dneper.

¹⁰ Herulovia – germánsky kmeň sídlia v severnej Európe.

¹¹ Hermanarich, Ermanarik (350-375) – ostrogótsky kráľ, zakladateľ veľkej ostrogótskej ríše v dnešnej strednej a južnej Ukrajiny, ktorá sa rozšírila ďaleko na sever i na východ, bola však zničená nájazdom Hunov, a Hermanarich sám spáchal samovraždu.

¹² Sklavi (Sclavi) – pravdepodobne Sklavíni (Sclavini), ako je písané vyššie.

¹³ Huni – vojenský zväz kočovníkov, ktorí z Ázie prenikli do juhovýchodnej Európy; ich strediskom sa stala nížina pri strednom Dunaji, kde založili ríšu, ktorá dosiahla najväčšieho rozkvetu v prvej polovici V. storočia.

¹⁴ Doslovný preklad by znel: udržiac Vinitarovi Amalovi znaky jeho moci (Winithario tamen Amalo principatus sui insignia retinente); Vinitar, Winithar, Withimer (375-374) – ostrogótsky kráľ po smrti Hermanarichovej, padol v bitke s Hunmi.

nemal priaznivé podmienky ako Hermanarich¹⁵, predsa ťažko nesúc, že je podriadený nadvláde Hunov, pozvoľna sa z nej vymaňoval, a zatiaľčo dychtil prejavíť svoju zmužilosť, vrhol vojensky do zeme Antov, a udrúc na nich, bol v prvej bitke porazený; potom si počínal udatne a ich kráľa menom Bože¹⁶ so synmi jeho a sedemdesiatimi veľmožmi dal pre výstrahu ukrižovať, aby mŕtvolý potrestaných zdvojnásobili strach poddaných. Ale keď v takejto slobode vládol celý rok, hunský kráľ Balamber¹⁷ (to) nestrpel... viedol vojsko proti Vinitarovi...

Slovania a Avari v najstaršej ruskej kronike

Povešť dávnych liet, alebo Načal'naja letopis (Počiatočný letopis, tiež Nestorova kronika), je pravdepodobne kolektívnym dielom mníchov Pečorského a iných kláštorov v Kyjeve (Nestor, Silvester, Vasilij). Úvod je kombinovaný zo starších byzantských, bulharských a ruských prameňov. Obsah, podaný podľa rokov, je čerpaný zo starších letopisných záznamov kláštorných a cirkevných, z legiend o živote Cyrila a Metoda, o krste kňažnej Ol'gy o obrátení na vieru kniežat'a Vladimíra, zo zmlúv kyjevských kniežat s Byzanciou, z Poučenia Vladimíra Monomacha jeho synom, z výpisov byzantských a bulharských kroník (Jana Malalu, Hammartolda a. i.), z ústneho podania ľudového a očitých svedkov a z vlastnej pamäti a skúseností autorov. Táto kronika bola v rôznych redakciách pojatá do všetkých neskorších ruských letopisov. Z mnohých zachovaných opisov najstaršie sú Lavrentijevskij (1377) a Ipatijevskij (koniec XIV. a začiatok XV. storočia). Celé dielo je preniknuté hlbokým vlastenectvom. Existujú početné vydania a preklady v mnohých európskych jazykoch. Český preklad vypracoval K. J. Erben, Nestorov letopis, 2. vydania, Praha 1954. Fr. Miklosich, Chronica Nestoris, Vindobonae 1860, str. 5-6. In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 37-38.

---

¹⁵ Doslovný preklad: napriek tomu, že v šťastí sa nevyrovnal Hermanarichovi (quamvis Hermanarici felicitate inferior).

¹⁶ Bože (tiež Boze; Booz, Box) – pravdepodobne hegemón kmeňového zväzu Antov pred r. 375; Kucharski k nemu vzťahoval zmienku o Busovi v Slove o pluku Igorovom.

¹⁷ Balamber (Balamir, Balomir) – hunský kráľ v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch IV. storočia, pod ktorého vedením prenikli Huni od Volgy až do strednej Európy.

Keď potom národ slovanský, ako sme povedali, žil na Dunaji, prišli od Skythov, totižto Kozarov¹⁸, takzvaní Bulhari, usadili sa na Dunaji a konali Slovanom násilie. A potom prišli Bieli Uhri a obsadili zem slovanskú. Títo Uhri sa objavili totižto za cisára Herakleia¹⁹, ktorý bojoval s kráľom perzským Chosru.²⁰ V tej istej dobe boli tiež Obri²¹, ktorí bojovali proti cisárovi Herakleiovi a takmer, že ho nezajali. Títo Obri potom bojovali proti Slovanom a pokorili Dulebov, ktorí boli Slovania, a dulebským ženám konali násilie. Keď Obor mal niekam ísť, nedal zapriaľnuť kone ani vola, ale rozkázal zapriaľnuť tri, alebo štyri alebo päť žien do voza a dal sa nimi ťahať; tak mučili Dulebov. Obri boli mohutnej postavy a pyšnej mysle, i zahubil ich Boh, pomreli všetci a ani jeden Obor nezostal. A jest príslovie na Rusi až do dnešného dňa: „zahynuli ako Obri“. Ich kmeň sa nezachoval, ani žiadne potomstvo.

Pseudo-Mauríkios o Slovanoch

Pseudo-Mauríkios je označenie pre neznámeho autora diela Strategikon či ináč Taktika strategická, ktoré vzniklo za čias cisára Mauríkia (582-602). Išlo o vojenskú príručku, ktorá sa v dvanástich knihách zaoberá národmi a krajinami v bezprostrednom susedstve Byzantskej ríše. Pre nás je dôležitá jeho charakteristika Slovanov. Vydanie gréckeho originálu pod názvom Mauricii Strategikon pripravili George T.Denis a Ernst Gamillscheg v edícii Corpus Fontium Historiae Byzantine 17, Wien 1987. Slovenský preklad časti, kde sa hovorí o Slovanoch, majú Pramene k dejinám Veľkej Moravy, vydal P.Ratkoš, Bratislava 1968, 43-47.

In: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II. Slovensko očami cudzincov. Bratislava 1999, s.100 – 103.

Kniha XI, § 5. Ako treba bojovať so Slovanmi, s Antmi a inými podobnými kmeňmi

---

¹⁸ Kozarov – t. j. Chazarov.

¹⁹ Herakleios I. (610-641) – byzantský cisár, ktorému sa v prvej polovici jeho vlády podarilo odraziť nápor Peržanov a Avarov, na sklonku vlády sa mu však už nepodarilo uhájiť Sýriu a Egypt pred expanziou Arabov.

²⁰ Chosru (Chosroi, Χοδρόης, Kesra) Parvız (t. j. víťazný, †628) – perzský kráľ, známy zo svojich dlhoročných a dlho úspešných bojov s Byzanciou, predovšetkým však svojou láskou ku krásnej Šírín ako hrdina milostného príbehu zbásneného Nízámím.

²¹ Obri, t. j. Avari, r. 626 pri Adrianopoli boli Avari porazení. Táto porážka bola uvádzaná v súvislosti s povstaním Slovanov proti avarskej nadvláde pod Samovým vedením.

Slovanské a antské kmene majú podobný spôsob života, ako aj obyčaje, a súc navyknuté na slobodu, nedajú sa nijako zotročiť ani podrobiť, najmä (nie) vo svojej krajine. Sú veľmi početné a vytrvalé, ľahko znášajú horúčavu a zimu, i dážď, i nedostatok odevu a potravín. K príchodiacim sú láskaví a ochotne ich sprevádzajú z miesta na miesto, v prípade potreby ich chránia, a ak hosť náhodou pre nedbalosť hostiteľa utrpí škodu, vtedy ten, kto mu ho zveril, začne proti nemu vojnu, pokladajúc si za svätú povinnosť pomstiť host'a.

Tých, čo sú u nich v zajatí, nedržia tak ako ostatné národy na neohraničený čas, ale určia im isté obdobie, po ktorom ostáva na ich vôli, či sa chcú proti stanovenej náhrade vrátiť k svojim alebo ostať na mieste ako slobodní a priatelia.

Majú veľkú hojnosť všelijakého dobytku i poľnohospodárskych plodín, uložených na hromade v jamách, najmä prosa a pšena. A ich ženy sú počestné nad všetku ľudskú prirodzenosť. Väčšinou pokladajú smrť svojich mužov za svoj koniec a dobrovoľne sa zahrdúšia, nepokladajú vдовstvo za žitie. Bývajú v lesoch, okolo vôd, močiarov a (nepristupných) jazier. Pre prípad nebezpečenstva robia si mnohé východy zo svojich príbytkov. Potrebné veci zahrabávajú do úkrytov, nenechávajú nič na otvorenom mieste. A pretože vedú koristnícky život, radi pripravujú útoky na svojich nepriateľov v húštinách, v tiesňavách a na skalnatých bralách.

Radi používajú úklady, nečakané prepady i rabovačky, vymýšľajúc tak v noci, ako aj vo dne rozličné úskoky. V skúsenosti prechádzať rieky prevyšujú všetkých a dokonale znášajú pobyt vo vode, takže často niektorí z nich, keď ich zdržujú sa doma prekvapí nejaké nebezpečenstvo, ponoria sa hlboko do vody a držia v ústach dlhé trstiny, ktoré sú na ten cieľ prispôsobené, (totiž) po celej dĺžke duté a siahajú až na povrch vody. A ležiac naznak v hlbine, cez ne dýchajú a vydržia tak viac hodín, nevzbudiac podozrenie nikoho, lebo ak azda trstinu vidia z brehu tí, čo o tom nevedia, domnievajú sa, že narástla vo vode. Preto takí, čo toto poznajú, odhadnú trstinu podľa rezu i polohy, alebo im ňou (trstinou) prebývajú ústa, alebo ich vytrhnú ju donútiť vyjsť z vody, lebo vo vode už ďalej nemôžu vydržať.

Ako zbraň nosí každý dva krátke oštepy, niektorí aj pekné štíty, ktoré pri nosení prekážajú. Používajú i drevené luky a krátke šípy napustené jedom, ktorý hneď účinkuje, ak poranený nevypije protiliek alebo ak si nepomôže inými prostriedkami, známymi skúseným lekárom, alebo ak si prípadne nevyreže ranu, aby sa otrava nerozšírila do celého tela.

Pretože nestrpia (nad sebou) nadvládu a navzájom sa nenávidia, nepoznajú bojový šik a neoblubujú bojovať v uzavretých oddieloch alebo sa objavovať na holých a rovinatých miestach.

A ak sa stane, že sa odvážia pustiť do boja, s pokrikom sa posúvajú trochu dopredu, a keď pred ich pokrikom protivníci ustúpia, prudko sa ženú na nich, ak však nie, ustupujú dozadu, neponáhľajúc sa vyskúšať bojom zblízka silu nepriateľov. Vzápätí utečú do lesov, kde nachodia veľkú pomoc, lebo v tiesňavách vedia zručne bojovať. Dokonca i korisť, ktorú vlečú so sebou, ak sa práve z nejakej príčiny naľakali, odhodia a ujdú do lesa, a kým tí, čo prichodia, pobiehajú okolo koristi, pohodlne sa zasa vracajú a spôsobia im straty. A to radi robievajú všelijakým spôsobom na záhubu svojich nepriateľov.

Sú nanajvýš vierolomní a nestáli v zmluvách, ustupujú skôr zo strachu, ako by sa dali zväbiť darmi. Ak medzi nimi zavládne rozličnosť mienok, nedohodnú sa hneď alebo vôbec, alebo ak sa aj dohodnú, vtedy dohody hneď iní porušia, lebo každý má za lubom niečo iné a nikto nechce ustúpiť druhému. Pre nich je v bitke nebezpečné: ostreľovanie z lukov, náhle prepady, zaskočenie z niekoľkých strán, útoky pechoty, najmä ľahkoodencov, ktorí ich môžu ostreľovať. Preto teda treba proti nim postaviť jazdcov i pešiakov, najmä ľahkoodencov alebo kopijníkov a mnoho vrhacích zbraní, nielen striel, ale aj iných druhov kopijí. Treba pripraviť mosty, podľa možnosti tzv. plávajúce, aby sa cez rieky dalo prepravovať bez ťažkostí, lebo v ich krajine je veľa takých (riek), ktoré sa nedajú prebrodiť. A tak podľa skýtskej obyčaje jedni musia stavať most a druhí chrániť a strážiť. Treba mať tiež so sebou mechy z volskej alebo kozej kože, aby sa z nich dali robiť plavidlá a aby v čase náhlych prepádov i prepráv na nepriateľskú stranu v letnom čase mohli vojaci na nich plávať. Výpravy proti nim treba robiť v zimnom čase, keď sú stromy obnažené, neumožnia im úkryt a okrem toho sneh prezrádza stopy utekajúcich. Aj ich zásoby na úteku sú chatrné, nehľadiac na to, že v mraze možno ľahko prejsť i cez rieky. Prevažnú časť ťažných zvierat a zbytočnú batožinu treba nechať na vlastnom území na nejakom bezpečnom mieste s málopočetnou strážou a so zodpovedným veliteľom. Ľahké dopravné člny treba rozostaviť na príhodných miestach. Nato potom treba poslať do cudzej krajiny oddiel jazdy pod dobrým velením sčasti na ochranu vojakov počas prechodu, aby v prípade nečakaného nepriateľského útoku nebolo potrebné rozdrobovať vojská, ktoré prešli cez rieku, a súčasne i s cieľom rozširovať zvesť, že aj na inom mieste sa na nich chystá výpad, aby ani jeden (z ich) veliteľov, lebo každý sa bude pre takéto zvesti a tušenie strachovať o vlastný kraj, nemal príležitosť spojiť sa s druhým a spôsobiť (nášmu) vojsku straty. Taký vybraný oddiel nemá stáť blízko Dunaja, aby nepriateľ, vidiac jeho slabosť, nezľahčoval jeho váhu. Ale nemajú byť ani príďaleko od rieky, aby nezameškali, ak v prípade nevyhnutnosti bude treba pomôcť vojsku, ktoré

prešlo na druhú stranu, slovom, majú sa zdržiavať približne na deň pochodu od Dunaja.

Prechádzajúce vojsko má sa objaviť v nepriateľskej krajine nečakane a prechádzať otvorenými a rovinatými miestami, jeden schopný dôstojník s vybranými ľuďmi má ísť urýchlene vpred a chytiť zajatca, prostredníctvom ktorého sa budú môcť informovať o situácii u nepriateľa. A pokiaľ možno, treba sa vystríhať toho, aby sa výprava konala v neschodných alebo husto porastených krajoch v letnom čase, a to neopatrne, ako sa stáva, najmä ak sú nepriatelia zhromaždení, skôr ich treba vyhnať pechotou alebo jazdou.

Ak sa treba vrátiť cez tie isté, hoci tesné miesta, treba ich, ako sa povedalo v (predchádzajúcej) kapitole, alebo zasypať a zrovnať, alebo nechať v nich dostatok vojska až do návratu, aby nepriatelia neočakávane alebo z nástrahy nenapadli prechádzajúce vojsko, ktoré obyčajne vlečie korisť.

Aj pri táboreni sa treba podľa možnosti vyhýbať lesnatým miestam a nenechávať stany v ich blízkosti, lebo takéto miesta uľahčujú prepady a krádeže koní. Pešiakov treba držať v poriadku vnútri valov, jazdu vonku a stráže (treba) postaviť obďaleč okolo pasúcich sa koní. Ak nemožno zabezpečiť koňom pašu, nech je jazda vo dne i v noci vnútri (valov).

Ak dôjde k zrážke s nimi, netreba zbytočne formovať hlboké šíky a útočiť proti nim iba čelom, ale aj z iných strán. Ak zasa, ako sa často stáva, zaujmú pevné postavenie a striehnu i na svoje tylo, čím nedajú možnosť obchvatným akciám ani na úder z bokov, ani z tyla, (vtedy) sa vyplatí použiť úskok, napríklad pred ich očami zdanlivo utekať, aby zväbení nádejou na prenasledovanie vyšli zo svojho postavenia, a vtedy sa náhle treba obrátiť proti nim, keď zatiaľ aj v zálohe ukrytí udrú na nich neočakávane. Pretože u nich je mnoho pohlavárov, ktorí sú medzi sebou nesvorní, odporúča sa získať si niektorých z nich alebo prehováraním, alebo darmi, a to najmä tých, čo sú blízko hraníc, a na ostatných útočiť, aby vojna so všetkými neumožnila ich zjednotenie alebo i vládu jednotlivca. Takzvaných ubehlíkov alebo prebehlíkov, ktorí sa ponúkajú, že ukážu cestu, alebo niečo vyzradia, treba pozorne strážiť. Sú takí Rimania, ktorí zabudnú na svojich, naklonení sú viac nepriateľom. Takýchto ľudí, čo dobre slúžia, treba väčšinou odmeňovať. No ak sa opovážia škodiť, treba ich príkladne trestať. Zásoby, ktoré sa nájdu v pohraničnom kraji, netreba bezhlavo ničiť, ale treba sa usilovať o ich prepravu do vlastnej krajiny na ťažných zvieratách alebo loďkách. Tamojšie rieky totiž samy sa vlievajú do Dunaja, čo uľahčuje prepravu na lodiach---

Keďže všetky sídliská Slovanov a Antov ležia jedno za druhým popri riekach a tak sa spolu spájajú, že niet medzi nimi nijakej významnejšej medzery, a pretože sú blízko nich lesy, močiare i vysoká tráva, stáva sa zvyčajne na výpravách podniknutých proti nim, že sa celé vojsko tastaví pri prvom sídlisku na brehu a tým sa zaoberá, ale najbližší susedia, pretože majú blízko lesy, vidiac. čo sa deje, ľahko uniknú tomu, čo ich čaká. A ich mladíci, ktorí nie sú ohrození, vo vhodnej chvíli nenazdajky udrú na vojakov a výsledok býva taký, že tí, čo podnikajú výpravu proti nepriateľovi, nemôžu mu urobiť nijakú veľkú škodu. Preto treba proti nim uskutočňovať náhle prepady najviac cez skryté miesta, keď sa vopred ustáli sled oddielov alebo čiat, aby sa vedelo, ktorý má ísť prvý, ktorý druhý, tretí atď., aby sa nepomiešali a nezapríčinili ťažkosti pri delbe vojska. Keď prechod nenazdajky uskutočnili, treba podľa možnosti zaútočiť na dve strany a podeliť vojsko na dva oddiely. Jeden z nich prevezme šikovný zástupca veliteľa a bez batožiny a vozov prebije sa neznámymi miestami nejakých 15, ba i 20 míľ bokom, aby zaútočil z redšie obývaného kraja a odtiaľ, keď sa dostane do blízkosti osád, začal plieniť a priblížil sa k oddielu veliteľa. Veliteľ s druhým oddielom je povinný vpadnúť z druhej strany osád. A obidva oddiely majú ísť proti sebe, lúpiac a plieniac, čo nájdú medzi sebou, a večer na tom mieste, kde sa stretnú, hneď založia tábor. Zásluhou toho sa celá výprava končí bezpečne a nepriatelia, ktorí ujdú pred jednými, nenazdajky narazia na druhých a nemôžu sa už znovu spojiť---Na takýchto výpravách netreba nechávať nažive takých nepriateľov, ktorí sú schopní odporovať, ale všetkých, ktorí sa vyskytnú, treba zabíjať a postupovať ďalej, aby sa pre nich nezdržiavali najmä tí, čo prerážajú priechod, a aby sa netratil čas---

Úlohy

1. Charakterizujte poľnohospodárstvo u Slovanov.
2. Charakterizujte vojenskú výzbroj a taktiku Slovanov.
3. Definujte charakterové vlastnosti Slovanov na základe prameňov.
4. Charakterizujte náboženstvo a náboženské predstavy Slovanov.
5. Aká bola sociálna štruktúra a organizácia štátu u Slovanov?

Súdny zákonník pre Ľud

Táto najstaršia slovanská právna pamiatka vychádza v podstate z byzantskej právnej zbierky zvanej Ekloga. Niektoré ustanovenia sú však odlišné a vychádzajú z reality Veľkej Moravy. V staršej odbornej literatúre sa dlho objavovala teória o starobulharskom, respektíve staroruskom pôvode zákonníka. Textová kritika však jednoznačne dokázala veľkomoravský pôvod tejto právnej pamiatky. Z viacerých zachovaných rukopisov z 13. a 14. storočia je najznámejší Novgorodský z roku 1280. P.Ratkoš, 245-255, č. 3 (slov. preklad). - MMFH IV, 147-198 (starosl. text a český preklad). In: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II. Slovensko očami cudzincov. Bratislava 1999, s.196 – 201.

1. Pred každým zákonníkom sa treba zmieniť o Božej pravde. Preto svätý Konštantín v prvom zákone napísal a povedal takto: Každá dedina, v ktorej sa konajú obety alebo prisahy pohanské, nech je odovzdaná Božiemu chrámu so všetkým majetkom, ktorý patrí pánom v tejto dedine. Tí, ktorí vykonávajú obety a prisahy, nech sa predajú so všetkým svojim majetkom a získaný výnos nech sa dá chudobným.

2. V každom spore, žalobe a udaní treba dodržať, aby knieža a sudca neprijímali udanie bez vypočutia mnohých svedkov. treba povedať stranám, žalobcom a udavačom: Ak to nedokážete s ponosou svedkov, ako káže i zákon Boží, očakávajte, že prijmete rovnaký trest, aký ste vyslovili proti druhému. Tak prikazuje Boží zákon, a kto ho nezachováva, nech je prekliaty.

3. O koristi. Kto sa vypravil proti nepriateľovi do boja, má sa vystríhať všetkých zlých slov a skutkov. Má mať na mysli Boha, modliť sa a s rozvahou viesť boj. Lebo pomoc od Boha dostávajú tí, čo majú rozvážne srdcia. Víťazstvo totiž nespočíva v premnohej sile, pretože sila je od Boha. Ak dá Boh víťazstvo, šiesty diel nech si vezme knieža a zvyšok nech si rozdelia všetci ľudia rovnakým dielom, či sú veľkí alebo malí. Pretože županom má stačiť kniežací podiel a prírastok žoldu ich mužstva. Ak sa nájdú medzi nimi niektorí, buď kmeťovia alebo jednoduchí vojaci, čo vďaka odvahe a chrabrosti vykonajú hrdinské činy, nech im knieža alebo prítomný vojvoda pridá z kniežacieho podielu, ako sa patrí, aby ich vyznamenal. Rovnakú sumu, ako dostanú tí, čo sa zúčastnili na boji, majú dostať aj tí, čo zostali v tábore. Lebo tak povedal, napísal a ustanovil prorok Dávid.

4. Kto má vlastnú manželku a zhreší s otrokyňou, ak sa tento prečin potvrdí, je potrebné, aby ju knieža tejto krajiny predalo do inej krajiny a suma získaná za ňu sa má rozdeliť medzi

chudobných. Rovnako smilník má byť podľa zákona Božieho kniežaťom daný k dispozícii kňazom na sedemročné pokánie: dva roky nech stojí počas omše pred chrámom Božím, dva ďalšie roky nech ide do chrámu po čítanie evanjelia a zvyšok omše nech strávi vonku a počúva omšu a ďalšie dva roky môže zostať až do Verím v jedného Boha. Posledný, siedmy rok nech stojí v chráme, ale nech neprijíma. Po uplynutí siedmich rokov na ôsmy rok nech už prijíma. (Odsúdení) sú povinní nejесť nič iné okrem chleba a vody po sedem liet.

5. Kto zhreší s cudzou otrokyňou, nech zaplatí 30 zlatých pánovi otrokyne a sám nech sa podrobí sedemročnému pokániu, ako sme už povedali, aby nebol pokutovaný. Ak je chudobný, nech podľa (veľkosti) svojho majetku zaplatí pánovi otrokyne a sám nech sa podrobí spomínanému pôstu.

6. Kto sa dopúšťa smilstva s reholníčkou, tomu podľa svetského zákona odrežú nos, podľa cirkevného nech sa mu však uloží pätnásťročné pokánie.

7. Kto si vezme za manželku matku svojho kmotrenca, podľa svetského zákona im obom odrežú nosy a rozlúčia ich. Podľa cirkevného zákona nech sú rozlúčení a nech sa podrobia pokániu 15 rokov. Poriadok pôstu je takýto: päť rokov stáť vonku (pred chrámom) s plačom a počúvať omšu, potom štyri roky môžu byť v chráme do svätého evanjelia a tri roky do Verím v jedného Boha a ďalšie tri roky až do konca omše--- o chlebe a vode. A tak keď skončia pôstnu lehotu, v šestnástom roku nech už prijímajú. Rovnaký trest nech stihne toho, kto sa ožení s krstnou dcérou alebo sa prehreší s vydatou ženou.

7a. O svedkoch. Nad všetkými týmito (previnilcami) má knieža a sudca pri každom spore so všetkou starostlivosťou a trpezlivosťou konať vyšetovanie a neodsudzovať bez svedkov. Treba však hľadať svedkov pravdivých, bojacich sa Boha, vážených a takých, čo nemajú nijakú nenávisť ani zlobu, ani hnev, ani spor, ani obvinenie proti tomu, o kom svedčia, ale iba strach z Boha a jeho spravodlivosti. Počet svedkov nech je jedenásť alebo aj viac ako tento počet. V malom spore od siedmich do troch, ale nie menej ako tento počet. Sudca má však moc prijať záloh od toho, proti komu vypovedajú, a určiť svedkom prísahu alebo aj pokutu, alebo rovnaký trest, ak sa niekedy ukáže, že klamali. Ani v jednom spore sa nemajú prijímať za svedkov tí, ktorých niekedy usvedčili, že klamú alebo prestupujú zákon Boží, alebo vedú zvrátený život, alebo ktorí sa ako nespôsobili vylučujú z prísahy.

8. Keď niekto zviedol pannu bez súhlasu rodičov a keď sa tí o tom neskôr dozvedia, ak si ju chce vziať a chcú to i jej rodičia, nech sa koná svadba. Ak sa však bude jeden z nich zdráhať a

bude to (človek) vážený pre svoje bohatstvo, nech dá dievčaťu za zneuctenie litru zlata, t.j. 72 zlatých solidov. Ak je chudobnejší, nech dá polovicu svojho majetku. Ak je však nemajetný, nech ho dá sudca zbičovať a vyhostiť zo svojho obvodu. Je tiež povinný podrobiť sa pokániu počas siedmich rokov, ako sme napísali.

9. Kto znásilnil pannu na opustenom mieste, kde nebolo nikoho, kto by jej mohol pomôcť, nech je pokutovaný a jeho majetok nech sa dá dievčaťu.

10. Kto zvedol dospievajúce dievča pred dovŕšením trinásteho roku, nech je pokutovaný (stratou) všetkého svojho majetku a výnos z neho nech sa dá dievčaťu. Podľa cirkevného zákona on i ten, kto sa dopustil násilia na dievčati zasnúbenom mužovi, všetci podliehajú sedemročnému pokániu, ako sme to už prv spomenuli pri vydatej žene.

11. Kto zvedol dievčinu zasnúbenú inému mužovi, aj keď k nej vošiel s jeho súhlasom, tomu treba odrezať nos.

12. Krvismilníci, ktorí uzavreli manželstvo s pokrvnými (príbuznými), nech sú rozlúčení.

13. Kto má dve manželky, nech vyženie tú, ktorú si vzal neskôr, aj s deťmi. Potom nech ho zbičujú a kajá sa sedem rokov.

14. Kto podpaľuje cudzí les alebo v ňom rúbe stromy, nech zaplatí dvojnásobnú náhradu.

15. Kto z nepriateľstva alebo kvôli lúpeži majetku podpaľuje ohňom obytné budovy, nech ho upália, ak je to v meste. Ak je to na dedine alebo v usadlostiach, nech ho popravia mečom. Ale podľa cirkevného práva sa odovzdáva na pokánie na 12 rokov, lebo je to nepriateľ.

Ak chce niekto spáliť strnisko alebo krovie na svojom pozemku a zapáli oheň a ten preskočí a zapáli cudzie pole alebo cudziu vinicu, treba celú vec posúdiť a vyšetriť. Ak k tomu prišlo tak, že z nevedomosti alebo ľahkomyselnosti zapálil oheň, nech postihnutého odškodní, Ak by zapálil oheň vo veternom dni alebo neurobil potrebné opatrenia hovoriac: oheň sa nerozšíri, alebo z lenivosti, alebo že nemôže a oheň narobí škody, nech zaplatí a nech je zbičovaný. Ak by však zachoval všetky opatrenia a náhle prišla búrka a preto sa oheň veľmi rozšíril, nech nie je odsúdený. Ak sa zapáli niečí dom od blesku a zhorí buď jeho vlastné obydlie, alebo sa oheň rozšíri a zhoria aj domy jeho susedov, pretože tento požiar vznikol znenazdania, nemá sa súdiť.

16. Nikto nech nevyvádza násilím z chrámu toho, kto sa v ňom uchýli. Ten, čo sa sem utieka, nech oboznámi kňaza so svojou záležitosťou a vinou, ktorú spáchal. Kňaz nech ho prijme ako utečenca, aby bol jeho zločin podľa zákona vyšetrený a preskúmaný. Ak sa niekto pokúsi, nech je

to ktokoľvek, vyviesť násilím z chrámu toho, kto sa sem utiekal, nech dostane 140 palíc. Potom nech sa náležite preskúma zločin toho, kto sa sem utiekal.

17. Ak má niekto s niekým spor a neoznami to vladykom a spori sa o svojej ujme, chcjúc bud' mocou alebo násilím presadiť svoj zámer, ak to urobí, aj keď má pravdu, nech príde o svoju vec a nech ju vráti. Ak by vzal niečo cudzie, nech ho vladyka toho kraja palicuje, pretože sa nepodrobuje moci a sám sa stáva svojim pomstiteľom. A ak si takto počína, nech vráti to čo vzal.

18. Ak si rodičia a deti navzájom protirečia, nech sa im neverí. A ani v prospech pána, ani proti nemu nech nevystupuje otrok alebo prepustenec ako svedok.

19. Ak niekto kúpi od cudzích vojakov vojnového zajatca a vezme ho k sebe do domu, ak má zajatec pri sebe takú sumu, za ktorú bol kúpený, nech ju dá za seba a môže slobodne odísť.

20. Svedkovia z počutia nech nesvedčia a nech nehovoria: Počuli sme od niekoho, že tento je dlžníkom, alebo ak o niečom inom svedčia z počutia. Nemajú svedčiť ani v tom prípade, ak ide o županov.

21. Vojaci, ktorí boli zajatí a zapreli svoju kresťanskú vieru, sa pri návrate do svojej krajiny a k svojmu občianskemu právu majú odovzdať cirkvi.

22. Ak si niekto požičia koňa na cestu do istého miesta alebo ho pošle a stane sa, že kôň sa poraní alebo uhynie, musí požičiavateľ odškodniť majiteľa koňa.

23. Kto zajal cudzí dobytok a bud' ho hladom umoril alebo nejakým iným spôsobom zahubil, nech je odsúdený na dvojnásobnú náhradu.

24. Kto kradne vo vojne, ak je to zbraň, nech je zbitý. Ak je to kôň, nech zaplatí pokutu.

25. Ak si chce pán ponechať takého otroka, ktorý kradne, nech nahradí škodu. Ak nechce mať viac tohto otroka, nech ho odovzdá do otroctva okradnutému.

26. Kto cudzie stádo odoženie, ak to urobil po prvý raz, nech je zbitý. Ak to urobil druhý raz, nech je vyhnaný zo zeme. Ak to urobil tretí raz, nech je vystavený trestu, ale až potom, keď vráti všetko, čo odohnal.

27. Kto mŕtvych v hrobe zoblieka, nech je potrestaný.

28. Kto vnikne k oltáru vo dne alebo v noci a zoberie niečo z posvätných nádob alebo rúch, alebo akúkoľvek inú vec, nech je potrestaný. Kto vezme niečo z ostatných častí kostola, nech je palicovaný, ostrihaný a vyhnaný z krajiny ako bezbožník.

29. Kto zajme slobodného človeka a predá ho alebo zotročí, nech je zotročený aj sám, keďže i on slobodného zotročil, nech sám zakúsi otroctvo.

30. Kto láka k sebe cudzieho otroka, skrýva ho a nepovie, kde je, je povinný vrátiť ho jeho pánovi alebo mu dať iného, alebo jeho cenu.

30a. Spor manželov. Múdrost' tvorcu a Spasiteľa nášho Pána Boha nás učí, že manželské spolužitie je od Boha nerozlučné. Ten totiž, keď stvoril nejestvujúceho človeka v bytosť, nestvoril rovnako ženu tak, že by bol vzal hlinu zo zeme, hoci mohol, ale vzal rebro z muža a stvoril ju, aby takto múdro spojením jedného tela v dvoch osobách uzákonil nerozlučné manželstvo. Preto ani ženu, keď ľst'ou diabla začala ochutnávať horkosť a dala z nej okúsiť aj mužovi, od muža neodlúčil. Ani muža, ktorý prestúpil s manželkou príkaz Boží, od ženy neodlúčil, ale potrestal ich za ten hriech utrpením. Ich manželstvo však zachoval.

Týmto zákonom teda - už zjaveným a evanjeliom potvrdeným vtedy, keď sa farizeji pýtali Krista Boha nášho, či je dovolené prepustiť vlastnú ženu pre každý hriech a Ježiš odpovedal: Čo Boh spojil, človek nech nerozlučuje okrem príčiny cudzoložstva - aj my sa riadime ako ozajstní učeníci Krista Boha a neodvažujeme sa nič iné uzákoniť. Keďže však diabol zasieva medzi manželov nenávisť pre žaloby, alebo pre telesné či iné neresti, preto medzi príčiny, pre ktoré sa manželia rozlučujú, ustanovujeme zákonom tieto: muž sa odlúči od svojej manželky pre taký hriech, ak bude manželka usvedčená, že strojila úklady proti jeho životu alebo aj keď sa dozvedela o nejakých zlých skutkoch cudzích osôb namierených proti manželovi a neoznámila mu to, alebo keď upadne do choroby malomocenstva.

Žena sa odlúči od svojho manžela vtedy, ak jej bude strojiť úklady alebo to vie o iných a nepovie jej to, ako aj vtedy, ak upadne do choroby malomocenstva. A aj v prípade, ak jeden z nich pred manželským stykom upadne do zlej choroby.

Toto všetko prislúcha kniežat'u a sudcom so svedkami vyšetriť, ako sme o tom prv písali, pred Božím súdom, kde sa majú všetky ľudské neresti kniežatami súdiť. A preto nesmieme hľadiet' na nikoho, ale všetkých deň čo deň vyučovať v Božom zákone a dúfať v Krista Boha, že na poslednom súde začujeme blažený hlas: Pod'ťe, blahoslavení služobníci verní, nad mnohými vás ustanovím, vojdite do radosti Pána Boha vášho a vesel'ťe sa s anjelmi na veky vekov. Amen.

Úlohy

1. Charakterizujte základné úlohy práva v období budovania ranostredovekých štátov na príklade Súdneho zákonníka pre ľud.
2. Aké sankcie preferoval Súdny zákonník pre ľud?

3. Ako je upravená ochrana vlastníckeho práva v Súdnom zákonníku pre ľud?
4. Analyzujte ustanovenia zákonníka, ktoré sa týkajú rodiny a rodinného práva.
5. Pokúste sa určiť vzťah ustanovení zákonníka k obyčajovému právu.
6. Ako je upravené právo azylu v Súdnom zákonníku pre ľud.

1.5. Mad'ari. Baltské a ugrofínske kmene.

Pramene

Konštantín Porfyrogenetos o starých Mad'aroch

Spis o spravovaní ríše vznikol na byzantskom cisárskom dvore v Konštantínopole v polovici 10. storočia. Pri jeho zostavovaní boli použité výťahy z rozličných starších kroník, cestopisov, ako aj správy vyslancov cudzích kmeňov a národov a tiež vlastné informácie byzantských vzdelancov z okruhu konštantínopolského cisárskeho dvora. Spis obsahuje cenné informácie o zániku Veľkej Moravy a novom hegemónovi v Karpatskej kotline - starých Mad'aroch. Z prameňa sa tu uvádzajú iba časti, ktoré hovoria o Slovanoch a starých Mad'aroch. Spis sa zachoval vo viacerých rukopisoch. Z nich najstarší pochádza z konca 11. storočia (Cod. Parisinus gr. 2009). P.Ratkoš: Pramene, 287-296, č. 7 (slov. preklad). - MMFH III, 382-401 /grécky text a český preklad).

In: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II. Slovensko očami cudzincov. Bratislava 1999, s. 217 – 221.

13. O kmeňoch susediacich s Turkami (Mad'armi)

V susedstve Turkov (Mad'arov) sídlia tieto národy: na ich západnej strane je krajina Frankov, na severe sídlia Pečenehovia a na južnej strane je (Veľká) Morava, totiž krajina Svätoplukova, ktorú títo Turci plne spustošili a zaujali. Zo strany hôr susedia s Turkami Chorváti.²²

Aj Pečenehovia sú schopní podniknúť útoky a škodiť Mad'arom, ako sme sa o tom už prv zmienili v kapitole o Pečenehoch.

30. O provincii Dalmácii

---

22 Myslí sa oblúk Karpát a za nimi sídlia Bieli Chorváti.

Chorváti pôvodne sídlili až za Bavorskom na miestach, kde teraz sídlia Bielo Chorváti. Od týchto sa odlúčil jeden rod, totiž päť bratov, Klukas, Lovelos, Kosentis, Muchlo a Chorvát, a dve sestry, Tuga a Buga, a spoločne so svojimi ľuďmi sa odobrali do Dalmácie a tu našli Avarov ako držiteľov tejto krajiny. Po niekoľkoročnej vzájomnej vojne zvíťazili Chorváti, časť Avarov pobili a ostatných donútili poddať sa. Od tých čias je táto krajina v moci Chorvátov. Sú tu však aj ľudia avarského pôvodu a ako Avari sa aj prejavujú. Ostatní Chorváti zostali bývať v susedstve Franskej ríše a dnes sa volajú Bielo Chorváti, t.j. Bieli Chorváti, a majú svojho vlastného vládcu. Sú však poddanými Ota, veľkého franského čiže saského kráľa, nie sú pokrstení a ženia sa a udržiavajú priateľské styky s Turkami (Maďarmi). Od tých Chorvátov, ktorí odišli do Dalmácie, sa časť z nich oddelila a zmocnila sa Ilýrie a Panónie. Aj tí mali nezávislého vládcu, ktorý udržiaval priateľské styky s vládcom Chorvátska, i keď len prostredníctvom poslov. Až do istých čias podliehali Frankom aj dalmátski Chorváti rovnako ako vo svojej pôvodnej domovine. Frankovia sa však voči nim správali tak ukrutne, že vraždili ich dojčatá a hádzali ich psom. Keď to už nemohli vydržať, vzbúrili sa proti nim a súčasne pozabíjali tých, ktorí im vládli. Potom sa proti nim vypravilo z Franskej ríše veľké vojsko a sedem rokov proti sebe bojovali. Chorváti nakoniec s veľkými ťažkosťami získali prevahu a vyhubili všetkých Frankov a ich vládcu Kocela.²³ Od tých čias boli nezávislí a vládli si sami. Z Ríma si vyprosili svätý krst. V čase panovania ich vládcu Porina boli k nim vyslaní biskupi a pokrstili ich.

31. O Chorvátoch a o krajine, ktorú teraz obývajú

Chorváti, ktorí teraz sídlia v dalmátskych krajinách, pochádzajú od nepokrstených Chorvátov, nazývaných aj Bielymi, ktorí bývajú za Tureckom (Uhorskom) blízko Frankov a susedia so Slovanmi a nepokrstenými Srbmi. Názov Chorváti znamená v slovanskej reči tých, čo majú mnoho zeme. Títo Chorváti prišli ako utečenci k byzantskému cisárovi Herakleiovi²⁴ ešte predtým, ako k nemu utiekli aj Srbi. Stalo sa to v tom čase, keď odtiaľ Avari po boji vyhнали Rimanov. Tých z Ríma odviezol a tam usadil ešte cisár Dioklecián,²⁵ a preto sa volali Rimania, lebo sa do tých krajov, ktoré sa teraz volajú Chorvátsko a Srbsko, prisťahovali z Ríma. Keď týchto Rimanov za čias byzantského cisára Herakleia Avari vyhнали, zostali tieto krajiny púste. Na príkaz cisára Herakleia porazili spomínaní Chorváti Avarov a vyhнали ich odtiaľ a na cisárov rozkaz sa usadili v tejto krajine Avarov, ktorú obývajú až dodnes.

---

23 Pribinov syn, dolnopanónske knieža, zahynul niekedy v rokoch 874-876.

24 Panoval v rokoch 610-641.

25 Panoval v rokoch 284-305.

Veľké Chorvátsko, ktoré sa zvykne nazývať aj Biele, zostalo dodnes nepokrstené rovnako ako Srbi, ktorí s nimi susedia. Bieli Chorváti vysielajú v porovnaní s pokrsteným Chorvátskom do boja menej jazdy i menej pechoty, pretože ich krajinu často pustošia Frankovia, Turci (Maďari) a Pečenehovia. Nemajú ani galéry, ani člny, ba ani obchodné lode, pretože more je od nich ďaleko. Cesta z ich krajiny k moru trvá 30 dní. More, ku ktorému za tento čas prídu, sa nazýva Čierne.

32. O Srboch a o krajine ktorú teraz obývajú

Treba vedieť, že Srbi pochádzajú od nepokrstených Srbov, zvaných i Bieli. Bývali za Tureckom (Uhorskom), v krajine, ktorú nazývajú Voiki. Susedí s nimi aj krajina Frankov a rovnako i nepokrstené Veľké Chorvátsko, zvané tiež Biele. Tam teda zo začiatku bývali Srbi. Keď však získali od otca vládu nad nimi dvaja bratia, jeden z nich potom utiekol aj s polovicou ľudu k byzantskému cisárovi Herakleiovi. Cisár ho prijal a poskytol mu na osídlenie krajinu Srbsko v solúnskej provincii a tá má od tých čias tento názov.

38. O pôvode národa Turkov (Maďarov) a o tom, odkiaľ pochádzajú

Kmeň Turkov (Maďarov) mal pradávno svoje sídla v blízkosti Kabarov v kraji zvanom Lebedia. Nazvaný bol podľa ich prvého vojvodu. Ten sa vlastným menom volal Lebedi, avšak podľa hodnosti, ako aj ostatní po ňom, sa nazýval vojvodom. Na tomto mieste v spomínanej Lebedii tečie riečka Chidmas, nazývaná aj Chingilus. No v tom čase sa ešte nevolali Turci (Maďari), lež nevedno prečo mali pomenovanie Sabarti asfali. Títo Turci (Maďari) sa skladali zo siedmich kmeňov, ale knieža nikdy nemali nad sebou, ani vlastné, ani cudzie. Vládli medzi nimi nejakí vojvodovia, z ktorých prvým bol spomenutý Lebedi. Spoločne s Kabarmi bývali tri roky a spolu s nimi bojovali v každej ich vojne. Za hrdinstvo a spojenectvo dalo knieža Kabarov - kagan prvému vojvodovi Turkov (Maďarov), spomenutému Lebedimu, pre chýr o jeho hrdinstve a sláve jeho rodu za manželku vznešenú ženu Kabarku, aby s ňou splodil dieťa. Z nejakej príčiny však spomínaný Lebedi nesplodil s tou Kabarkou dieťa.

Pečenehovia, ktorí sa predtým nazývali Kangari (meno Kangar totiž používali na označenie vznešeného rodu a hrdinstva), viedli proti Kabarom vojnu a boli porazení. Vtedy museli opustiť vlastnú zem a usadili sa v krajine Turkov (Maďarov). Keď však vznikla medzi Turkami (Maďarmi) a Pečenehmi (Kangarmi) vojna, turecké (maďarské) vojsko bolo porazené a rozdelilo sa na dve časti. Jedna časť odišla smerom na východ do blízkosti Perzie a tí sa aj teraz podľa starého pomenovania Turkov (Maďarov) volali Sabarti asfali. Druhá časť sa usadila na západnej strane spolu s ich vojvodom Lebedim na miestach zvaných Atelkuz, kde je teraz usadený kmeň

Pečenehov. Po uplynutí krátkeho času spomínaný Kagan, knieža Kabarov, odkázal Turkom (Maďarom), aby poslali k nemu Lebediho, ich prvého vojvodu. Lebedi teda šiel ku kaganovi Kabarov a vyzvedal sa príčinu, prečo ho dal predvolať. Kagan mu však odpovedal: "Preto sme ťa volali, aby sme ťa - keďže si zo vznešeného rodu i rozumný, i hrdinský, i prvý medzi Turkami (Maďarmi) - ustanovili za knieža tvojho kmeňa, aby si poslúchal naše príkazy." On však Kaganovi odvetil: "Vysoko si vážim tvoju náklonnosť a veľkorysosť voči mne a vyslovujem ti náležitú vďaku. Pretože však nemám schopnosti na takúto hodnosť, nemôžem ťa poslúchnuť. Lež okrem mňa je tu aj iný vojvoda. menom Álmoš, ktorý má aj syna menom Arpád. Radšej niektorý z nich, či už Álmoš a či jeho syn Arpád, nech sa stane kniežaťom a nech bude pod vašou zvrchovanosťou." Táto reč sa Kaganovi zapáčila, preto mu dal svojich ľudí a poslal ich s ním k Turkom (Maďarom), aby o tom s nimi rokovali. Turci potom zvolili za knieža radšej Arpáda než jeho otca Álmoša ako veľmi váženého a vynikajúceho v múdrosti, v rozhodnosti a smelosti a ako najsúcejšieho na túto hodnosť. Toho aj ustanovili za knieža podľa zvyku a zákona Kabarov, vyzdvihnúc ho na štíte. Pred spomínaným Arpádom Turci (Maďari) nijaké iné knieža nemali a odvtedy až po dnešok býva knieža Turkov (Maďarov) z tohto rodu.

Po nejakom čase Pečenehovia napadli Turkov (Maďarov) a vyhнали ich spolu s ich kniežaťom Arpádom. Turci (Maďari) sa obrátili na útek a hľadali krajinu, kde by sa mohli usadiť. Tak prišli, vyhнали ľud obývajúci (Veľkú) Moravu, usadili sa v ich krajine a bývajú tu dodnes. Od tých čias sa Turci (Maďari) nikdy už nestretli s Pečenehmi v boji.

39. O národe Kabarov

Treba vedieť, že takzvaní Kabari pochádzajú z pokolenia Chazarov. Stalo sa, že u nich prišlo k akejsi vzbure proti vládcovi a vypukli vzájomné boje, v ktorých zvíťazili ich predchádzajúci vládcovia. Niektorí z povstalcov boli pobití a ostatní ušli a usadili sa spolu s Turkami (Maďarmi) v krajine Pečenehov. Navzájom sa spriatelili a dostali pomenovanie Kabari. Potom naučili týchto Turkov (Maďarov) aj kabarskú reč a dodnes ju používajú. Používajú však aj druhú reč, totiž reč Turkov (Maďarov). A pretože sa spomedzi ôsmich kmeňov javia vo vojne ako najsilnejší a najstatočnejší a najsúcejší na boj, boli zaradení medzi prvých. Tri kabarské kmene majú svojho vpadného vládcu a tak je to až doteraz.

40. O kmeňoch Kabarov a Turkov (Maďarov)

Prvým je spomínaný kmeň Kabarov, ktorý sa odtrhol od Chazarov. Druhý je kmeň Nek, tretí Meger, štvrtý Kürt-Germat, piaty Tarjan, šiesty Jeneh, siedmy Keri, ôsmy Kesih. A keď sa takto

navzájom spojili, usadili sa Kabari spolu s Turkami (Maďarmi) v zemi Pečenehov. Potom sa na výzvu slávneho a Krista milujúceho cisára Leva preplavili cez Dunaj, začali bojovať so Simeonom a strašne ho porazili. Prenasledovali ho až po Preslav, kde ho držali v meste zvanom Mundraga. Potom sa vrátili do svojej krajiny. V tom čase bol ich vládcom Arpádov syn Liuntika. Keď však Simeon uzavrel mier s byzantským cisárom a dostal sa do bezpečia, vyslal svoje posolstvo k Pečenehom a dohodol sa s nimi, aby premohli a vyhubili Turkov (Maďarov). Keď Turci (Maďari) odišli na vojenskú výpravu, vyrazili Pečenehovia so Simeonom proti Turkom (Maďarom), úplne vyhubili ich rodiny a tých, čo mali chrániť svoju krajinu, odtiaľ potupne vyhnali. Keď sa potom Turci (Maďari) vrátili a našli svoju zem pustú a zničenú, usadili sa v krajine, v ktorej aj teraz bývajú a ktorá sa volá podľa prv spomínaných názvov riek, ako sme o tom už hovorili. Miesto, kde žili Turci (Maďari) predtým, sa nazýva podľa pomenovania tu pretekajúcich riek Etel a Kuz. Na tomto mieste teraz žijú Pečenehovia.

Turci (Maďari) sa po vyhnaní Pečenehmi usadili vo svojej terajšej domovine. V nej sa nachádzajú niektoré staré významné pamiatky. Ako prvý treba spomenúť most cisára Trajána nachádzajúci sa na začiatku krajiny Turkov (Maďarov). Na tri dni cesty od tohto mosta sa nachádza Belehrad, v ktorom je aj veža svätého a veľkého cisára Konštantína. Na spiatočnej ceste je pri ohybe rieky dva dni cesty od Belehradu takzvané Sirmium.²⁶ Za týmito miestami sa rozprestiera nepokrstená (Veľká) Morava, ktorej sa zmocnili Turci (Maďari) a v ktorej predtým vládol Svätopluk.

Toto sú teda významné body pri rieke Dunaj a ich názvy. Územia však ležiace vyššie, ktoré sú osídlené Turkami (Maďarmi), sa v súčasnosti nazývajú podľa názvov riek, ktoré tu pretekajú. Tieto rieky sú nasledujúce: prvá z nich je Temeš, druhá rieka Tutis, tretia rieka Maroš, štvrtá rieka Kriš a ešte ďalšia rieka Tisa. Susedmi Turkov (Maďarov) sú na východnej strane Bulhari, kde ich oddeľuje rieka Istros, nazývaná aj Dunaj, na severe Pečenehovia, na západe Frankovia a na juhu Chorváti. Tých osem tureckých (maďarských) kmeňov neposlúcha svojich domácich vládcov, ale sú dohodnutí, že budú pri riekach, nech by na ktorejkoľvek strane vypukla vojna, bojovať spoločne so všetkou odhodlanosťou a horlivosťou. Za svoju prvú hlavu pokladajú podľa postupnosti knieža z Arpádovho rodu a dvoch ďalších, dilasa a karchasa, ktorí vykonávajú sudcovský úrad. Okrem toho každý kmeň má vlastného náčelníka.

Treba vedieť, že dilas a karchas nie sú osobné mená ale hodnosti.

---

26 Dnes Srijemska Mitrovica.

Ďalej treba vedieť, že veľké knieža Turkov (Maďarov) splodilo štyroch synov: prvého Takarčua, druhého Jelega, tretieho Jutoču a štvrtého Zoltána.

Ďalej treba vedieť, že prvý Arpádov syn splodil syna Teveliho, druhý syn Jeleg splodil syna Ezelega, tretí syn Jutoča splodil terajšie knieža Faličiho a štvrtý syn Zoltán splodil Takšoňa.

Treba vedieť aj to, že všetci Arpádovi synovia zomreli, ale jeho vnuci Fali a Taši a ich bratanec Takšoň žijú.

Treba vedieť, že Teveli zomrel a že práve jeho syn Termaču prišiel nedávno (k nám) ako priateľ spolu s Bulčuom, tretím kniežaťom a karchasom Turecka (Uhorska).

Treba vedieť, že karchas Bulču je synom karchasa Kaliho a že Kali je osobné meno a karchas zasa hodnosť (rovnako ako dilas).

41. O krajine moravskej

Treba vedieť, že vládca Moravy Svätopluk bol statočný a u národov s ním susediacich obávaný muž. Tento Svätopluk mal troch synov. Keď zomieral, rozdelil svoju krajinu na tri časti a každému zo synov zanechal jednu časť. Prvého slávnostne ustanovil za veľkého vládcu s tou podmienkou, aby zostávajúci dvaja synovia boli podriadení zvrchovanosti prvého syna. Potom ich napomenul, aby sa nedostali do rozbrojov a nepostavili sa navzájom proti sebe. Ukázal im takýto príklad: priniesol a zviazal tri prúty; dal ich prvému synovi, aby ich zlomil; keď mu na to nestačili sily, podal ich znovu druhému a tým istým spôsobom aj tretiemu; potom rozdelil tie tri prúty a podal ich svojim synom po jednom; tí ich vzali a na jeho pokyn, aby ich zlomili, to aj urobili. Týmto príkladom ich napomenul a povedal: Ak budete žiť v svornosti a láske, stanete sa nerozdeliteľnými, nepriatelia vás nepremôžu a neporazia. Ak však medzi vami nastanú sváry a súperenie a rozdelíte krajinu na tri samostatné panstvá nepodliehajúce prvému bratovi, zničíte sa navzájom a aj susední nepriatelia vás úplne zničia.

Po Svätoplukovej smrti vydržali bratia žiť rok v mieri. Potom však medzi nimi vznikol svár a roztržky a oni začali navzájom bojovať. Vtedy prišli Turci (Maďari), a úplne ich zničili, zmocnili sa ich krajiny a doteraz ju obývajú. A tí, čo to prežili, sa rozptýlili a utiekli k susedným kmeňom, k Bulharom, Turkom (Maďarom), Chorvátom a k ostatným národom.

42. Opis krajov od Solúna po rieku Dunaj a po mesto Belehrad, opis Turecka (Uhorska) a krajiny Pečenehov až po chazarské mesto Sarkel a Rusko.

Treba vedieť, že od Solúna až po rieku Dunaj, kde leží mesto zvané Belehrad, je osem dní cesty, ak však človek necestuje rýchlo, ale s prestávkami. Turci (Maďari) sídlia za riekou Dunaj na území (Veľkej) Moravy, ale aj z tejto strany rieky medzi Dunajom a riekou Sávou.

Lev VI. Múdry o vojnovej taktike Maďarov a Slovanov

Žiak patriarchu Fotia Lev VI. Múdry bol v rokoch 886-912 byzantským cisárom. Bol všestranne literárne činný. Okrem teologických spisov skladal aj verše, písal novely, astrologické diela atď. Pripisuje sa mu aj spis o vojnovej taktike. Lev však nebol jeho autorom, ale iba zostavovateľom. Pri opise Slovanov a ich bojovej taktiky fakticky prevzal celé state z diela Pseudo Mauríka. Spis prináša aj cenné informácie o starých Maďaroch a ich vojenskom umení. Z obsiahleho prameňa sa tu uvádzajú iba kapitoly, ktoré hovoria o Slovanoch a starých Maďaroch. Dielo sa zachovalo vo viacerých rukopisoch. Za najcennejšie sa považujú rukopisy florentský a viedenský z 10. storočia a vatikánsky a milánsky z 11.-12. storočia. P.Ratkoš: *Pramene*, 277-285, č. 5 (slov. preklad). - *MMFH III*, 349-362 (grécky text a český preklad). In: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov II. Slovensko očami cudzincov*. Bratislava 1999, s. 207 -212.

Stručný výklad vojnovej taktiky

40. Niektoré kmene, ako napríklad Turci (Maďari) dorážajú pri prenasledovaní neusporiadane na prenasledovaných, a preto môžu veľmi ľahko utrpieť od nich škodu, ak prenasledovaní ustupujú usporiadane a obrátia sa späť.

41. Iné kmene však postupujú pri prenasledovaní s rozvahou a usporiadane. Neodporúča sa však, aby sa tí, čo sa znovu proti nim obracajú, snažili postupovať proti nim čelom, ale majú ich napádať z boku i zozadu, ako som už povedal.

42. Keď som už spomenul Turkov (Maďarov), iste nebude nevhodné vysvetliť, ako sa zoraďujú do šíku a ako sa treba zoradiť proti nim. Poučili sme sa o tom na základe dostatočných skúseností, keď sa stali našimi spojencami. Stalo sa to vtedy, keď Bulhari porušili mierové zmluvy a vtrhli do tráckych krajín, Rýchlo ich za to stihla spravodlivosť ako odplata za ich spupnosť voči Kristovi, kráľovi celého sveta. Zatiaľ čo naše vojská bojovali so Sracénmi, Božia Prozreteľnosť vyslala do boja proti Bulharom namiesto Romajov²⁷ Turkov (Maďarov). Keď ich mužstvo s

---

27 Grécke označenie Rimanov (východorímskych), t.j. Byzantíncov.

lod'stvom nášho kráľovstva prepravilo cez Dunaj a podporovalo ich v boji, v troch bitkách na hlavu porazili vojsko Bulharov, ktoré hanebne zaútočilo proti kresťanom. Akoby (Prozreteľnosť) poslala proti nim vykonávateľa trestu, aby si romajskí kresťania nemuseli proti svojej vôli poškrvniť ruky krvou bulharských kresťanov.

43. Dá sa povedať, že skýtskym kmeňom je vlastný jediný bojový obrat a šík a žijú úplne kočovným spôsobom života v nečinnosti a majú nad sebou viacerých náčelníkov. Iba kmene Bulharov a popri nich aj kmene Turkov (Maďarov) dbajú na podobné pevnejšie bojové zoradenie a v porovnaní s ostatnými skýtskymi kmeňmi sa nevyhýbajú počas boja stretnutiam muža proti mužovi a bojujú pod jedným náčelníkom.

45. Teraz si povieme o povahe a spôsobe bojového zoradenia Turkov (Maďarov), ktoré sa iba málo alebo vôbec nelíši od bulharského spôsobu. Tento ľud je bohatý na mužov, slobodný a stará sa bez ohľadu na ostatné výhody a zisky iba o to, aby sa správal statočne voči svojim nepriateľom.

46. Tento národ má teda iba jediného vládcu a náčelníci veľmi prísne a kruto trestajú previnilcov. Svojich vládcov poslúchajú nie z lásky, ale zo strachu. Utrpenie a námahu znášajú statočne. Sú otužilí a dobre znášajú horúčavy i mrazy. Kočovný spôsob života ich naučil znášať nedostatok vecí potrebných pre život.

47. Turecké (maďarské) kmene sú zvedavé a skrývajú svoje úmysly. Sú neverné a nespoľahlivé a s nenásytnosťou sa zmocňujú majetku. Pohrdajú prísahami a ani zmluvy nedodržiavajú, ani s darmi sa neuspokoja. Obyčajne ešte prv, ako od niekoho prijmú dar, myslia na úklady a na porušenie zmlúv.

48. Vyhládávajú vhodné príležitosti a nepriateľov sa usilujú poraziť ani nie tak silou svojich rúk, ako skôr lst'ou, nečakanými prepadmi a tým, že ich zbavia potrebných vecí.

49. Sú ozbrojení šablami, panciermi, lukmi a kopijami. Väčšina z nich nosí dva druhy zbraní. Na pleciach majú kopije a v ruke držia luky. Oboje používajú podľa potreby. Ak sú prenasledovaní, získavajú prevahu skôr použitím lukov.

50. Zbroj nenosia iba oni sami, ale aj kone vznešených mužov sú vpredu chránené železom alebo plst'ou.

51. Veľa starostlivosti a cvičenia venujú lukostrelbe z koní.

52. Sprevádza ich veľké množstvo zvierat, žriebät a kobýl. Je to jednak pre potravu a mlieko, jednak preto, aby vyvolali dojem, že ich je veľký počet.

53. Nezdržiavajú sa v tábore obohnanom priekopami, ako to robia Romajovia, ale až do vypuknutia vojny sú rozptýlený po krajine podľa jednotlivých rodov a kmeňov a v lete i v zime pasú dobytok. V čase vojny majú potrebné kone so sebou a strážia ich až do chvíle bojového zoradenia v blízkosti svojich stanov so spútanými nohami. Do boja sa zoraďujú zásadne v noci.

54. Stráže stavajú ďaleko od seba, aby ich nikto nemohol nečakane prepadnúť.

55. Pred bojom sa nezoraďujú do troch šíkov ako Romajovia, ale do rozličných oddielov a tesne spájajú oddiely nachádzajúce sa v veľkej vzdialenosti od seba, takže ich šík sa javí ako jednotný.

56. Okrem bojového šíku majú navyše ešte osobitný oddiel, ktorý vysielajú ako zálohu proti tým protivníkom, čo sa neopatrne zoraďujú. Tento oddiel vysielajú aj na pomoc tej časti vojska, ktorá sa dostala do tiesne. Ich vozatajstvo sa pohybuje vzadu v blízkosti hlavného šíku, napravo alebo naľavo od neho vo vzdialenosti asi jednej až dvoch míľ. Ponechávajú pri ňom malý strážny oddiel.

57. Často spájajú vzadu za svojim bojovým šikom aj jazdeckú zálohu a vytvárajú tak ochranu vlastného hlavného šíku. Hĺbku bojového šíku, teda počet radov, tvoria bez obmedzenia tak, aby ich bojové zoskupenie bolo pevné. Čelo šíku sa snažia udržať rovné a husté.

58. Viac však obľubujú boje z diaľky, nástrahy, obklúčovanie nepriateľov, klamné ústupy, protiútoky a boje v rozptýlenom šiku.

59. Ak sa im podarí obrátiť nepriateľov na útek, všetko ostatné považujú za vedľajšie a nemilosrdne na nich útočia, nemysliac na nič iné ako na prenasledovanie. Neuspokojujú sa totiž ako Romajovia a ostatné národy s miernym prenasledovaním a lúpením vecí, ale útočia na nepriateľa až dovtedy, kým ho úplne nerozprášia. Na dosiahnutia tohto cieľa používajú všetky možné prostriedky.

60. Ak sa niektorí z ich nepriateľov uchýlia pri prenasledovaní na opevnené miesto, snažia sa podrobne vyzvedieť, ktoré potrebné veci tam budú chýbať jednak pre kone, jednak pre mužstvo. Usilujú sa o to, aby sa nepriateľov pre nedostatok týchto vecí zmocnili alebo ich donútili uzavrieť s nimi dohody výhodné pre seba. Najskôr od obľahnutých žiadajú niečo prijateľné, a keď sa s nimi o tom už dohodnú, pridávajú ďalšie a závažnejšie podmienky.

61. Takéto sú teda mravy Turkov (Maďarov), ktoré sa od zvykov Bulharov odlišujú iba tým, že Bulhari si obľúbili kresťanskú vieru a trochu sa prispôbili romajským mravom, zanechajúc spolu s pohanstvom aj divosť a kočovníctvo.

62. *Turkom (Maďarom) v čase vojny spôsobuje problémy nedostatok paše pre množstvo dobytky, ktoré vodia so sebou.*

63. *Počas boja im môže najviac uškodiť zoradená pechota, lebo oni sú práve naopak jazdci, čo nezostupujú z koní. Ako bojovníci vychovaní na jazdecký spôsob boja ani nie sú schopní bojovať ako pešiáci.*

64. *Veľké starosti im robí aj rovinatí a holý terén, najmä však hustý jazdecký šík, ktorý ich vytrvalo prenasleduje.*

65. *Neoblubujú boj vedený zblízka s krátkymi zbraňami, ale ani obozretne podniknuté nočné prepady, pri ktorých tí, čo na nich útočia, majú jednu časť vojska zoradenú a druhú časť v úkryte.*

66. *Veľmi ich mrzí aj to, keď niektorí z ich radov prebehnú k Romajom. Vedia totiž, že ich národ je nestáleho ducha a ziskuchtivý. Skladajú sa totiž z mnohých kmeňov a z toho dôvodu si veľmi necenia príbuzenstvo a vzájomnú svornosť.*

67. *Ak niekoľko z nich prebehne k nám a my ich priateľsky prijmeme. množstvo ďalších nasleduje ich príklad. Preto sa nepriateľsky správajú k tým, ktorí od nich utekajú.*

68. *Kedykoľvek sa teda niekto chce proti nim pustiť do boja, musí mať predné stráže starostlivo rozostavené v malých vzdialenostiach. Potom si musí premyslieť a vopred sa pripraviť na to, čo sa môže prihodiť v ďalšom vývoji udalostí. V nijakom prípade by sa ich protivníci nemali dávať na útek. Veliteľ by si mal vopred vyhliadnuť opevnené miesto pre prípad hroziaceho nebezpečenstva a zaistiť v ňom zásoby na niekoľko dní pre mužstvo, a ak je to možné, aj pre dobytok. Najdôležitejší je však dostatok vody. Potom by mal rozmietniť vozatajstvo tak, ako sme o tom už hovorili.*

69. *Ak má veliteľ k dispozícii pešie voje, najmä v prvej bitke, kde sa vojsko dostáva do priameho kontaktu s týmto národom, musí svoju bojovú zostavu zoradiť tak, ako sme o tom hovorili už na inom mieste, teda tak, aby jeho jazda bola zoradená za pešiakmi.*

70. *Ak do boja proti nim stavia iba jazdcov, ktorí sa im počtom i zdatnosťou vyrovnajú, mal by ich zoradiť tak, ako sme už o tom hovorili pri výklade o taktike.*

71. *Väčšinu najzdatnejších jazdcov by mal veliteľ umiestniť na krídla. V tyle šíku stačí totiž nechať jazdcov defenzorov - obrancov. Jazdci kurzori čiže prední bojovníci by sa pri útoku nemali vzdalovať od šíku defenzorov na väčšiu vzdialenosť ako na tri či štyri dostrely šípom. Nemali by sa s nimi v behu potýkať. Veliteľ by sa mal čo najväčšmi usilovať, aby podľa možnosti*

zostavil bojový šík na rovinatej mieste, kde netvorila prekážky ani veľmi husté lesy, ale ani bažiny či rokliny, pretože Turci (Maďari) by tu mohli pripraviť nástrahy.

72. Predné stráže by mal veliteľ postaviť vo vzdialenosti štyroch päťín dĺžky šíku.

73. Ak je to možné, treba mať v tyle šíku buď rieku, ktorá sa nedá prebrodiť, alebo bažiny či močiar, aby sa dalo bezpečne strážiť.

74. Ak sa vojenská akcia podarí, nie je vhodné ich nadočkavo prenasledovať ani sa správať nevšímavo. Oni totiž neopúšťajú bojisko tak ako ostatné kmene, keď sa im v prvej bitke nedarí. Pokým však nie sú úplne pokorení, usilujú sa všetkými spôsobmi útočiť na svojich nepriateľov. Ak je vojenský šík zmiešaný a väčšinou ho tvorí pechota, za týchto okolností je dôležité starať sa o kŕmenie dobytká. Jazdci totiž v nijakom prípade nemajú možnosť zaobstarávať krmivo pre dobytok v čase, keď sa približuje nepriateľ.

75. Spomínané bojové i bežné správanie Turkov (Maďarov) sa odlišuje od Bulharov, ako sme už spomenuli, iba v niektorých maličkostiach. V ostatných veciach je však rovnaké.

76. My sme ti o týchto veciach nevykladali azda preto, že by si mal stavať proti Turkom (Maďarom) bojový šík, keďže nie sú našimi susedmi a teraz nie sú ani našimi nepriateľmi, ale skôr nám prejavujú poslušnosť.

Úlohy

1. Charakterizujte spôsob života starých Maďarov.
2. Definujte vzťahy Slovanov so starými Maďarmi.
3. Zakreslite na mape pohyby Maďarov na euroázijskom kontinente.
4. Charakterizujte vojnovú taktiku Maďarov. Porovnajte ju s vojenským umením Slovanov.

2. Byzantská ríša

Pramene

Ekloga

Byzantský zákonník (zbierka zákonov) z doby dynastie Isaurovcov, zostavený Levom Isaurijským a Konštantínom Kopronymosom okolo roku 740, ktorý svojou jasnou formuláciou predpisov zmierňoval prísne byzantské tresty, najmä v prospech kresťanského spôsobu života v spoločnosti i v rodine. Ako oficiálna zbierka platila do roku 870. Po páde Isaurovcov bola prehlásená za kacírsku. Ekloga sa stala základom aj pre najstarší slovanský právny dokument Zakon sudnyj ljudem (Súdny zákonník pre ľud), ktorý pravdepodobne vznikol na území Veľkej Moravy. Ekloga bola istou novelizáciou justiniánskej kodifikácie pre potreby súdnej praxe. V 17. kapitolách zachytávala zmeny právneho poriadku v 8. storočí a odzrkadľovala aj využívanie obyčajových noriem. Upravovala predovšetkým spoločenské vzťahy a riešila aj situácie z oblasti trestného práva. Eklogu dopĺňali tri zákony – poľnohospodársky, vojenský a rodoský námorný. Poľnohospodársky zákon vznikol na podnet slovanskej kolonizácie byzantského územia. Upravoval vzťahy medzi vidieckymi obyvateľmi v oblasti hospodárenia s pôdou, pastierstvom, určoval zodpovednosť za krádež obilia a plodín, a pod. Nachádzame tu prvky slovanského obyčajového práva a platné byzantské právo. Vojenský zákon reguloval vojenské záležitosti (organizáciu, disciplínu, rozdeľovanie koristi a pod.) Rodoský námorný zákon bol zbierkou cisárskych nariadení a námorných obyčají. In: Balík, S.: Texty ke studiu obecných dějin státu a práva II., Praha 1974, s. 7-9.)

Úvod

V mene otca i syna i svätého ducha Lev a Konštantín cisári. Pán a tvorca všetkého. Boh náš, ktorý stvoril človeka a obdaril ho slobodnou vôľou, dal mu podľa slov prorokov na pomoc zákon, ktorý určil to, čo je treba robiť, i to, čoho sa treba vystríhať a tiež to, čo sa patrí zvoliť ako nápomocné spasenie a čoho sa vyvarovať ako spojeného s potrestaním ...

A pretože my (cisári) sme zamestnávaní starosťami podobného druhu a neúnavne sme upierali myseľ na hľadanie toho, čo je milé Bohu a užitočné spoločnosti, vážiac si nadovšetko pozemskú spravodlivosť, predstaviteľku nebies, ktorá je u toho, kto jej slúži, svojou silou ostrejšia ako každý meč v boji s nepriateľmi a pretože vieme, že zmysel zákonodarstiev, vydaných predchádzajúcimi cisármi a spísanými v početných knihách, jedni môžu pochopiť len ťažko, iným najmä tým, ktorí žijú za obvodom tohto Bohom chráneného mesta (t.j. Carihradu) ich zmysel je vôbec nedostupný, zvolali sme našich najslávnejších patricijov a najslávnejšieho kvestora i

najslávnejších hypatov (hodnostárov) a ostatných bohobojných mužov a prikázali sme, aby nám predložili všetky knihy, ktoré mali. Starostlivo sme všetko preskúmali a podľa toho, čo v oných knihách je dobré a tiež to, čo Nami bolo vydané na novo, vzhľadom k často sa vyskytujúcim veciam a zmluvám, prikázali sme, aby rozhodnutia tomu zodpovedajúce a tresty za zločiny boli uvedené práve v tejto knihe jasnejšie a stručnejšie pre lepší prehľad a poznanie sily oných posvätných zákonov a pre ľahšie a spravodlivejšie rozhodovanie vecí i pre spravodlivé trestanie zločinov a k odvracaniu a náprave tých, ktorí sú náchylní ich páchať.

Titul XVII.

Tresty a zločiny

1. Nikto, kto sa ukrýva v chráme, nemôže byť odtiaľ vyvlečený násilím, ale previnenie ukrývajúceho sa musí byť oznámené kňazovi a potom ukrývajúci sa môže byť zaistený, aby bol stíhaný a vyšetrovaný podľa zákona. Ak sa pokúsi ktokoľvek z akéhokoľvek dôvodu vziať ruku na toho, kto sa ukrýva v chráme, dostane dvanásť rán a nato, ako je uvedené, bude vec ukrývajúceho sa podrobená vyšetrovaniu.

2. Kto podľa súdneho rozhodnutia alebo aby podal svedecké dôkazy alebo na návrh odporcu zložil prisahu, dotýkajúc sa svätých Božích evanjelií, a potom sa ukáže, že zložil krivú prisahu, podlieha urezaniu jazyka.

5. Ak má niekto s niekým spor a neoznámia to úradom, o svojej vôli, či už svojvoľne alebo s použitím násilia, vziať ruku a zmocní sa čohokoľvek, tu; - ak je jeho požiadavka správna stratí svoje veci a vydá ich, Ak sa zmocnil niečoho cudzieho bude zbitý miestnym archontom (úradom), pretože sám seba urobil súdnou osobou, hoci ňou nebol a potom vráti to, čo vzal.

11. Kto kradne na inom mieste prvýkrát, ak je to slobodný človek a zámožný vráti zároveň s ukradnutou vecou jej dvojnásobnú hodnotu. Ak je nemajetný, bude zbitý a vyhnaný. Druhýkrát mu bude uťatá ruka.

16. Kto olúpi slobodného človeka a predá hoc, podľahne uťatiu ruky.

25. Ak sa rozhodol človek uzatvoriť sobáš s tou, ktorá sa stala jeho kmotrou pri svätom a spásiteľnom krste, alebo ak s ňou vošiel bez sobáša do telesného spojenia, vtedy potom, ako budú odlúčení od seba, oba budú odovzdaní na potrestanie pre cudzoložstvo, totiž k urezaniu nosu.

35. *Bigamista sa trestá bičovaním a jeho druhá manželka bude vypudená spolu s deťmi, ktoré sa jej narodili.*

43. *Kúzelníci a čarodeji, ktorí na škodu ľudí obcujú so zlými duchmi, podliehajú trestu mečom.*

Úlohy

1. Ako chápali zákonodarcia – zákon (právo), jeho zdroje, úlohu?
2. Ako postupovali pri vydaní Eklogy – išlo o úplne nové normy, len o ich chronologické zoradenie, systematizáciu, alebo inkorporáciu, prípadne kodifikáciu?
3. Rozoberte články prevzaté v dokumente a riešte tieto úlohy.
  - a/ Čo sa trestalo podľa Eklogy (čo bolo objektom trestného činu)?
  - b/ Ako sa trestalo (aké tresty poznal zákonodarca)?
4. Porovnajte právne normy Eklogy a slovanského Súdneho zákonníka pre ľud.

Procheiron (Príručný zákonník)

Najvýznamnejším právnym dokumentom po Justiniánskej kodifikácii v oblasti súkromného práva, ktorý vznikol v rokoch 888-889, bol cisársky zákon – Basilika (basilikos nomos). V súvislosti s jeho prípravou vznikla pre potreby súdov príručka Procheiron (Príručný zákonník), upravujúca aktuálne potreby každodenného života z oblasti trestného, procesného, občianskeho i cirkevného práva. Z Procheironu vychádza aj právna príručka Epanagogé, obsahujúca ďalšie právne normy. Osobitnú povahu medzi byzantskými zákonmi mali tzv. nomokánony – zbierky svetských a cirkevných predpisov s náboženským obsahom.

Basilika bola neustále dopĺňaná. Každá zo šesťdesiatich kníh Basiliky citovala justiniánske Digestá a na ne nadväzovali aktuálne ustanovenia zákonov, dopĺňované komentármi. Nájdeme v nej predpisy o katolíckej viere, výklad všeobecných právnych termínov, predpisy o štátnych úradoch, súkromné a verejné právo, úpravu služobností, vodného hospodárstva, ustanovenia o pochovávaní, cirkevné právo, trestné právo. Basilika platila až do zániku Byzantskej ríše. In: Balík, S.: Texty ke studiu obecných dějin státu a práva II., Praha 1974, s. 17-19.

Príručný zákonník

V mene Pána Ježiša Krista, nášho Boha, imperátora, cisári Bazileos, Konštantín a Lev, šťastní, zbožní, slávni, víťazní, triumfujúci, vždy posvätní a vznešení.

(Doslov úvodu):

Pretože potom tiež niečo podobného (t.j. stručný výber, Ekloga) bolo urobené našimi predchodcami, možno by sa niekto pýtal, prečo nemajúc dosť na onom výbere, prišli sme k druhému výberu (ekloge). Je treba vedieť, že príručka nazvaná Ekloga nebola výberom, ale skôr prevrátením dobrých zákonov, ako si to vymyslel ten, kto ich usporiadal a to bolo štátu neprospešné a k zachovaniu nezmyselné. Ved' ktorý rozumný (človek) sa bude domnievať, že je právom takéto prevracanie zákonov, zbožne spísaných, mnohými cisármi a bohabojnými a veľkými učiteľmi, ktoré z veľkej časti tvorili dobrú ústavu štátu? Ved' ten, kto by neprijímal tento (terajší) zákonník, dopúšťal by sa skôr urážky oných, ktorí boli zbožnými zákonodarcami pred Nami, než aby sa nejako poučil. A tak (vlastne) už našimi predchodcami bol zavrhnutý onen príručný zákonník (Ekloga), nie však celý, ale (len) pokiaľ to bolo treba. Tento príručný zákonník, Nami najnovšie zbraný a usporiadaný, má slúžiť k potvrdeniu dobrých zákonov a k ich ľahšiemu poznaniu.

A keď sme sa vyššie (v Úvode) zmienili o prečistení starých zákonov, je nutné vedieť, že sme zobrali a do jedného zväzku umiestnili všetko, čo sme zrušili, aby všetkým bola zrejmá a jasná ich neužitočnosť. Aby však tie ustanovenia, ktoré sme so starých zákonov zachovali, zostali vo svojej pôvodnej podobe, usporiadali sme ich v iných šesťdesiatich knihách (t.j. Basilikách) ponechávajúc tým, kto by to chceli urobiť, možnosť ich poznania.

Titul XXXIV.

O prepustení na slobodu

1. Základný rozdiel medzi osobami je tento: niektorí ľudia totiž sú slobodní, iní otroci a (výraz) sloboda, odkiaľ toto označenie je odvodené, je nutné vymedziť takto: sloboda je prirodzená vlastnosť umožňujúca každému, aby konal, čo chce, ibaže by tomu bránil zákon alebo násilie ...

2. Otroctvo je zariadenie zakladajúce sa na ius gentium, podľa ktorého niekto je podrobený panstvu iného proti prirodzenému poriadku. Od prírody totiž všetci ľudia boli

slobodní; vojna však bola dôvodom, prečo sa ľudia stávajú otrokmi. Pretože vojnové právo tak chce, aby premožení boli vlastníctvom víťazov.

3. Otroci sa buď (ako otroci) rodia alebo sa (nimi) stávajú. Rodia sa tak tí, ktorí sa narodili našim otrokyniam. Stávajú sa nimi tí, kto sa stali otrokmi podľa medzinárodného práva, t.j. vojnovým zajatím. V postavení otrokov nie je rozdielu; nemožno o nich povedať, že ten je otrok vyššieho, onen nižšieho stupňa. Otroctvo teda je nerozdielne, nachádzame však mnoho rozdielov medzi slobodnými ľuďmi. Niektorí sa totiž narodili na slobode, iní však sú prepustení.

15. Otrok, ktorý koná vojenskú službu s vedomím svojho pána, stáva sa tým slobodným.

16. Kto urobí oznámenie o vražde svojho pána, získa za odmenu slobodu.

17. Vieme, že istá stará konštitúcia určila, aby majetok tých, ktorí zomreli bez závete a ak nemajú zákonného dediča ab intestato, pripadol našej posvätnéj pokladne. Pritom sa často stáva, že jej pripadajú otroci a tým sa jarmo otroctva stáva pre nich neriešiteľným.

Z týchto dôvodov naša Jasnosť, pozerajúc na tento tvrdý zákon priaznivým a milosrdným zrakom, stanoví, že v budúcnosť každý otrok, ktorý pripadá našej posvätnéj pokladne z dôvodov intestátности, sa prepúšťa na slobodu a bude používať všetky práva, ktoré mu patria podľa rímskeho práva. A to i keby sa celý majetok skladal len z otrokov. A keby niekto toto ustanovenie nedodržiaval, nebude mu tento jeho poklesok odpustený.

Úlohy

1. Charakterizujte historický a štátoprávny kontext, v ktorom došlo k vydaniu Procheironu.
2. Charakterizujte status slobodných osôb a vymedzenie pojmu sloboda.
3. Aké bolo postavenie otrokov v stredovekej Byzancii? a/ právny status, b/ ekonomický význam.
4. Definujte byzantskú diplomaciu vo vzťahu k rodiacej sa Európe ranostredovekých štátov.

3.1.Chazarský kaganát

Pramene

AI – Istachri o Chazaroch

Abu Isak-Ibrahim-ibn Muhammed al-Farisi al-Istachri, arabský cestopisec z prvej polovice X. storočia. Jeho práca pod názvom *Suvar ul akálími* je napísaná predovšetkým podľa vlastnej skúsenosti a patrí k najspoľahlivejším prameňom. In: *Chrestomatija po istorii SSSR I*, Moskva 1951, str. 31-32.

Chazarsko je meno krajiny a jej hlavné mesto je Itil.²⁸ Itil je rovnako meno rieky²⁹, ktorá tečie k mestu z územia Rusov a Bulharov. Mesto Itil sa delí na dve časti: jedna časť je na západnom brehu rieky menom Itil a je to väčšia časť; a druhá je na východnom brehu. Vládca žije v západnej časti a nazýva sa v ich jazyku „bek“, tiež ho však nazývajú „bak“.³⁰ Veľkosť tejto časti (mesta) je asi v dĺžke jedného farsangu³¹ a je obohnaná hradbami. Stavby tohto mesta sú roztrúsené a ako obydlia v ňom slúžia plstené stany, s výnimkou niektorých obydli postavených z hlíny; majú tržnicu a kúpele; je medzi nimi množstvo moslimov; je tam vraj viac než 10 000 moslimov majúcich asi 30 mešít. Panovníkov palác je ďaleko od brehu rieky a je postavený z pálených tehál. Okrem panovníka nikto nemá obydlie z pálených tehál; a on nikomu stavať z tehál nedovoľuje.

V tých hradbách sú štyri brány; jedny sú obrátené k rieke a druhé k stepi, ktorá sa rozprestiera za mestskými hradbami.

Ich panovník je židovskej viery a jeho družina sa vraj skladá asi zo štyroch tisícov ľudí. Chazari sú moslimovia, kresťania, židia a niektorí z nich sa klaňajú modlám. Najmenej početnou vrstvou sú židia, najviac je moslimov a kresťanov, napriek tomu panovník a jeho najbližší sú židia. Väčšou časťou ich obyčajou sú pohanské zvyky a jeden druhému sa na znamenie úcty klaňajú až k zemi. A ich ustanovenia, ktorými sa líšia od iných národov, zakladajú sa na starej obyčaji a sú v rozpore s islamom aj so židovským a kresťanským náboženstvom.

Ich panovník má vojsko o počte 12 000 ľudí; keď jeden z nich zomrie, okamžite je nahradený iným. Nemajú stanovený stály plat...

Zdrojom panovníkových dôchodkov je vyberanie cla na suchozemských, morských a riečnych cestách. Obyvatelia mestských štvrtí a okolia sú povinní dodávať im potrebné zásoby najrozličnejších potravín, nápojov a i.

---

²⁸ Itil – tiež Atel, chazarské hlavné mesto na mieste dnešnej Astracháni.

²⁹ Itil rieka – dnešná Volga.

³⁰ „Bek“, „bak“, t. j. beg – pán vôbec, zvlášť potom vládár alebo predstavený.

³¹ Farsang, farseng, farsech – perzská dĺžková miera v rozpätí (podľa jednotlivých miest) 5,06 – 6,11 km.

Panovník má sedem sudcov z radov židov, kresťanov, moslimov a pohanov. V prípade sporu medzi ľuďmi riešia ich títo sudcovia; súde sa strany neprichádzajú až k samotnému panovníkovi, ale obracajú sa na týchto sudcov. V deň súdu býva medzi týmito sudcami a panovníkom prostredník. Jeho prostredníctvom sudcovia informujú panovníka o rozporoch, ktoré súdia, takto mu ich predkladajú k nahliadnutiu a on oznamuje sudcom svoje rozhodnutia, aby ich uviedli do platnosti.

Pri tomto meste niet dedín a ich polia sú roztrúsené. V lete odchádzajú obrábať pôdu približne do vzdialenosti dvadsiatich farsangov, zbierajú obilie sčasti pri rieke, sčasti v stepi a odvážajú ho na vozoch a na člnoch po rieke. Živia sa prevažne ryžou a rybami. Množstvo medu a vosku, ktoré sa od nich vyváža, dováža sa k nim z územia Rusov a Bulharov, práve tak ako bobrie kožušiny, ktoré sa vyvážajú do všetkých krajín; lovia sa výhradne v riekach územia Rusov, Bulharov a Kyjeva a nevyskytujú sa, pokiaľ viem, v žiadnej inej krajine.

Vo východnej časti Chazarska žijú prevažne obchodníci a moslimovia a je tam tovar, kdežto západná časť prináleží výhradne panovníkovi, jeho vojsku a len skutočným Chazarom.

Jazyk Chazarov sa nezhoduje s jazykom Turkov ani Peržanov a celkovo nie je podobný jazyku ani jedného z národov, ktoré poznáme...

Chazari majú ešte mesto Semender.³² Medzi ním a Báb-ul-Abvábom³³ je veľký počet sadov patriaci k Semenderu, a vraj je v nich asi 4 000 kríkov vínnej révy; prestierajú sa až k hraniciam Seriru.³⁴ Hlavnou plodinou týchto sadov je hrozno. V Semenderi je veľa moslimov majúcich v tomto meste mešity; stavby Semenderanov sú drevené a pletené; strechy domov sú kopulovité. Semenderský panovník je židovskej viery a je príbuzný s panovníkom Chazarov.

Al Mas'údí o Chazaroch

Alí Al – Mas'údí (celým menom Abu' l – Hasan Alí ibn al - Husajn Alí al Mas'údí) sa narodil v druhej polovici 9. storočia v Bagdade a patril k najvýznamnejším arabským geografovi. V jeho základnej deväť zväzkovej kompilácii Ryžovisko zlata a diamantov z roku 943 sú obsiahnuté aj významné historické a národopisné údaje o slovanských národoch. Zomrel v Egypte roku 956 alebo 957. Uvedená správa o Chazaroch je citovaná z českého vydania Abu' l

---

³² Semender – chazarské mesto na Kaukaze.

³³ Báb-ul-Abváb – prístavné mesto na západnom pobreží Kaspického mora, dnešný Derbent.

³⁴ Serir – dnešný Dagestan.

– Hasan Alí ibn al - Husajn Alí al Mas'údí: Rýžovište zlata a doly drahokamu. Praha, 1983, s. 153-156.

Obyvatelia Derbentu veľmi trpia nájazdmi z krajiny Chizán³⁵, ktorá je pod nadvládou chazarského panovníka; predtým bolo sídlom chizanských kráľov mesto Samandar³⁶, vzdialené osem dní cesty od Derbentu. Ešte dnes tu žije skupina Chazarov. V skorej dobe islamu ho dobyl Sulaimán ibn Rabí'a al-Bahílí a jeho vládca musel utiecť do mesta Itil³⁷, vzdialeného sedem dní cesty odtiaľ, ktoré je v súčasnej dobe sídlom chazarského kráľa. Toto mesto sa skladá z troch častí, rozdelených veľkou riekou pritekajúcou z hornej časti krajiny Turkov. Od nej sa oddeľuje smerom ku krajine Buéghar rameno, ktoré ústi do Azovského mora (Majútis). Mesto Itil stojí na oboch brehoch tejto rieky a uprostred nej je ostrov, na ktorom je sídlo vlády. Kráľovský palác stojí na jednom konci ostrova, z ktorého vedie pontónový most k jednému z oboch brehov. Žijú v ňom skupiny moslimov, kresťanov, židov a pohanov. Kráľ, dvorania a všetci, kto sú chazarskej rasy, sa hlásia k židovstvu a stali sa jeho vyznavačmi v čase panovania Hárúna ar-Rašída. Prichádza sem stále množstvo židov ako z moslimských krajín, tak najmä z Byzantskej ríše, pretože cisár Armanús (Romanos Lakapenos), ktorý je v súčasnosti vládcom v Byzancii, prenasledoval židov, aby ich prinútil prijať kresťanstvo. Z tohto dôvodu početná skupina židov utiekla z Byzantskej ríše do Chazarska.

Pokiaľ ide o pohanov, ktorí žijú v krajine chazarského vládcu, sú medzi nimi predovšetkým Slovania a Rusi, ktorí obývajú jednu stranu mesta Itil. Tieto národy spaľujú svojich mŕtvych a s nimi ich zvieratá, na ktorých jazdili, zbrane a ozdoby. Keď zomrie muž, je s ním spálená zaživa aj jeho žena, ale keď zomrie žena, muž spálený nie je. Ak sa stane, že zomrie nejaký neženaný muž, oženia ho po smrti; ich ženy túžia po tom, aby boli spálené so svojimi manželmi, aby mohli spolu vkročiť do raja. Podobný zvyk majú tiež Indovia s tým rozdielom, že žena je upálená s mužom len vtedy ak si to sama praje.

---

³⁵ Chizán, alebo Chidán – dnešné územie Chivi medzi Baku a Kubbou, na rieke Atu-čaj.

³⁶ Samandar – predtým hlavné mesto Chazarov, dnešné Tarchu (Tarki) v sev. Dagestane neďaleko Machačkaly alebo snád' dn. Kizljár. Názov odvodený od chazarského kmeňa, ktorý sa neskôr ocitol v Bulharsku, por. miestny názov Smederevo (Semendria).

³⁷ Itil – skôr turecký názov Volgy (od 6. storočia), tiež Atil; u niektorých arabských autorov bol názov prenesený aj na hlavné mesto Chazarov, ktoré sa však volalo Chánbalig alebo Chamlíh.

Väčšinu obyvateľov mesta Itilu tvoria moslimovia, pretože tí slúžia v kráľovskej garde; sú tu známi pod menom al-Lárisíja³⁸ a pochádzajú z oblasti Chwárizmu. Kedysi dávno, ešte v skorých islamských časoch, bola ich vlasť postihnutá vojnami a morom, preto sa presídlili na územie chazarského vládca. Sú to ľudia udatní a chazarský vládca sa v čase vojny spolieha predovšetkým na nich. Usadili sa tu pod niekoľkými podmienkami, z ktorých jednou je, že môžu slobodne vyznávať svoje náboženstvo, mať mešity a muezziny a ďalej že vezírom bude vždy menovaný niektorý z nich. V súčasnosti je vezírom skutočne jeden z nich, Ahmad ibn Kuwaih. Ďalšou podmienkou je, že vždy keď vládca vedie vojnu proti moslimom, zostanú títo vojaci v tábore, oddelia sa od ostatných vojsk a nebojujú proti svojim spoluvercom; vedú však vojny proti jeho neveriacim nepriateľom. Ich počet je dnes asi 7000 lukostrelcov na koňoch; nosia brnenie, drôtenú košeľu a prilbu, niektorí sú však ozbrojení aj kopijami podľa vzoru moslimských vojsk.

V hlavnom meste Itile je ustanovených sedem sudcov: dvaja pre moslimov, dvaja pre Chazarov, ktorí rozhodujú podľa Starého zákona, dvaja pre kresťanov, ktorí súdia podľa evanjelia, a jeden pre Slovanov, Rusov a iných pohanov. Tento sudca súdi podľa pohanského zákona, to znamená podľa obyčajného rozumu. Ak sa vyskytne dajaký zložitejší prípad, s ktorým si nevedia poradiť, zídu sa obidve strany u moslimských sudcov, zveria im svoj prípad a podriadia sa ich rozhodnutiu, ktoré je vynesené podľa islamského práva.

Žiaden z vládcov týchto východných končín, okrem chazarského kráľa, nemá platené vojsko. Všetci moslimovia v týchto krajinách sú známi pod menom al-Lárisíja podľa spomínanej skupiny. Aj Rusi a Slovania, ktorí sú pohanmi, slúžia v chazarskom vojsku a sú aj medzi služobníctvom chazarského kráľa. Okrem moslimskej gardy tu žijú aj iní moslimovia, obchodníci a remeselníci, ktorí sa nedávno prisťahovali, prilákaní spravodlivosťou vládca a bezpečnosťou vládnucou v celej krajine. Majú svoju piatkovú mešitu, ktorej minaret je vyšší ako kráľovský palác; okrem toho vlastní aj ďalšie mešity so školami, v ktorých sa deti učia Korán. Keby sa moslimovia a kresťania spojili, nemohol by mať vládca nad nimi žiadnu moc.

Naša správa sa netýka kráľa Chazarov, totiž chakana; a to preto, že v Chazarsku je chákán úplne v rukách iného vládca, ktorý vykonáva vládu a sídli v jeho paláci. Chakan zostáva vo vnútri paláca, nevie ani jazdiť na koni a nikdy sa neukazuje ani dvoranom, ani jednoduchému ľudu, dokonca nevychádza vôbec zo svojho príbytku, kde žije so svojim háremom. Nevydáva ani

---

³⁸ al-Lárisíja – možno čítať aj ako al-Ársíja – identifikácia stále neistá: buď starovekí Aorsi, ktorí neskôr splynuli s Osetíncami, alebo stredoázijská indoeurópska národnosť Arsi, ktorá sa rozptýlila na západ k Aralskému a Kaspickému moru.

rozkazy, ani zákazy a vôbec neriadi štátne záležitosti. A napriek tomu by sa moc skutočného kráľa neudržala ani chvíľu, keby po jeho boku nebol tento chakan v jeho sídelnom meste a v jeho paláci. Ak Chazarsko postihne sucho alebo dajaké iné nešťastie, či vojenské šťastie sa obráti proti nim, všetci – vznešení aj jednoduchí – pribehnú k chazarskému vládcovi a povedia: „Vláda tohto chakana nám neveští nič dobré, naopak len zlé; zabi ho teda sám, alebo nám ho vydaj, aby sme ho zabili my!“ Častokrát im ho skutočne vydá a oni ho zabijú, inokedy ho popraví sám; stáva sa však, že k nemu pocíti ľútosť, vystúpi na jeho obranu a prehlási, že chakan sa nedopustil žiadneho hriechu a nenesie žiadnu vinu, ktorá by ospravedlňovala takýto trest.³⁹

Úlohy

1. Charakterizujte hospodársky systém u Chazarov.
2. Definujte vzťah štátu k náboženstvám u Chazarov.
3. Zakreslite na mape územný rozmach Chazarov v období medzi 7. – 10. Storočím.

3.2. Pečenežský archonát

Pramene

Gardízi o Pečenehoch

Arabský zemepisec Abu-Sajd Abd-al Chaja ben Zochaka Gardízi písal v polovici XI. storočia, ale svoje svedectvá často čerpal od starších zemepiscov z VIII.-X. storočia. Pôsobil na dvore sultánov v Ghazne v dnešnom Afganistane a žil pravdepodobne do rokov 1039 -1041. Zapísal sa ako perzsky píšuci autor do dejín perzskej historiografie svojím dielom Okrasa histórie (Zajnu I – achbár). Úryvok o Pečenehoch je z časti týkajúcej sa strednej Ázie a východnej Európy. Slovenský preklad je z práce ruského orientalistu V. V. Bartolda: Otčot o pojezdke v Srednju Aziju s naučnoj cel'ju. In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 57.

-----

³⁹ Dvojvládie u Chazarov, politický systém rozšírený u množstva tureckých národností. Chakan bol len nominálnou hlavou štátu, zatiaľ čo skutočná moc bola sústredená v rukách „kráľa“, ktorý je nazývaný beg, iša alebo šad.

Državy Pečenehov⁴⁰ sa rozprestierajú na 30 dní cesty. Na každej strane susedí s nimi určitý národ: na východe Kipčakovia⁴¹, na juhozápade Chazari, na západe Slovania; všetky tieto kmene podnikajú nájazdy, Pečenehov napadajú, zajímajú a predávajú (do otroctva). Títo Pečenehovia vlastnia stáda; majú veľa koní a baranov, ale tiež množstvo zlatých a strieborných nádob, veľa zbraní. Nosia strieborné opasky. Majú zástavy a kopije, ktoré nosia v bitkách; ich trúbky, na ktoré počas bitiev trúbia, majú podobu býčích hláv.

Cesty do krajiny Pečenehov sú veľmi zložité a neprijemné. Kto chce odtiaľto ísť do nejakej krajiny, musí si kúpiť koňa, pretože by inak než na koni z ich krajiny neodišiel pre zlý stav ciest. Obchodníci, ktorí tadiaľ cestujú, sa ciest nedržia, pretože všetky sú zarastené lesom. Určujú si cestu podľa polohy hviezd

Konštantín VII. Porfyrogenet : **De administrando imperio**

O nestálej povahe Pečenehov, no zároveň aj o nutnosti a užitočnosti udržiavať s nimi mier a spojenectvo píše vzdelaný byzantský cisár Konštantín VII. Porfyrogenet (913-959) v úvode svojho diela *De administrando imperio* (O spravovaní ríše).

„Domnievam sa, že je vždy výhodné pre rímskeho cisára, aby sa snažil zachovať mier s Pečenehmi a uzavieral s nimi priateľské zmluvy a dohody, posielal k nim každý rok vyslancov s primeranými darmi, užitočnými pre tento ľud. (...)

Pečenehovia sú susedmi Rusov, s ktorými majú spoločnú hranicu, a často, keď medzi nimi nevládne mier, plienia Rusko a veľmi tam škodia a všetko ničia. (...) Rusi nemôžu prísť do tohto cisárskeho mesta (Konštantínopolu) ani kvôli vojne, ani kvôli obchodom pokiaľ nie sú s Pečenehmi v mieri, pretože keď Rusi s lodami prídu k riečnym prahom (Dnepra), nemôžu prejsť, iba ak vynesú svoje lode z rieky, a nesú ich na svojich ramenách, ich neprekročia. A keď ich v tej chvíli prepadnú muži z národa Pečenehov, ľahko ich obrátia na útek a zabíjajú, pretože títo nemôžu čeliť dvom trápeniam naraz.

Treba vedieť, že Pečenehovia mali najskôr svoje sídla na rieke Atel, ale aj nad riekou Geich, susedili s Mazaranmi a tzv. Uzmi. Pred päťdesiatimi rokmi sa Uzovia s Chazarmi dohodli na spojenectve vo vojne proti Pečenehom, porazili ich a vyhnaní z ich územia. Na ich mieste sa

---

⁴⁰ Pečenehovia – kočovníci turkického pôvodu.

⁴¹ Kipčakovia – kočovníci, obývajúci stepi medzi Donom a Volgou, príbuzní s Pečenehmi. Sú totožní s Polovcami ruských prameňov, nazývaných v západných prameňoch Kumáni.

usadili spomenutí Uzovia. Pečenehovia, ktorí utiekli, túlili sa a hľadali miesta, kde by sa mohli usídlit'. Nakoniec prišli do krajiny, v ktorej sa doteraz nachádzajú a našli tam Turkov (Maďarov), so zbraňami ich premohli a vyhnali. Sami sa tam usadili a vládnu nad týmto územím až päťdesiatpäť rokov.

Svedectvo o Pečenehoch

Arabský autor Táhir al'Marwazí (okolo roku 1120)

Pôvodom bol z mesta Mervu, okrem iných funkcií bol dvorným lekárom seldžuckých sultánov. Bližšie údaje o jeho živote sa nezachovali. Údaje o východoeurópskych národoch, Slovanoch a Maďaroch prebral z anonymnej relácie Kniha ciest a kráľovstiev prostredníctvom al – Gajháního alebo Ibn Rustu. In: Chvoľson, D.: Izvestija o chazarach ..slavianach.. SPb. 1869, s.140-144.

Pečenehovia sú túlavý ľud... Ich územie má veľkosť tridsiatich dní jazdy na všetky strany sveta a susedia s rôznymi národmi: na severe sú Kypčiaci, na juhozápade Chazari, na východe Guzovia (Oguzi) a na západe Slovania. Všetky tieto národy napádajú Pečenehov a tí im to rovnako vracajú. Pečenehovia sú bohatí, majú dobytok, zvieratá, zlato, striebro, zbrane, zástavy a kopije. Medzi Pečenehmi a Chazarmi je vzdialenosť desať dní a je to stepná krajina. Nejestvuje dobrá cesta medzi oboma územiami. Prekonávajú cestu pomocou hviezd, medzníkov alebo naslepo.

Ibn Battúta (14. storočie)

Arabský cestovateľ, žil v rokoch 1304 – 1377. Okrem iného precestoval celá východnú Európu a jeho cestovateľské zápisky sú cenným zdrojom informácií o dejinách viacerých národov. In: Ibn Battúta: Cesty po Africe, Asii a Evrope vykonané v letech 1325 až 1354. /Preklad Ivan Hrbek/. Praha, 1961.

Títo Turci nejedia ani chlieb, ani inú tuhú potravu, ale pripravujú si polievku z istého druhu prosa, ktoré sa nazýva dúghí; akékoľvek mäso režu na malé kúsky a varia ich v polievke.

Každý potom dostane svoju porciu v miske, na to si naleje kyslé mlieko a potom to všetko vypije. Pijú aj kyslé kobyliie mlieko, ktoré nazývajú kumys.

Sú to silní a energickí ľudia a majú mnoho dobrých vlastností. Niekedy si pripravujú akési cesto, ktoré pokrájajú na malé kúsky, v strede urobia otvor, dajú ho do hrnca a keď sa uvarí, nalejú naň znovu kyslé mlieko a tak to pijú. Z toho istého prosa dughí vyrábajú aj kvasený nápoj... Tento nápoj nazývajú búzam, čo znamená pivo.

Úlohy

1. Charakterizujte spôsob života Pečenehov na základe uvedených prameňov.
2. Zakreslite na mapu pohyb a rozmiestnenie Pečenežského archonátu.
3. Zistite či existujú rezíduá pečenežskej kolonizácie a asimilácie na území dnešného Slovenska.

3.3.Povolžsko-kamské Bulharsko

Pramene

Ibn-Fadlán o kamských Bulharoch

Ahmed ibn-Fadlán sa zúčastnil posolstva arabského kalifa MuktaDIRA k Almišovi, vládcovi kamských (alebo volžských) Bulharov, v roku 922. Navštívil hlavné mesto Chazarov Itil a hlavné mesto Bulharov – Veľký Bolgar, ktoré bolo blízko ústia Kamy do Volgy, a ktorého zrúcaniny sa zachovali až dodnes. V Itile alebo vo Veľkom Bolgare Ibn-Fadlán prišiel do styku so Slovanmi. Je pozoruhodné, že Ibn-Fadlán nazýva Bulharov na Volge rovnakým menom ako Slovanov – Sagalib. Text rozprávania Ibn-Fadlána (s vynechaním komentárov v zátvorkách, sťažujúcich čítanie) je v knihe Putešestvije Ibn-Fadlana na Volgu, pod redakciou I. J. Kračkovského, Moskva-Leningrad 1939. In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 33-34.

Ich stravou je proso a konské mäso. Ale aj pšenicu a jačmeň majú vo veľkom množstve a každý, kto čokoľvek zasial, zbiera to pre seba a panovník nemá právo na tieto úrody s výnimkou toho, že mu každý dom platí každoročne po jednej koži zo sobola. Ak panovník nariadi družine podniknúť nájazd na niektorú krajinu a družina nadobudne koristi, dostáva spolu s nimi podiel z tejto koristi. Každý, kto vystrojí svadbu alebo hostinu, je povinný dať panovníkovi dar podľa veľkosti hostiny, a potom už nosí pre hostí medový nalid⁴² a pšenicu – ale zlú, lebo ich pôda je čierna, páchnuca, a pretože nemajú miesto, kde by ukladali svoju potravu, kopú do zeme studne a v nich ju uskladňujú. Tak sa už po niekoľkých dňoch potrava kazí, začne páchnuť a nedá sa spotrebovať. Nemajú ani olivový, ani sezamový olej a ani žiadne iné tuky a skutočne miesto nich používajú rybí tuk a všetko čo na ňom pripravujú, silno páchne. Z jačmeňa pripravujú múčny nápoj, ktorý po malých dúškoch pijú dievčatá a výrastkovia, inokedy potom varia jačmeň s mäsom. Všetci žijú v jurtách⁴³, rozdiel je len v tom, že panovníkova jurta je veľmi rozsiahla, môže pojať až 1 000 osôb a je vystlaná z veľkej časti arménskymi kobercami. V strede má panovník trón pokrytý byzantským brokátom. Jedným z ich zvykov je to, že ak sa u kohokoľvek z nich narodí dieťa, skôr ako otec berie ho k sebe jeho starý otec a hovorí: mám na neho, na jeho osud, väčšie právo ako jeho otec, dokiaľ sa nestane dospelým mužom; keď u nich zomrie muž, má dedičný nárok jeho brat pred synom...

Videl som v ich krajine veľa búrok, a keď blesk udrie do domu, nepribližujú sa k nemu a ponechávajú ho a všetko čo je v ňom – ľudí, majetok a všetko ostatné – tak, ako je, dokiaľ ho nezničí čas, a hovoria: To je dom, na ktorého obyvateľoch leží hnev.

A ak niekto z ich stredu zabije úmyselne druhého, popravia ho za zabitého, ale ak ho zabije neúmyselne, vtedy preňho urobia debnu z dreva chadangu⁴⁴, položia ho dovnútra, zatlčú klincami a dajú mu tam tri placky a nádobu s vodou. Postavia pre neho tri kusy dreva na spôsob oja a pluhu, zavesia ho medzi ne a hovoria: „Vešiame ho medzi nebom a zemou, kde ho postihne pôsobenie dažďa a slnka – snád' sa nad ním Alah zmiluje.“ A zostane zavesený, dokiaľ sa časom nerozpadne a neroznesú ho vetry...

V ich lesoch je veľa medu v hniezdach včiel, ktoré (obyvatelia) poznajú a podnikajú výpravy, aby ich vybrali. A ak sú niekedy prepadnutí niektorými z nepriateľov, zabijajú ich. Je

---

⁴² Medový nalid – kvasený nápoj z medu.

⁴³ Jurta – priestranný, ľahko prenosný stan pokrytý plst'ou.

⁴⁴ Chadang – biely topol.

medzi nimi množstvo kupcov, ktorí sa vyberajú do tureckej krajiny, odkiaľ privážajú ovce a do krajiny nazývanej Visu⁴⁵, odkiaľ privážajú soboly a čierne líšky.

Úlohy

1. Charakterizujte spôsob života povolžsko - kamských Bulharov.
2. Zakreslite na mape územie, ktoré obývali povolžsko - kamskí Bulhari.
3. Porovnajte do akej miery sa zhodoval a v čom bol odlišný spôsob života Pečenehov a povolžsko – kamských Bulharov.
4. Charakterizujte zahraničnú politiku povolžsko-kamského Bulharska.

3.4.Prvé bulharské cárstvo

Pramene

Život Naumov

Obsahuje cenné informácie o osudoch Metodových žiakov po ich vyhnaní z Veľkej Moravy na územie Bulharska. Naum pochádzal z blízkeho okruhu Metodových žiakov a spolupracovníkov. Spolu s Klimentom Velickým sa dostal do bulharského prostredia, kde ho cár Simeon poveril vedením slovanského učilišťa v Ochride. Autor tohto hagiografického diela nie je známy. Jeho vznik sa kladie medzi roky 916-927. Najstaršie rukopisy tohto diela pochádzajú až z 15. storočia. Z nich sa najviac používa srbská redakcia Zografského rukopisu.

P.Ratkoš, Pramene, 269-271, č. 13 (slov. preklad). MMFH II, 179-180 (starosl. text a český preklad).In: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákom II. Slovensko očami cudzincov. Bratislava 1999, s. 215 – 217.

---

⁴⁵ Krajina Visu – krajina na severe, bohatá na kožušiny; pravdepodobne územie obývané kmeňom Vesov (Вьсь, Вєсь v Počiatčnom letopise, Vasina u Jordana a Adama Brémskeho, Wizzi v Gesta Hammaburgensis), ktorého

Dňa 23. mesiaca decembra. Pamiatke ctihodného nášho otca Nauma.

A hľa, bratia, aby nezostal bez pamiatky brat tohto blahoslaveného Klimenta,⁴⁶ jeho druh a spolutrpiteľ, s ktorým zakúsil mnohé biedy a trápenia od heretikov, kňaz Naum.

Keď Klimenta vysvätili za biskupa, vtedy pravoverný cár Simeon ustanovil Nauma, jeho druha, na jeho miesto učiteľa. A ten takú istú námahu z lásky podstupujúc, panictvo zachováva od detstva až do skonania, založil kláštor na východ od Bieleho jazera a kostol svätých archanjelov. Keď pobudol v učiteľstve sedem rokov, zanechal ho a odišiel do kláštora. Prijal mníšske rúcho a žil tu ešte desať rokov. Tak spočinul v Pánovi pokojne 23. dňa mesiaca decembra.

A toto nech je známe: pred šiestimi rokmi spočinul Naum, kňaz biskupa Klimenta. A toto nech je známe všetkým čitateľom, ako sme už predtým napísali, že kacíri jedných ťažko mučili a druhých predali Židom za odmenu, najmä kňazov a diakonov. Tí Židia ich vzali a odvedli do Benátok. A keď ich predávali, Božím prispením prišiel vtedy do Benátok z Konštantínopolu aj cisárov človek, ktorý tu vybavoval cisárovi záležitosti. Dozvediac sa o nich, jedných hneď vykúpil a ďalších vzal so sebou a priviedol ich do Konštantínopolu a povedal o nich cisárovi Bazileovi. A znovu boli uvedení do svojich úradov a hodností ako kňazi a diakoni, ako bývali predtým. Dostali platy a nikto z nich nezomrel v otrockej práci. Niektorí našli útočisko v Konštantínopole, kde sa o nich postaral cisár. Niektorí zasa prišli do bulharskej krajiny a s veľkou poctou tam našli útočiste.

Moravská krajina však, ako prorokoval arcibiskup svätý Metod, pre nezákonnosť ich skutkov a kacírstvo i pre vyhnanie pravoverných otcov a za strasti, ktoré zakúsili od kacírov, ktorým oni uverili, čoskoro prijala od Boha odplatu. Po nemnohých rokoch prišli Maďari, peónsky národ, vyplienili krajinu a spustošili ju. No a tí, ktorých nevzali Maďari v plen, utiekli jednoducho do Bulharska. A ich zem zostala opustená v moci Maďarov.

Kozma Presbyter:

Poučenie o novovzniknutom kacírstve Bogomila (z X.-XII. storočia)

In: Balík, S. a kol.: Texty ke studiu obecných dějin státu a práva. II. 2. svazek. SPN, Praha 1974, s. 407-408.

---

sídla sa udávajú pri Beloozere.

..... V období pravoslávneho cára Petra sa objavil v Bulharskej krajine pop menom Bogomil, ktorý však v skutočnosti nebol bohumilý, a ten začal prvýkrát kázať bludy v bulharskej krajine, o ktorých sa zmienime neskoršie... Keď začnem usvedčovať učenie a skutky (bohumilov), zdá sa mi, že aj vzduch sa znečisťuje ich činmi a kázaním:, avšak kvôli bohobojnému ľudu odhalím ich lstivé reči, aby nikto nepadol do ich sietí, ale aby (každý) pochopil ich klam a vyvaroval sa ich učenia. ....

..... Na pohľad sú kacíri ako ovce: mierni, pokorní, nezahovorčiví a bledí, akoby od pokryteckého pôstu, nepovedia zbytočné slovo, nesmejú sa hlasite, nejavia zbytočnú zvedavosť, varujú sa neskromnosti a naoko robia všetko tak, že ich nemožno rozoznať od pravoslávnych kresťanov, avšak vnútri sú to vlci a dravci.

Ľudia, keď vidia túto ich pokoru a považujú ich za pravoverných (kresťanov), prichádzajú k nim a hovoria s nimi o spáse duše a oni, podobní vlkovi, ktorí chce uchvátiť jahňa, sa najskôr tvária akoby umierali a s pokorou odpovedajú ... ale kde vidia jednoduchého a nevzdelaného človeka, tam zasievajú plevel svojho učenia, hania tradície a ustanovenia svätých cirkví, o čom sa ešte neskoršie zmienim ....

Nech sa nikto z nás nestane ich priateľom... Pretože mnoho pokušení a nepravdy sa zakorení v krajine, ak sa (ľudia) vo svojej lenivosti od nich neodklonia. ... Poznávajte ich podľa ich plodov (ovocia), t.j. podľa ich pokrytectva, pýchy, hanenia a keď ich poznáte, vyhnite sa im, aby ste neboli odsúdení s nimi. Pretože ak bude niekto nepriateľom pozemského cára, je nehodný života a zomrie spolu s jeho nepriateľmi. ...

Kacíri tiež rozbíjajú kríže a robia z nich nástroje. ...Kacíri nectia ikony, ale nazývajú ich modlami ...

Kacíri nazývajú diabla tvorcom človeka a všetkých tvorov Božích ... nielen pozemských, ale aj nebeských a hovoria, že všetko, čo existuje, pochádza od diabla: Nebo, slnko, hviezdy, vzduch, zem, človek, cirkev, kríže ... jednoducho všetko, čo sa vyskytuje na zemi, živé alebo neživé, považujú za výtvor diabla.

Učia svojich (stúpecov), aby nepočúvali svojich pánov, odsudzujú bohatých, nenávidia cára, urážajú starešinov, obviňujú bojarov, tých, ktorí pracujú pre cára, považujú za necnostných a žiadneho otroka nenútia do práce pre svojho pána. ....

Cirkevná kniha

(Bulharsko – začiatok 13. storočia)

38. Pretože náš tvrdošijný nepriateľ rozsial po celej bulharskej krajine manichejské kacírstvo ... tým, ktorí ho podporujú – prekliatie.

39. Mníchovi Bogomilovi, ktorý za bulharského cára Petra prijal toto manichejské kacírstvo a rozšíril ho v bulharskej krajine, ... jeho minulým a terajším učeníkom, nazývaným apoštolovia – prekliatie.

40. A všetkým, ktorí podporujú toto kacírstvo (a jeho stúpecov), ich obyčaje, ich nočné zhromaždenia, ich obrady a neužitočné učenie, tak aj tomu, kto s nimi chodí – prekliatie.

41. Tým, ktorí sa s nimi priatelia a svorne s nimi jedia a pijú a dostávajú od nich dary ako ich spoločníci, prekliatie.

.....

79. Všetkým kacírom – prekliatie.

.....

99. Všetkým, ktorí sa snažia, majetok, darovaný pravovernými cármí a bohobojnými kresťanmi svätým kostolom, biskupom a kláštorom a potvrdené listinami so zlatou pečaťou aj obyčajnými, napádať a čokoľvek odňať z toho, čo je zasvätené Bohu – trojnásobné prekliatie.

.....

103. Všetkým bojarom malým a veľkým, duchovným a mníchom a všetkým ľudom, ktorí s pokorou chránia čistotu a vernú lásku k cárovi a biskupom – večnú pamiatku.

104. Všetkým zlodejom, vrahom, zbojníkom a tým, ktorí im pomáhajú – prekliatie.

Úlohy

1. Podľa prameňa posúďte, čo vytykal autor bogomilom ako kacírstvo.
2. Ako sa rozvíjala misijná činnosť Konštantína a Metoda na území Bulharska?

3. Porovnajzte model prijatia krest'anstva na Vel'kej Morave a v Bulharsku.
4. Ako prebiehala symbióza slovanských a bulharských kmeňov na Balkáne?

Pramene

Ibn-Fadlán o Rusoch

In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 42-43.

Videl som Rusov, keď prišli so svojim tovarom a rozložili sa pozdĺž rieky Itil, a nevidel som (ľudí) dokonalejších končatín, než majú oni, ako sú palmové stromy: sú ryšaví, nenosia kazajku, ani kaftan, ale muž sa oblieka do kysy⁴⁷, ktorú si prehodí okolo jedného boku a jednu ruku necháva voľnú. Každý z nich má neustále pri sebe meč, nôž a sekeru; ich meče sú široké, s vlnitým ostrím, čepele sú franskej práce. Každá žena nosí na prsiach krabičku buď zo železa, alebo z medi, zo striebra alebo zlata, podľa postavenia muža a podľa jeho majetku; v každej krabičke je krúžok, ku ktorému je pripevnený nôž, visiaci rovnako na hrudi. Na krku majú zlaté a strieborné retiazky, pretože keď má muž 10 000 dirhemov⁴⁸, urobí žene retiazku, keď má 20 000, urobí jej dve retiazky; podobne tak zakaždým, keď mu pribudne 10 000 dirhemov, pridáva žene ďalšiu retiazku, takže často má niektorá z nich na krku veľa retiazok. Lepšia ozdoba u nich sú zelené náhrdelníky zo sklenených perál⁴⁹, z tých perál, ktoré sa privádzajú na lodiach; snažia sa zo všetkých síl ich získať, kupujú jednu perlu za dirhem a navliekajú z nich náhrdelníky pre svoje ženy...

Plavia sa zo svojej krajiny a spúšťajú kotvy v Itile, ktorý je veľkou riekou, a stavajú si na jeho brehu veľké drevené domy. V jednom dome sa ich schádza dohromady desať, dvadsať, a tiež menej alebo viac. Každý z nich má lavicu, na ktorú si sadá spolu so svojimi krásnymi dievčatami (privezenými) na trh...

---

⁴⁷ Kysa – plášť.

⁴⁸ Dirhem – z gréckeho drachmé (δράχμη) – arabská minca z jemného striebra; na 1 dinár pripadalo spravidla podľa váhy 15 dirhemov.

⁴⁹ Sklenené perly (бусерь; st. rus. бисерь, бисерь; arab. busra) – ozdoby veľmi obľúbené, všetko cudzej výroby egyptskej, sýrskej, fénickej aj rímsko-byzantskej; ako vyplýva aj z pomenovania týchto perál u Slovanov, pomenovania prijatého z arabčiny, obchod sprostredkovali predovšetkým Arabi.

V čase prízjazdu ich lodí ku kotvisku, každý z nich vystupuje majúc so sebou chlieb, mäso, mlieko, cibuľu a horúci nápoj, pristupuje k vysokému stĺpu zarazenému do zeme, ktorý má tvár podobnú ľudskej, a okolo neho sú malé sošky a za týmito soškami sú do zeme zarazené vysoké stĺpy. Prichádza k veľkej soche, padne pred ňou na zem a hovorí: „Ó, pane, prišiel som zďaleka, mám so sebou toľko a toľko dievčat, toľko sobolích koží“, pokým nevymenuje všetok tovar, ktorý so sebou priviezol. Potom hovorí: „Tento dar som priviezol tebe“, a ponecháva pred stĺpom prinesené, hovoriac: „Prosím, aby si mi poslal kupca s dinármí⁵⁰ a dirhemami, ktorý by kúpil u mňa všetko, čo chcem (predať), a neodporoval by mi v ničom, nech mu poviem čokoľvek.“ Potom sa vzdiali. Ak býva obchod zložitý a jeho trvanie sa predlžuje, vracia sa s iným darom druhýkrát, tretíkrát, a ak to, čo si želá, sa stále neuskutočňuje, prináša jednej z tých malých sošiek dar a prosí ju o príhovor, hovoriac: „Toto sú ženy pána nášho a jeho dcéry“, a nevynechá ani jednu sošku, ktorú by neprosil a ku ktorej by sa nemodlil. Často mu obchod ide ľahko, takže keď predá, hovorí: „Pán môj splnil moje želanie, je potrebné sa mu za to odvdáčiť.“ A vezme určité množstvo hovädzieho dobytku a oviec, zabije ich, časť mäsa rozdá chudobným, ostatné prináša a ponecháva pred veľkým stĺpom aj pred malými okolo neho a hlavy dobytku zavesí na stĺpy zarazené do zeme, a keď nastane noc, prídu psi a zožerú to; vtedy ten, ktorý to vykonal, hovorí: „Pán môj bol ku mne milostivý a zjedol môj dar.“

Konstantin Porfyrogennet o obchode Rusov s Byzanciou

In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 54-57.

Monoxyly⁵¹, prichádzajúce do Konštantínopolu z vnútra Rusi, plávajú z Novgorodu, v ktorom vládol Svjatoslav⁵², syn ruského kniežaťa Igora, a tiež z pevnosti Milinisko⁵³ a z

---

⁵⁰ Dinár – z latinského denarius – zlatá arabská minca, razená prvýkrát r. 685, veľkosti a tvaru dukátu; váha zhruba 4,41 g.

⁵¹ Μονοξύλυ (μονόεulon, однодревка, однодеревка) – loď vydlabaná z jedného kmeňa.

⁵² Svjatoslav – ruské knieža, syn a nástupca Igorov (946-972).

⁵³ Milinisko (Μιλινισχή) – Smolensk.

Teliutze⁵⁴, Černigova a z Vyšegradu. Všetky sa plavia po rieke Dneper a zhromažďujú sa v kyjevskej pevnosti s názvom Samvata⁵⁵.

Ich poplatníci Slovania, nazývaný Kriviči a Lenzania⁵⁶ a iní Slovania, rúbu kmene v zime vo svojich horách a potom, spracúvajú ich, zo zahájením plavby, keď sa roztopí ľad, spúšťajú ich na blízke jazerá. A potom, pretože tieto (jazerá) ústia do rieky Dneper, dostávajú sa aj oni odtiaľ na túto rieku, plavia sa ku Kyjevu, vyťahujú lodky na breh, aby ich doplnili lanami, a predávajú ich Rusom.

Rusi, ktorí kupujú len samotné kmene, rozoberajú staré člny, berú z nich veslá, držiaky na ne a ostatné zariadenie a dopĺňajú nimi nové lode. V mesiaci jún, vydávajú sa na cestu po rieke Dneper, plavia sa do Vitičeva⁵⁷, pevnosti patriacej Rusi. Zdržiac sa tam dva-tri dni, pokým sa nedoplavia všetky lode, vydávajú sa na cestu a plavia sa po uvedenej rieke Dneper. Najskôr sa dostávajú k prvému prahu nazvanému Essupi⁵⁸, čo rusky a slovansky znamená „nespi“. Tento prah je tak úzky, že nepresahuje šírku carihradského hippodromu. V jeho strede vystupujú obrovské a vysoké skaly podobné ostrovčekom. Voda, ktorá sa k nim blíži, zdvíha sa a odtiaľto padá dolu, silno hučí a (naháňa) strach. Preto sa Rusi neodvažujú prechádzať medzi týmito ostrovmi, ale pristaviac nablízku a vysadiac ľudí na súši a veci ponechajúc v lodiach, nahí ohmatávajú nohami (dno), aby nenarazili na nejaký kameň. Pritom jedni strkajú tyčami predok lode, druhí stred, tretí zadnú časť. Takým spôsobom, so všetkou opatrnosťou, preplavujú tento prvý prah pozdĺž ohybu riečneho brehu. Keď sa preplavili cez tento prah a prevzali z brehu ostatných, plávajú ďalej k druhému prahu nazývanému rusky Ulvorsi a slovansky Ostrovuniprag, čo znamená „Ostrovný prah“. Tento brod je široký približne asi ako hippodrom a vysoký ako od základu (hippodromu) po miesto, kde sú sedadlá spojencov, takže strela strieľajúceho doletí z jednej strany na druhú. Preto Pečenehovia prichádzajú aj na toto miesto a napadajú Rusov. Prejdúc toto miesto, dosahujú ostrov nazývaný ostrovom svätého Gregora⁵⁹ a na tomto ostrove vykonávajú svoje obete, pretože tam rastie obrovský dub. Ako obeť prinášajú živých kohútov,

⁵⁴ Teliutza (Τελιυτζα) – Ljubeč; Šafárik uvádza, že správne má byť písané τε λιυτζα.

⁵⁵ Samvata (Sambatus, Σαμβατάς) – v spojení s Kyjevom sa stretávame s týmto pomenovaním jedine práve u Konstantina Porfýrogenneta, jeho pôvod a význam však napriek množstvu pokusov (Porovnaj Šafárik, Slovanské starožitnosti II, str. 135, pozn. 172; Niederle, cit. dielo, str. 97, pozn. 5) zostávajú nevysvetlené.

⁵⁶ Lenzania – (Λενζανίνοι, Λενζανήνοι) – označenie slovanského kmeňa u Konstantina Porfýrogenneta udáva pravdepodobne Lenčanov, t. j. Lučanov.

⁵⁷ Vitičev – staré ruské mesto na Dnepre v kyjevskom kniežatstve, dnes dedina blízko Kyjeva.

⁵⁸ Bohatú literatúru a množstvo dohadov o nižšie uvedení menách vid' u L. Niederleho, cit. dielo, str. 107-110.

⁵⁹ Ostrov svätého Gregora – Chortica (Chortyca), dneperský ostrov, známy predovšetkým tým, že r. 1620 tu záporožský kozáci vybudovali opevnenie a že až do roku 1775 bolo sídlom preslávenej Seče.

okolo zabodávajú strely, a iní (prinášajú) kúsky chleba, mäso, a každý čo má, ako žiadajú ich zvyky. Čo sa týka kohútov, losujú, či ich majú zarezať (ako obeť) alebo zjesť, alebo pustiť živých. Od tohto ostrova sa už Rusi neboja Pečenehov, dokiaľ nedosiahnu ústie rieky Seliny.⁶⁰ Potom sa plavia asi štyri dni, kým dosiahnu záliv v ústí rieky: ostrov sv. Euforia.⁶¹ Keď pristanú pri tomto ostrove, odpočívajú tam dva-tri dni a znova doplňajú svoje lode chýbajúcimi náležitosťami, plachtami, stožiarimi a rahnami, ktoré vezú so sebou. A pretože tento záliv tvorí ústie rieky a siaha až k moru a zo strany mora leží ostrov sv. Euforia, plavia sa odtiaľ smerom k rieke Dnester a šťastne ju dosiahnu, znova odpočívajú. Keď nastane priaznivé počasie, zdvihnú kotvy a plavia sa k rieke menom Biela, a po odpočinku znova sa vydávajú na cestu a dostávajú sa k Seline, ako sa nazýva rameno rieky Dunaj. Kým neminú rieku Selinu, bežia za nimi po brehu Pečenehovia. Ak potom more, čo sa často stáva, vyhodí lode na súš, vytiahnu ich všetky na breh, aby sa spoločne postavili proti Pečenehom. Od Seliny sa už nikoho neboja a dosiahnu bulharskú zem, vplavia sa do ústia Dunaja. Od Dunaja sa dostávajú do Konopa, od Konopa do Konstancie na rieke Varna, od Varny prichádzajú k rieke Dičina – všetky tieto miesta sú v Bulharsku – od Dičiny dosahujú oblasť Mesemvrie; tu sa končí ich strastiplná, krušná a ťažká plavba.

V zimnom období drsný spôsob života týchto Rusov je taký. Keď nastane mesiac november, vtedy vychádzajú ich kniežatá so všetkými Rusmi z Kyjeva a vydávajú sa „na poljude“, t. j. okružnú obchádzku, najmä do slovanských krajov Vervijanov, Drugonvitov, Krivičov a Servijov⁶² a ostatných Slovanov platiacich Rusom daň. Tam sa živia celú zimu a v mesiaci apríl, keď sa roztopí ľad na rieke Dneper, vracajú sa znova do Kyjeva. Potom vezmú svoje lode, ako bolo povedané vyššie, a vydávajú sa do Romanie.⁶³

Rozsídlenie ruských a iných kmeňov podľa Nestorovho letopisu

In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 37.

---

⁶⁰ Selina – Seluna, rameno dunajskej delty, dnešná Sulina.

⁶¹ Ostrov sv. Euforia – ostrov Berezaň v ústí rieky Bug, ktoré s dneperským blízko susedí.

⁶² Vervijania (Βερβίαντοι) – Niederle vykladá ako Tiverci; iní sa domnievajú, že ide o skomoleninu mena Drevljanov, pretože však pre nich Konstantin Porfýrogennetos pozná označenie Dervlenini (Δερβλενίνοι), bude Niederleho výklad pravdepodobne správnejší.

Drugonviti (Δρουγονβίται) – Dregoviči.

Serviovia (Σερβίτοι) – pravdepodobne Severjania.

⁶³ Romania – Byzancia.

VII. A po týchto bratoch u Poljanovcov začali panovať kniežatá z ich rodu, Drevljania mali svoje kniežatá, a Dregoviči svoje, Slovieni svoje v Novgorode, a iné Poločania na Polote. A od nich (ďalej sú) tiež Kriviči, ktorí žijú na hornej Volge, na hornej Dvine a na hornom Dnepri, ich mestom jest Smolensk; tu teda žijú Kriviči. Rovnako od nich Sever(jania). Na Beloozere žijú Vesovia, na Rostovskom jazere Merjania a na jazere Kleština tak isto Merjania. Pozdĺž rieky Oky, tam kde sa vlieva do Volgy, žijú Muromci, zvláštny národ, Čeremisovia, zvláštny národ, a Mordvini, zvláštny národ.⁶⁴ Pretože slovanské národy na Rusi sú len: Poljania, Drevljania, Novgorodci, Poločania, Dregoviči, Severjania, Bužania, pretože žijú na Bugu, a prípadne Velyňania.⁶⁵ A toto sú iné národy, ktoré Rusi platia daň: Čudovia, Merjania, Vesovia, Muromci, Čeremisovia, Mordvini, Permjiaci, Pečerci, Jemovia, Litovci, Zimegolci, Korsovia, Neromci, Livovia⁶⁶; to sú zvláštne národy z pokolenia Jáfetovho⁶⁷ a žijú v krajinách polnočných.

Výprava Olega na Carihrad podľa Nestorovho letopisu

In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 43-46., Nestorův letopis ruský. Praha 1954, s.39-41.

XXI. ...Roku 6415⁶⁸ Oleg, zanechajúc Igora⁶⁹ v Kyjeve, tiahol na Grékov. Vzal so sebou množstvo Varjagov, Slovanov a Čudov, Krivičov, Merjanov a Drevljanov, Radimičov, Poljanov a

⁶⁴ Merjania, Muromci, Čeremisovia, Mordvini – starobylé fínske kmene. Srv. Niederle, Slovanské starožitnosti IV/1, Praha 1923, str. 33-36.

⁶⁵ Velyňania – bežnejšie Volyňania; slovanský kmeň na Bugu pomenovaný podľa mesta (hradu) Volyňa (Velyňa) pri vtoku Chnevy do západného Bugu. Striedanie „o“ a „e“ sa objavuje už v rukopisoch Lavrent'jevského letopisu

⁶⁶ Čudovia, Permjiaci, Pečer (Pečar), Jemovia (Jamovia), Livovia – starobylé fínske (čudské) kmene. Srv. Niederle, cit. dielo, str. 33-36. Litovci, Zimegolci (Зимьгола), Korsovia, Neromci (Norovci, Noromci) – litovské (baltické) kmene; srv. Niederle, cit. dielo, str. 44-47.

⁶⁷ Jáfet – tretí syn Noemov, podľa genézy (IX, 9, X, 1-5) praotec Féničianov a vôbec maloázijských národov a stredomorských obchodníkov; podľa arabskej povesti bol Jáfet praotcom Turkov a vôbec barbarov. Ruský letopisec prevzal náčrt rozdelenia krajiny medzi synov Noema z byzantského chronografa, Jáfetove pokolenie potom rozmnožil o národy, resp. kmene slovanské, fínske a litovské (baltické).

⁶⁸ Roku 6415 – ruský letopis počíta podľa vzoru letopisov byzantských roky od stvorenia sveta; do začiatku nášho letopočtu (narodenia Krista) ich počíta 5508, resp. pre mesiace september až december 5509, takže porovnaním oboch časových údajov dostaneme bežný letopočet; v danom prípade r. 907.

⁶⁹ Oleg (882-912) – ruské knieža z rodu Rurikovcov, pestún Rurikovho syna Igora. Igor (913-945) – ruské knieža, syn Rurikov, nastúpil vládu po smrti svojho pestúna Olega.

Severjanov, Vjatičov a Charvátov, Dulebov a Tivercov, ktorí sú tlmočníci⁷⁰: títo všetci boli Grékmi nazývaní Veľká Skythia a s nimi všetkými tiahol Oleg na koňoch a na lodiach, a počet lodí bol 2 000, a pritiahol do Carihradu; Gréci uzavreli (zátoku) Sud⁷¹ a prístup do mesta zatarasili. Oleg vystúpil na breh a začal bojovať, zabil veľa Grékov okolo mesta, rozborili veľa palácov a spálili chrámy; a ktorých zajali, jedných zabili, jedných mučili, iných postrieľali, iných hádzali do mora a iné mnohé (zlo) spôsobili Rusi Grékom, aké vojaci spôsobujú. A rozkázal Oleg svojim vojakom, aby vyrobili kolesá a na kolesá postavili lode, a keď nastal priaznivý vietor, napli plachty a tiahli zo súše na mesto. Keď to Gréci uvideli, zdesili sa a poslali odkaz Olegovi: „Nenič mesto, pristúpime na takú daň, akú chceš.“ I zastavil Oleg vojsko a zniesli mu (Gréci) pokrmy a víno, ale on ich neprijal, boli totiž otrávené. Zľakli sa Gréci a povedali: „Toto nie je Oleg, ale Svätý Dimitrij zoslaný na nás od Boha.“ I stanovil Oleg daň na 2 000 lodí, po 12 hrivien na človeka, a na jednej lodi bolo po 40 mužoch; Gréci s tým súhlasili a začali prosiť o mier, aby nepustošil grécku zem. Oleg, odstúpiac trochu od mesta, začal s gréckymi cisármi Levom a Alexandrom⁷² zjednávať mier, poslal k nim do mesta Karla, Farlata, Velmuda, Rulava a Stemida s odkazom: „Zaviažte sa mi (k plateniu) dane.“ I povedali Gréci: „Čo chceš, to ti dáme.“ I rozkázal Oleg, aby vojakom na 2 000 lodiach bolo dané po 12 hrivnách na jednotku⁷³, a potom aby ruským mestám bola platená uložená daň⁷⁴: predovšetkým Kyjevu, ale aj Černigovu, Perejaslavi, Rostovu, Ljubeči a iným mestám; pretože v týchto mestách sídlili veľké kniežatá, ktoré boli podriadené Olegovi. „Keď prídu Rusi, nech dostanú posolné⁷⁵, koľko chcú; a ktorí prídu (ako) kupci, nech dostanú mesačné na 6 mesiacov, chlieb, víno, mäso, ryby a ovocie; a kúpeľ nech im pripraví, kedykoľvek budú chcieť; keď pôjdu (domov na) Rus, nech si vezmú u nášho cisára (na cestu) pokrm a kotvy, laná, plachty a čokoľvek budú potrebovať.“ Gréci súhlasili a cisári a všetci bojari povedali: „Ak prídu Rusi bez obchodu, nech neberú mesačné, nech knieža (ruské) zakáže svojim slovom všetkým Rusom, ktorí sem prichádzajú, aby nerobili

⁷⁰ ... ktorí sú tlmočníci – v originále толковины (тльковины): miesto veľmi dlho nejasné, interpretuje sa po novom buď v zmysle prekladateľa, prostredníka, alebo v zmysle pomocníka (толока);

⁷¹ Sud – záliv Zlatý roh.

⁷² Lev – byzantský cisár Lev VI. Múdry (886-912), syn Basileia I. (867-886), zakladateľ a dynastia macedónskej, ktorá (aspoň v prvých predstaviteľoch) obnovila slávu ríše; vážne tiene však vrhali na lesk všetkých úspechov niektoré neúspechy (na Sicílii), nebezpečie zo strany Bulharov aj vystúpenie Rusov v roku 907. Zmienku si zaslúži aj zákonodarná činnosť oboch menovaných cisárov; zákonník (Basilika) Leva VI. zostal v platnosti až do konca trvania byzantskej ríše.

Alexander (886-913) – brat a spoluvládca Leva VI.

⁷³ V originále „ключь“ – pravdepodobne základná jednotka;

⁷⁴ V originále „укладъ“ – uložená daň alebo všeobecne uložená povinnosť, podobne ako stč. úklad.

⁷⁵ V originále „любное“ – posolné, t. j. všetko potrebné na cestu a živobytie vyslanca, resp. posla a jeho sprievodu.

škody v osadách v našej krajine; Rusi, ktorí prídu, nech sa ubytujú u sv. Mamonta⁷⁶ a naša vláda pošle za nimi (úradníkov), aby spísali ich mená, a vtedy dostanú svoje mesačné – najprv z mesta Kyjeva a potom z Černigova a Perejaslavi a z ostatných miest; do mesta Carihradu nech vchádzajú jedinou bránou s cisárskym človekom, bez zbraní po 50 ľud'och, a nech nakupujú podľa potreby, neplatiac mýto. “ Cisár potom Lev s Alexandrom uzavreli s Olegom mier, keď sa zaviazali daňou a navzájom si prisahali (sami, t. j. cisári), bozkávajúc kríž a vedúc Olega k prisaha, a jeho (Olegovi) muži zaprisahali sa na ruský spôsob svojou zbraňou, Perúnom, bohom svojim a Volosom, bohom dobytky, a potvrdili mier. A Oleg povedal: „Užite hodvábne plachty pre Rusov, pre Slovanov plátené;“ i stalo sa tak a Oleg zavesil svoj štít na bránu na znamenie víťazstva a odtiahol od Carihradu. I napli Rusi hodvábne plachty a Slovania plátené, a roztrhal ich vietor. I povedali Slovania: „Vezmime svoje hrubé plachty, Slovanom sa nehodia plachty hodvábne.“ A vrátil sa Oleg do Kyjeva, nesúc so sebou zlato, hodvábne látky, ovocie, vína a rôzne drahocenné veci. I nazvali Olega veľtcom⁷⁷...

Nestorov letopis o vláde ruských kniežat

In: Povedky ze staré Rusi. Praha 1984, s.41-51.

Igor

Roku 913, po Olegovej smrti, začal vládnuť Igor. Vtedy tiež začal panovať Konštantín, syn Leonov. Drevľjania sa však po Olegovej smrti opevnili proti Igorovi.

Roku 914 tiahol Igor na Drevľjanov a zvíťazil nad nimi, uložil im daň vyššiu než za Olega. Toho istého roku tiahol Simeon Bulharský na Carihrad a uzavrel mier, vrátil sa domov...

Roku 944 zhromaždil Igor veľké vojsko: Varjagov, Rusov, Poljanov, Slovienov, Krivičov, Tivercov a najal Pečenehov, vyžiadal si rukojemníkov, a v lodiach aj na koňoch sa vydal na Grékov, aby im odplatil porážku. Korsuňci, dozvediac sa o tom, poslali správu cisárovi Romanovi: „Tiahnu Rusi s nespočetnými loďami, pokryli nimi more.“ Tiež Bulhari poslali správu: „Tiahnu Rusi a najali si Pečenehov.“ Keď sa to dozvedel cisár, poslal k Igorovi najlepších bojarov s prosbou, hovoriac: „Nechod', vezmi radšej daň, akú bral Oleg, a ešte ti k nej pridám.“ Tiež Pečenehom poslal drahé látky a množstvo zlata. Igor došiel k Dunaju a zhromaždil

---

⁷⁶ Sv. Mama (Μάμας) – mučeník uctievaný východnou cirkvou, ktorému bol zasvätený v Carihrade chrám za mestskými hradbami zo strany Zlatého rohu. Tu bol aj prístav a kláštor toho istého mena.

družinu. Začal uvažovať a predložil im cisárovu reč: Vtedy Igorova družina povedala: „Ak takto hovorí cisár, čo si môžeme priať lepšieho: bez boja získať zlato, striebro a drahé látky? Vie snád' niekto, či zvíťazíme my alebo oni? Sme snád' spolčený s morom? Netiahneme po zemi, ale po hĺbinách morských, a tam je smrť spoločná nám všetkým.“ Poslúchol ich Igor a prikázal Pečenehom, aby išli na Bulharov. Sám vzal od Grékov zlato a drahé látky na všetkých vojakov a vrátil sa späť domov, do Kyjeva.

Roku 945 poslali Roman, Konštantín a Stefan k Igorovi poslov, aby nastolili predošlý mier. Igor s nimi jednal o mieri. Potom Igor poslal svojich mužov k Romanovi. Roman zvolal veľmožov a hodnostárov. Priviedli ruských poslov a kázali hovoriť a písať obidve reči na liste...

Poslovia vypravení Igorom sa vrátili k Igorovi s poslami gréckymi, aby odovzdali reč cisára Romana. Igor pozval gréckych poslov a povedal im: „Hovorte, čo po vás odkázal cisár?“ Odpovedali cisárovi poslovia: „Poslal nás cisár, že sa teší mieru, pretože chce žiť v mieri a láske s kniežatám ruským. Tvoji poslovia viedli našich cisárov k prísaha, a nás zasa poslali, aby sme viedli k prísaha teba a tvojich mužov.“ Igor sľúbil urobiť tak. Nasledujúceho dňa pozval Igor poslov, zaviedol ich na kopec, kde stál Perún; zložili svoje zbrane, štíty a zlato, a prisahal Igor aj ľudia jeho, koľko bolo pohanov medzi Rusmi; a pokrstených Rusov zaviedli k prísaha do kostola svätého Eliáša, ktorý je nad Ručejom, na konci Pasynčej besedy, a taktiež Chazarov; pretože to bol verejný chrám a mnohí z Varjagov boli kresťania. Igor tak potvrdil mier s Grékmi a prepustil poslov, keď ich bol obdaroval kožušinami, čelad'ou a voskom. Poslovia sa vrátili k cisárovi a opakovali všetky reči Igorove a rozprávali o priazni, ktorú prechováva ku Grékom. Tak zahájil Igor panovanie v Kyjeve v mieri so všetkými krajinami. A keď prišla jeseň, začal pomýšľať tiahnuť proti Drevľjanom, pretože im chcel zvýšiť daň.

Kňazná Oľga

Roku 955 sa Oľga vydala do Gréckej zeme a došla až do Carihradu. Vládol tam vtedy cisár Konštantín, syn Leonov. Keď ju uvidel, krásnu v tvári a veľmi múdru, začudoval sa cisár jej múdrosti, besedoval s ňou a povedal jej: „Si hodná panovať s nami v cisárskom meste.“ Ona porozumela zmyslu slov a povedala cisárovi: Som pohanka; ak ma chceš pokrstiť, pokrsti ma sám; inak sa nedám pokrstiť.“ Pokrstil ju teda cisár s patriarchom. Osvietená, radovala sa dušou

---

⁷⁷ Veštcom – t. j. čarodejníkom, kúzelníkom.

i telom; patriarcha ju vzdelal vo viere a povedal jej: „Blahoslavená buď medzi ruskými ženami, pretože si si oblúbila svetlo a zavrhla tmu. Budú ti blahorečiť ruskí potomkovia až do posledných tvojich vnukov.“ Dal jej poučenie o cirkevnom poriadku, o modlitbe, o pôste, o almužne a čistote tela. Ona stála so sklonenou hlavou a ako špongia namáčaná prijímala učenie. Poklonila sa pred patriarchom a povedala: „Tvojimi modlitbami kiež by som bola, vladyka, uchránená od nepriateľských sietí.“

Pri krste dostala meno Helena, aké mala aj dávna cisárovná, matka veľkého Konštantína. Požehnal jej patriarcha a rozlúčil sa s ňou. Po krste ju potom pozval cisár a povedal jej: „Chcem ťa pojať za ženu.“ Ona odpovedala: „Ako ma môžeš pojať za ženu, keď si mi sám pri krste bol krstným otcom a nazval si ma svojou dcérou? Kresťania nemajú taký zákon – ty sám to vieš.“ Cisár povedal: „Preľstila si ma, Oľga.“ Dal jej množstvo darov, zlato, striebro, drahé látky a rôzne predmety; potom sa s ňou rozlúčil, keď ju nazval svojou dcérou. Ona, chystajúc sa domov, prišla k patriarchovi, aby si vyžiadala požehnanie domu svojho, rieknuc: „Moji ľudia sú pohania, aj syn môj, Boh ma ochráň od všetkého zlého.“ Ale patriarcha povedal: „Dcéra veriaci, v Kristu si bola pokrstená a v Krista si sa odela, Kristus ťa ochráni, ako ochránil Enocha za prvých rodov, Noema v korábe, Abrahama pred Abimelechom, Lota pred Sodomskými, Mojžiša pred Faraónom, Dávida pred Saulom, troch mládencov v peci ohnivej, Daniela pred zverou – tak aj teba ochráni pred diabolskými nástrahami a sieťami jeho.“ Požehnal jej patriarcha a ona odišla s pokojom do svojej krajiny; a prišla do Kyjeva.

Roku 965 sa Svjatoslav vypravil proti Chazarom. Keď sa to Chazari dozvedeli, vyšli mu naproti so svojim kniežatom Kaganom. Zrazili sa v boji a v bitke porazil Svjatoslav Chazarov a dobyl ich mesto aj Bielu Vežu. Porazil tiež Jasov a Kasogov.

Roku 966 porazil Svjatoslav Vjatičov a uložil im daň.

Roku 967 tiahol Svjatoslav na Dunaj na Bulharov. Bili sa spolu, až Svjatoslav porazil Bulharov a zabral osemdesiat miest na Dunaji; usadil sa tu v Perejaslavci a vyberal pre seba daň od Grékov.

Roku 968 pritiahli Pečenehovia prvýkrát na Ruskú zem, a Svjatoslav bol v Perejaslavci. Oľga sa medzitým zatvorila so svojimi vnukmi, Jaropolkom, Olegom a Vladimírom, v meste Kyjeve.

Roku 969 však povedal Svjatoslav svojej matke a svojim bojarom: „Nepáči sa mi prebývať v Kyjeve, chcem žiť v Perejaslavci na Dunaji, tam je stred mojej zeme, tam sa schádzajú všetky blahá: od Grékov zlato, drahé látky, vína a rôzne ovocie, z Čiech a Uhier striebro a kone, z Rusi kožušiny, vosk, med a čel'ad.“ Ol'ga, pretože sa už na veľa nezmohla, mu riekla: „Vidiš, že som chorá, kam chceš odo mňa ísť? Keď ma pochováš, choď, kam chceš.“ Po troch dňoch Ol'ga zomrela; a plakali pre ňu veľkým plačom syn jej aj vnuci jej a všetci ľudia, niesli ju a pochovali na otvorenom mieste. Ol'ga zakázala usporiadať tryznu, pretože mala kňaza, a ten blaženú Ol'gu pochoval.

Výpravy Svjatoslava

... roku 6472⁷⁸. Keď knieža Svjatoslav vyrástol a dospel v muža, začal zhromažďovať mnohých a statočných vojakov a viedol mnohé vojny. Na výpravy nevozil so sebou vozy ani kotly, ani nevaril mäso, ale rozrezával na tenko buď konské mäso, alebo zverinu, alebo hovädzie mäso, piekol ich na uhlí a jedol; nemal ani stan, ale (spal) prestrel si huňu a sedlo pod hlavou; a takí boli aj všetci ostatní jeho vojaci. Posielal do krajín s odkazom: „Chystám sa proti vám“...

Roku 6479⁷⁹. Svjatoslav prišiel do Perejaslavca⁸⁰ a Bulhari sa zavreli v meste. A Bulhari vytiahli do boja proti Svjatoslavovi, došlo k veľkej bitke a Bulhari víťazili; i povedal Svjatoslav svojim vojakom: „Už je nám tu padnúť, bojujme udatne, bratia a družina!“ A navečer zvíťazil Svjatoslav a zaútočil na mesto kopijami a Grékom odkázal: „Chystám sa proti vám (a) dobyjem vaše mesto rovnako ako toto.“ I povedali Gréci: „Sme slabí, aby sme sa vám postavili, ale vezmi si od nás daň, i pre svoju družinu, a povedzte nám, koľko vás je, aby sme dali podľa počtu na hlavu.“ Gréci to vraveli, aby Rusov oklamali (pretože Gréci sú lstiví až dodnes). I povedal im Svjatoslav: „Nás je 20 tisíc,“ a 10 tisíc pridal, pretože Rusov bolo len 10 tisíc. A Gréci vystrojili proti Svjatoslavovi 100 tisíc a daň nedali; i tiahol Svjatoslav proti Grékom, a (tí) tiahli proti Rusom. Keď to Rusi uvideli, zľakli sa veľkého množstva vojakov a Svjatoslav povedal: „Už sa nemáme kam uchýliť, chtiac-nechtiac sa im musíme postaviť; nezahanbime ruskú krajinu, ale zložme (tu) kosti, pretože mŕtvy sa nedožijeme hanby, ak utečieme, padne potupa na nás; my však neutečieme ale pevne zostaneme stáť, a ja vám potom pôjdem v čele; ak padne moja hlava, porad'te si sami;“ a vojaci povedali: „Kde padne tvoja hlava, tam aj my svoje zložíme.“ I

---

⁷⁸ Roku 964.

⁷⁹ Roku 971.

⁸⁰ Perejaslavec – tzv. Malý Preslav, kniežacie sídlo na Dunaji v starom Bulharsku.

pripravili sa Rusi k boju, došlo k veľkej bitke a Svjatoslav zvíťazil, i utekali Gréci; a Svjatoslav tiahol k mestu zaberajúc a pustošiac mestá, ktoré zostali (opustené) až dodnes. I zvolal cisár⁸¹ svojich bojarov do paláca a povedal im: „Čo máme robiť, keď sa mu nemôžeme postaviť?“ I povedali mu bojari: „Pošli mu dary; vyskúšame ho, či miluje zlato alebo hodvábné látky a múdreho muža; a povedali mu: „Pozoruj jeho pohľad, tvár a zmýšľanie;“ on potom vzal dary a prišiel k Svjatoslavovi. (I) povedali Svjatoslavovi, že sa prišli Gréci pokloniť, a on povedal: „Prived'te ich sem.“ Prišli a poklonili sa mu, položili pred neho zlato a hodvábné látky. I povedal Svjatoslav sluhom, hladiac bokom: „Uschovajte to.“ Oni sa potom vrátili k cisárovi; cisár zvolal bojarov a posli potom povedali: „Keď sme k nemu prišli a odovzdali dary, nepozrel sa na ne a prikázal ich uschovať.“ I povedal jeden: „Vyskúšaj ho ešte a pošli mu zbrane.“ Poslúchli ho a poslali mu meč a iné zbrane priniesli k nemu; on ich prijal a začal ich chváliť, kochať sa nimi a ďakovať cisárovi. I vrátili sa znova k cisárovi a vyrozprávali mu všetko, čo bolo, i povedali bojari: „Tento človek musí byť neľútostný, že nedbá na majetok, ale zbrane berie; poddaj sa dani.“ I odkázal cisár: „Nechod' k mestu, ale vezmi od nás daň, akú chceš;“ pretože on takmer pritiahol k Carihradu. I dali mu daň; on potom bral aj za pobitých, hovoriac, že „jeho rod ju dostane“. Vzal aj množstvo darov a vrátil sa do Perejaslavca s veľkou slávou...

Úlohy

1. Zostavte podľa uvedených informácií z Nestorovho letopisu krátke životopisy ruských kniežat.
2. Definujte rusko-byzantské vzťahy.
3. Zakreslite na mape vojenské a obchodné výpravy ruských kniežat.

Ruská pravda (Krátka redakcia).

Ruská pravda, obdobne ako tzv. barbarské pravdy Germánov je typickou právnou pamiatkou archaického obdobia vývoja práva, ukážkou ranostredovekých právnych zákonníkov.

---

⁸¹ Cisár – t. j. byzantský cisár Jan Cimiskes (969-976).

Reprezentuje slovanské právo. Na ustanoveniach možno poznávať stav vývoja inštitútov vlastníctva, ochranu štátneho aparátu i vývoj platidiel, t.j. evolúciu peňažného hospodárstva.

In: Beňa, J.: Pramene k dejinám práva. Stredovek. Bratislava 2007, s.78 -84

1. Ak zabije muž muža, tak sa mstí brat za zabitého brata, syn za otca, otec za syna, alebo bratanca, alebo synovca zo strany sestry: ak nebude nikoho, kto by sa pomstil zaplatí 40 hrivien za hlavu: ak bude zavraždený Rusín, gridin, kupec, jabednik a mečník alebo tiež izboj, alebo Slovenín, potom za neho zaplatia 40 hrivien.⁸²

2.Ak príde na súd človek zbitý do krvi alebo bude mať modriny, takýto človek nemusí hľadať vidoka⁸³: ak však na ňom nebudú žiadne stopy bitia, nech prídu vidoci, ak ich nemôže priviesť, tak vec sa končí: ak sa nemôže za seba mstiť, tak mu patrí vziať si za urážku 3 hrivny a odmenu liečiteľovi.

3.Ak niekto udrie niekoho palicou, tyčou, päšťou, pohárom, rohom alebo plochým mečom, potom (zaplatí) 12 hrivien, ak ho poškodený nedostihne a nepomstí sa, vtedy páchatel' zaplatí a tým vec končí.

4.Ak udrie (niekto niekoho) mečom, bez toho aby ho vytasil (z pošvy) alebo rukoväťou (meča), potom zaplatí 12 hrivien odškodného poškodenému.

5. Ak (niekto) utne (niekomu) ruku a ruka odpadne, alebo uschne, potom (zaplatí) 40 hrivien.

6.Ak zostane noha celá alebo začne ochrňovať, vtedy nech zmieri (vinníka) čelad' (poraneného).⁸⁴

7.Ak utne (niekto niekomu) niektorý prst (potom zaplatí) tri hrivny za urážku (krivdu, poškodenie)⁸⁵.

---

⁸² Rusín – obyvateľ starého ruského mesta, podľa iného názoru, obyvateľ starého Kyjeva: Slovenín – občan, resp. obyvateľ starého Novgorodu. Gridin – družiník-vojak (odvodene od slova „grida“ – gromada, tlupa, družina). Jabednik – kniežací úradník. Mečník – súdny úradník kniežaťa, vyberaný z jeho družiny. Izgoj – od slova hojiť, liečiť- človek, ktorý vystúpil z občiny.

⁸³ Vidok – svedok, ktorý určitú vec, osobu, udalosť – videl (na vlastné oči).

⁸⁴ „Ak udrie mečom po ruke alebo po nohe a odsekne ruku alebo ona začne schnúť, alebo noha zostane celá, ale začne mu ochrňovať (chrádnúť), vtedy nech ho mstia jeho deti alebo od páchatel'a sa vymáha 40 hrivien.“ (preklad do súčasného jazyka ruského, B. B. Kafengauz).

8. A za (vytrhnutý, -é) fúz (-y) 12 hrivien , a za vytrhnuté (vlasy, chlpy) na brade (zaplatí) 12 hrivien.

9. Ak niekto vytasí meč a netne, vtedy zaplatí 3 hrivny.

10. Ak bodne muž muža, buď od seba alebo k sebe (zaplatí) 3 hrivny a privedie (poranený) dvoch vidokov: ak však bude ranený Varjab alebo Kolbjag, nech (sám) prisahá.

1. Ak sa ukryje čeladín buď u Varjaga alebo u Kolbjaga a ak ho nevyvedú do troch dní, potom ak ho na tretí deň pozná jeho pán, môže si vziať svojho čeladína a (od ukrývateľa sa) vymáha sa 3 hrivny za škodu (urážku).

2. Ak niekto bude jazdiť na cudzom koni, bez dovolenia (vyprosenia si ho), musí položiť 3 hrivny.

3. Ak niekto vezme cudzieho koňa, alebo zbraň, alebo odev, avšak gazda ho pozná vo svojej občine, vtedy si zoberie svoje a zlodej zaplatí 3 hrivny za škodu.

4. Ak niekto pozná svoju vec u niekoho, nehovor mu : moje , ale povedz mu takto: pod' na svod, ukáž kde si ju ty vzal“. Ak nepôjde, vtedy ten určí poručníka na svod, do piatich dní.

5. Ak niekde (niekto) vymáha od niekoho ostatné a ten začne zapierať, potom musí ísť (so zodpovedným) na svod pred 12 ľudí: a ak sa ukáže, že ešte ani škodu nevyrovnal, potom bude musieť dať svoj dobytok a 3 hrivny za škodu (poškodenému)⁸⁶.

6. Ak niekto poznajúc svojho čeladína si ho chce vziať, je treba (ho) odvieť k tomu, od koho bol kúpený a ten nech ho zavedie k druhého (ktorý mu ho predal) a akonáhle dôjdu k tretiemu (priekupníkovi), vtedy nech povedia tretiemu: daj ty mne svojho čeladína a ty hľadaj svoj dobytok pri (s) pomoci vidoka⁸⁷.

---

⁸⁵ Ruské slovo „obida“ – viacero významov: a) urážka, b) krivda, c) škoda, poškodenie. V obsahových významových posunoch tohto slova možno spoznávať aj vývojové zmeny právneho chápania tohto pojmu (od materiálnej, telesnej škody, poškodenia, k duševnej traume, či urážke osobnosti).

⁸⁶ Neskoršie znenie tohto článku, ktoré ukazuje na prechod od naturálneho hospodárstva k peňažnému: bolo takéto : „A ak sa ukáže, že (dlžník) zlomyseľne mu nevydal jeho peniaze, alebo predmet žaloby (ktoré si od neho vymáhal), ako bol povinný, uhradí tieto peniaze, a zaplatí mu za škodu 3 hrivny pokuty.“

⁸⁷ V neskoršej úprave znela posledná veta takto: „daj mi svojho čeladína a ty si hľadaj svoje peniaze so svedkom“.

7. *Ak choloP⁸⁸ uderí slobodného muža a utečie do domu a pán ho nevydá, potom si nechá cholopa a pán za neho zaplatí 12 hrivien: a potom, ak ho nájde (cholopa) muža ním poranený, nech ho zabije.*
8. *Ak niekto zláme kopiju alebo štít alebo zničí odev a chcel si ich nechať u seba, potom hospodár (majiteľ) dostane za to od neho dobytok: ak však niečo zlomil a pokúsi sa polámané vrátiť, potom nech to zaplatí dobytkom, koľko dá bude na ňom⁸⁹.*
Pravda ustanovená pre Ruské kniežactvo, keď sa zišli Izjaslav, Vsevolod, Svjatoslav,
Kosnjačko, Pereneg, Nikyfor Kyjanin, Čiudin Mikula.
9. *Ak zabijú ogniščanina, mstiť sa za urážku, vtedy vrah zaplatí za neho 70 hrivien a ľudia nie sú povinní pomáhať vrahovi pri ich zaplattení: za vraždu kniežacieho podjazdného⁹⁰ zaplatia 80 hrivien.*
10. *Ak zabijú pri lúpeži ogniščanina a ľudia nehľadajú vraha, potom zaplatí viru⁹¹ občina v ktorej bolo nájdené telo zavraždeného.*
11. *Ak zabijú ogniščanina pri komore, alebo pri koňovi, alebo pri hoviadku alebo pri krádeži kravy, potom nech (ho) zabijú ako psa. To isté ustanovenie (rovnaký zákon) platí pri vražde tiuna.⁹²*
12. *A za zabitie kniežacieho tiuna 80 hrivien.*
13. *A za staršieho koniara pri stáde 80 hrivien, ako určil Izjaslav pri svojom koniarovi, ktorého zabili Dorogobudci.*
14. *A za kniežacieho starostu spravujúceho dediny alebo polia (oráčiny), 12 hrivien.*
15. *A za kniežacieho rjadoviča⁹³ 5 hrivien.*

⁸⁸ CholoP – termín označujúci začiatkom 11. storočia otroka. Objavuje sa v súvislosti s procesom premeny veľkého množstva otrokov na feudálne závislé obyvateľstvo, označované termínom „čeljad“. Preto sa objavuje nový termín – „choloP, ktorý označuje otrokov úzkom slova zmysle.

⁸⁹ V neskoršej verzii: „A ak niekto zlomí kopiju, štít alebo zničí odev a pán to bude chcieť nechať u seba, vtedy od dostane doplatok v peniazoch za škodu, ale ak vlastník sa zreikne od polámanej veci, vtedy nech mu bude zaplattené, koľko on dal pri ich kúpe.“

⁹⁰ Ogniščanin – od slova ogoň – oheň, z toho potom sa odvodzuje dom, dvor, hospodárstvo – kniežací, dvorský, hlava kniežacieho hospodárstva. Ide o termín bežne užívaný v XII. – XIII. storočí v Novgorode. PODJEZDNY – výberca daní.

⁹¹ Vira – pokuta, výkup z krvnej pomsty. V barbarických pravdách – wergeld, latinsky – compositio, tiež sa používa výraz – odklad.

⁹² Tiun – kniežací sluha.

⁹³ Rjadovič – neslobodný človek, nie otrok ale s právnym postavením blížiacim sa otrokovi.

16. A za zabitého smerda alebo cholopa 5 hrivien.⁹⁴
17. A za zabitú pestúнку alebo pestúna 12 hrivien.
18. Za kniežacieho koňa, ak je označený tri hrivny a za smerdovho koňa 2 hrivny, za kobyľu 60 rezanov, za vola hrivnu, za kravu 40 rezanov a za trojročnú kravu – 15 kun, za dvojročnú pol hrivny, za teliatko – 5 rezanov, za jahniatko nogata, za barata – nogata.⁹⁵
19. Ak niekto odvedie cudzieho cholopa alebo robu⁹⁶, potom zaplatí 12 hrivien za škodu.
20. Ak príde človek dobitý do krvi alebo s modrinami, nemusí hľadať poslucha.⁹⁷
21. Ak niekto ukradne buď kone, alebo voly, alebo vykradne dom (hospodárstvo), vtedy ak kradol sám, potom zaplatí hrivnu a tridsať rezan: ak bude zlodejov 18 (? 10) potom (zaplatí každý z nich) po troch hrivnách a po 30 rezan zaplatí ľuďom (? kniežacím).
22. Ak (niekto) podpáli kniežací včelín alebo vyberie (vyduri včely) potom zaplatí tri hrivny.
23. Ak budú mučiť bez kniežacieho slova (rozkazu) smerda, potom (zaplatia) 3 hrivny odškodného: a za (mučenie) ogniščanina, tiuna a mečnika 12 hrivien.
24. A ak (niekto) preorie medzi alebo zničí (medzný znak na strome) potom (zaplatí) 12 hrivien odškodného (poškodenému).
25. A ak (niekto) ukradne loďku (čln), potom za loďku zaplatí 30 rezan a pokutu 60 rezan.
26. A za holuba a za kuru (zaplatí) 9 kun a za kačku, za žeriava (bociana) a za labuť – 30 rezan a pokutu 60 rezan.
27. A ak ukradnú cudzieho psa alebo jastraba alebo sokola, potom (zaplatia) za škodu 3 hrivny.
28. Ak zabijú zlodeja na svojom dvore alebo v stodole alebo pri chlieve (maštali) tak nech je zabitý: ak ho však zadržia do úsvitu, nech ho odvedú na kniežací dvor: ak (ho) zabijú a ľudia ho videli zviazaného, potom za neho platia.
29. Ak ukradnú seno, potom (zaplatia) 9 kun a za drevo 9 kun.

---

⁹⁴ Smerd - roľník

⁹⁵ Pomer peňažných jednotiek v Krátkej Pravde bol: hrivna = 20 nogat = 25 kun = 50 rezan.

⁹⁶ Roba, raba – otrokyňa.

⁹⁷ Posluch – svedok, ktorý niečo, udalosť, skutočnosť, výrok, hovorené slovo, počul „na vlastné uši“, t.j. zmyslove ju vnímal sluchom.

30. *Ak ukradnú ovcu, kozu alebo sviňu a ich bude 10 (zlodejov), aj keby ukradli iba jednu ovcu, nech každý zaplatí po 60 rezan pokuty (každý): a tomu kto zadržal (zlodeja) zaplatia 10 rezan.*
31. *A z hrivny (sa dá) mečníkovi kuna, do desiatiny – 15 kun, a kniežaťu – 3 hrivny. A z 12 hrivien sa dá jemcovi 70 kun a do desiatiny sa platia 2 hrivny, kniežaťu 10 hrivien.*
32. *Pokon virnyj⁹⁸ je tento: virníkovi⁹⁹ náleží – 7 vedier sladu na týždeň a tiež barana alebo pol kusa dobytky alebo dve nogaty: a v stredu rezan alebo syry: tiež v piatok, a chleba a pšenice si môžu vziať koľko môžu zjesť: a kury po dve na deň: kone 4 pristaviť a sypať im krmiva koľko vládu žrať: a virníkovi zaplatiť 60 hrivien, 10 rezan a 12 veverin¹⁰⁰ a pri vjazde do oblasti hrivnu, ak je treba v dobe pôstu pre neho ryby, potom mu patrí vziať za rybu 7 rezan: celkove (v peniazoch) na týždeň 15 kun: a chlieb (dávať) koľko môžu zjesť: nech virníci vyberú viru v priebehu týždňa. Také je nariadenie Jaroslava.*
33. *A tu je ustanovenie pre staviteľov mostov: ak postaví most, potom vezmú za prácu nogatu a od každého úseku mostu nogatu: a ak opravili niekoľko dosiek starého mostu – 3, 4 alebo 5, potom zoberú tiež toľko.*

Úlohy

1. Aký je spoločný znak článkov 19 až 30 ? Za aké konania je predpísaná pokuta ? Prečo tu nie je dovolená „krvná pomsta“ ? Aký význam z hľadiska posudzovania a trestania týchto konaní znamenal prechod od pomsty, k povinnosti platiť pokutu ?
2. Porovnajzte Ruskú pravdu so Súdnyim zákonníkom pre ľud.
3. Charakterizujte prostredníctvom Ruskej pravdy spoločenskú štruktúru obyvateľstva na Rusi.

⁹⁸ Pokon – písaný zákon, t.j. nie iba zákon na základe ústneho obyčaja. Postupom sa začalo používať slovo : „ustav“, resp. s rovnakým obsahom.

⁹⁹ Virník – kniežací úradník, ktorý riadil vyberanie pokuty – viry.

¹⁰⁰ Veverina (veverica) – drobné mince, rovnajúce sa tretine kuny.

4. Mongolská ríša a Zlatá Horda

Pramene

Život Tatárov v XIII. storočí

Katolícký mních Giovanni de Plano Carpini bol vyslaný v roku 1246 pápežom Inocencom IV. k Tatárom ako misionár. Navštívil Zlatú hordu, ale aj tábor veľkého chána blízko Karakorumu. Posolstvo bolo neúspešné v zámere nadviazať trvalé styky a spojenectvo s Mongolmi, rovnako ako nasledujúce, vyslané francúzskym kráľom r. 1253, ktoré malo primäť Mongolov k spojenectvu proti moslimom na Prednom východe. Flámsky františkán William de Rubruquis priniesol podobnú správu ako Giovanni dal Plano Carpini. Veľký chán bol ochotný rokovať s európskymi panovníkmi či to boli králi, či pápeži, pod podmienkou, že sa stanú jeho vazalmi. Obe posolstvá však mali veľký informačný význam. Európa sa ich zásluhou dozvedela o dovtedy neznámych končinách strednej a východnej Ázie. Úryvky sú z knihy Histórie Mongolov od Plano de Carpiniho, v ruskom preklade A. I. Maleina, vydanie A. S. Suvorina, SPb 1911. – TŠerstevens, A.: Předchůdcové Marka Pola. Praha 1966, s.79 - 90.

O vonkajšom vzhľade Tatárov

Vonkajším vzhľadom sa (Tatári) líšia od všetkých ostatných ľudí obzvlášť tým, že časť tváre medzi očami a medzi lícami je širšia ako u iných ľudí, líca veľmi vystupujú od lícných kostí; nos majú plochý a nevelký; oči malé a mihalnice pozdvihnuté k obočiu. V bokoch sú celkom štíhli; s výnimkou niektorých, a to nie mnohých, sú takmer všetci nevysokej postavy. Fúzy im rastú skoro všetkým veľmi malé a napriek tomu niektorí majú na hornej pere a na brade riedke fúzy, ktoré si vôbec nestrihajú. Na temene hlavy majú tonzúru ako duchovní a všetci si holia hlavu na tri palce šírky od jedného ucha k druhému. Tieto vyholené miesta sú spojené s onou tonzúrou. Tiež nad čelom si všetci holia (vlasy) na dva palce šírky. Vlasy, ktoré sú medzi tonzúrou a týmto vyholeným miestom si nechávajú rásť až k obočiu a po oboch stranách čela nechávajú vlasy dlhé, ktoré strihajú viac než z polovice; ostatné vlasy nechávajú rásť... Z týchto vlasov si spleťajú dva vrkoče a každý zväzujú za uchom. Nohy majú tiež malé.

O dobrých mravoch Tatárov

Ludia, o ktorých hovoríme, to jest Tatári, žijú vo veľkom poddanstve svojich pánov, viac než kdekoľvek inde na svete, či už ide o duchovných, alebo laikov. Veľmi si pánov ctia a zásadne im neklamú, len veľmi zriedka slovami, nikdy však svojim konaním. Nebojú spolu, neprichádza u nich k hádkam, zraneniam ani vraždám. Neexistujú tam zlodeji alebo lupiči cenných vecí, takže stany a voz, kde majú svoje poklady, nezatvárajú ani na zámok ani na závary. Ak sa zabehne dajaké zviera, ten, kto ho nájde, nechá ho na mieste, alebo ho odvedie k ľuďom na to určeným. Majitelia stratených zvierat sa na nich obracajú a oni im ich jednoducho vrátia.

Navzájom sa rešpektujú a sú k sebe veľmi srdeční. I keď majú málo potravín, šľachetne sa o ne delia s druhými. Sú veľmi otužilí: i keď deň alebo dva hladujú, nedajú na sebe nič znáť, ale spievajú a veselia sa ako po dobrom jedle. Ak idú na koni, trpezlivo znášajú najväčšiu zimu a najväčšie teplo. Nie sú zchúlostiveli. Jedni druhým nezávidia, nevznikajú medzi nimi spory, nikto druhým nepohŕda, ale vzájomne si pomáhajú a podporujú sa, ako len môžu. Ich ženy sú cudné; nezačúješ nič proti ich cnosti; ani pri svojich milostných hrách nepoužívajú sprosté alebo neslušné slová. Snád' nikdy alebo len zriedka sa hádajú, a i keď sa často opijajú, neuchyľujú sa k hrubým výrazom ani nerobia hluk.

O zlých mravoch

Teraz ešte niečo o ich zlých vlastnostiach. Sú to najpyšnejší ľudia, ktorí všetkými ostatnými pohŕdajú, pokladajú ich za bezvýznamných, či už sú vznešení alebo obyčajní. Na dvore cisárovom sme sa stretli s veľmi váženým mužom Jaroslavom, ruským veľkokniežaťom, so synom kráľa a kráľovny gruzínskej aj s inými veľkými panovníkmi, napr. s vládcom Solangov; nedostávalo sa im žiadnej pocty, ktorá im patrila; ale Tatári, ktorí im boli pridelení, nech boli akokoľvek nízkeho pôvodu, išli pred nimi a vždy boli na prvom a najvyššom mieste; oni naopak museli sedieť vždy pod nimi. Viac než iní ľudia podliehajú zlosti a hnevu, a tiež viac klamú, pravdy sa u nich nedopátraš. Spočiatku sú plní prívetivosti, ale nakoniec štípu ako škorpión. Sú bystrý a prefikani, ak môžu, lstivo všetkých zatahnu do svojich záležitostí. Hnusne jedia a pijú a pri iných aktoch sú odpudzujúci. Ak chcú niekomu ublížiť, dokážu to tak dobre skryť, že to nikto nemôže predvídať a tiež nenájde prostriedok proti ich lstivosti. Opilstvo pre nich nie je nič nečestného; keď sa niekto prepije, vyvráti to a hneď zasa začne nanovo. Sú veľmi chamtiví a

lakomí, dokázu si veci veľmi vymáhať, svoj majetok si neústupne chránia a dávajú len máličko. Zavraždiť cudzinca pre nich nič neznamena. Krátko povedané, majú toľko zlých vlastností, že je nemožné všetky ich vypísať.

Aké sú ich zvyky a zákony

Je u nich zákonom alebo zvykom zabiť muža a ženu, ktorí sú zjavne pristihnutí pri cudzoložstve; rovnako keď je dievča pristihnuté pri smilstve s iným, zabijú muža aj ženu. Ak je niekto prichytení, že niečo berie alebo zrejme kradne na území cisárstva, je bez milosti usmrtený. Tomu, kto poruší ich rozhodnutie, najmä keď hodlajú ísť do vojny, dajú naložiť na chrbát veľkou palicou sto silných rán, akých je schopný len hrubý muž. Keď niekto z drobných ľudí niekoho urazí, mocní ho neušetria, ale silno zošľahajú. Nerobia rozdiel medzi synom konkubíny a synom manželky; otec dá každému z nich, čo chce; a ak je otec knieža, je ním tiež syn, či pochádza z konkubíny alebo z legitímnej ženy. Keď si Tatár vydrží viac žien, každá má svoj zvláštny stan a svoju rodinu. Jeden deň muž pije, je a spí s jednou, druhý deň zasa s druhou. Jedna z nich je však vždy nad ostatnými a on s ňou aj trávi najviac času. A pretože ich býva značný počet, veľmi dobre sa vzájomne znášajú.

Muži nijak nepracujú, len vyrábajú šípy a starajú sa trochu o svoje stáda; lovia však a cvičia sa vo vrhaní šípv. Všetci od najnižších až do najvyššieho sú dobrí lukostrelci. Už ako deti, v dvoch - troch rokoch začínajú jazdiť na koni, vodiť kone a cválať na ich chrbte. Dávajú deťom luky podľa ich veku a učia ich strieľať šípy. Sú veľmi obratní a nemenej odvážni.

Dievčatá a ženy jazdia na koni a cválajú rovnako rýchlo ako muži. Videli sme, že nosia tulce a šípy. A muži aj ženy vydržia dlho na koni. Remene majú krátke. O svoje kone sa veľmi starajú; dávajú si vlastne pozor na všetko, čo im patrí. Ženy vykonávajú všestrannú činnosť, vyrábajú kožuchy, šaty, topánky, črievice a najrôznejšie kožené veci. Tiež riadia a opravujú vozy, nakladajú náklad na ťavy a vo všetkých prácach sú veľmi obratné a usilovné. Chodia v nohaviciach a niektoré narábajú s lukom rovnako dobre ako muži.

Odev

Odev mužov i žien je ušitý tým istým spôsobom. Nemajú ani plášte, ani čapice, ani klobúky ani kožuchy. Nosia takto ušité kaftany z bukaranu¹⁰¹, z purpuru alebo baldachýnu¹⁰²: zhora dolu sú rozstrihnuté a na prsiach preložené cez seba. Na ľavom boku sa zapínajú jednou prackou, na pravom boku tromi prackami, na ľavom boku sú tiež rozstrihnuté až po rukáv. Krátke kožušky akéhokoľvek druhu sa šijú tým istým spôsobom, ale vrchný kožuštek má kožušinu navrchu, vzadu je otvorený a má chvost visiaci vzadu až do výšky kolien. Vydaté ženy nosia kaftan, veľmi široký a rozstrihnutý vpredu až k zemi. Na hlave nosia niečo guľaté zhotovené z prútikov alebo z kôry; táto (pokrývka hlavy) je vysoká jeden lakeť a končí navrchu štvoruholníkom. Zdola nahor sa rozširuje a navrchu má dlhý a tenký prútik zo zlata, striebra alebo z dreva, alebo tiež pierko; a táto (pokrývka hlavy) je našitá na čapičku, ktorá dosahuje až na ramená. A tak ako čapička, tak aj vyššie popisovaný úbor sú pokryté bukaranom, purpurou alebo baldachýnom. Bez tohto úboru (vydaté ženy) nikdy nechodia ľuďom na oči a podľa toho sa rozoznávajú od ostatných žien. Dievčatá a mladé ženy možno len s námahou rozoznať od mužov, pretože sa odievajú úplne rovnako ako muži. Čapičky majú iné ako ostatné národy, popísať názorne ich vzhľad nie sme schopní.

Obydlie

Majú okrúhle príbytky zhotovené na spôsob stanu, vyrobené z prútov a tenkých tyčí. Navrchu uprostred obydlia je okrúhle okno, ktorým preniká svetlo a ktoré rovnako slúži k vypúšťaniu dymu, pretože vo vnútri je vždy rozrobený oheň. Steny aj strechy sú pokryté plstou, dvere sú tiež z plsti. Niektoré príbytky sú veľké, iné však malé, podľa postavenia a chudoby ľudí. Niektoré sa rýchlo rozoberajú aj stavajú a prenášajú sa na nosítkach, iné sa nedajú rozobrať, ale prevádzajú sa na vozoch. Pre prevážanie menších (obydli) na povozoch stačí jeden býk, pre väčšie tri, štyri, ba aj viac, podľa veľkosti vozu. Nech idú kamkoľvek, do vojny alebo na iné miesto, vždy ich prevádzajú so sebou.

Potrava

---

¹⁰¹ Tenké plátno.

¹⁰² Vzorkovaná tkanina zo zlatých a hodvábných nití, pomenovaná podľa mesta Baldach (Bagdad), kde sa vyrábala.

Ich potravou je všetko, čo je možné rozhrýzť, menovite jedia psov, vlkov, líšky a kone... Nemajú obilie, ovocie ani zeleninu, nič okrem mäsa. Ale aj toho jedia tak málo, že iné národy by z toho mohli len ťažko žiť.

Veľmi si ušpinia ruky tukom z mäsa a keď dojedia, utierajú si ich o svoje topánky, o trávu alebo o čokoľvek podobné; vznešenejší mávajú obvykle tiež akési malé kúsky súkna, ktorými si nakoniec utierajú ruky, keď jedia mäso. Potravu rozreže jeden z nich a iný berie ostrým noža kúsky a dáva každému, jednému viac a druhému menej, podľa toho, koho si chcú viac alebo menej uctiť. Riady neumývajú a ak ho niekedy umývajú mäsovou polievkou, potom ju znova aj s mäsom vylievajú do hrnca. Takisto keď čistia hrnce, alebo lyžice alebo iné riady, využívané na tieto účely, umývajú ich tak isto. Považujú za veľký hriech, keď akýmkoľvek spôsobom vyjde nazmar niečo z jedla alebo pitia; preto nedovoľujú hádzať psom kosti, dokiaľ z nich nevysali špik. Svoje šaty tiež neperú a nedávajú prať, a to najmä v čase, keď začínajú búrky, dovtedy, pokým toto obdobie neskončí.

Keď majú kobyľie mlieko, pijú ho v obrovskom množstve, pijú tiež mlieko ovčie, kravské a ťavie. Víno, pivo a med nemajú, ak im ho ako dar nepošlú iné národy. V zime nemajú ani kobyľie mlieko, ak nie sú bohatí. Varia tiež proso s vodou, rozriedujú ho tak, že ho môžu nielen jesť ale aj piť; a každý z nich pije z rána čašu alebo dve. Cez deň nič viac nejedia, ale večer každý dostane trochu mäsa a pijú mäsovú polievku. V lete však, keďže majú viac kobyľieho mlieka, zriedka jedia mäso, a to len keď im ho náhodou niekto daruje, alebo keď chytia na love dajakú zver alebo vtáka.

Zamestnanie mužov a žien

Muži nerobia vôbec nič okrem šíпов a tiež sa čiastočne starajú o stáda, ale zaoberajú sa lovom a cvičia v strelbe, pretože všetci, malí aj veľkí, sú dobrí strelci. Ich deti, keď majú dva alebo tri roky, začínajú už jazdiť na koni a obriaďujú kone a jazdia na nich cvalom, dávajú im aj luk primeraný ich výške, a oni sa učia strieľať z luku, pretože sú veľmi obratné a takisto smelé.

Dievčatá a ženy jazdia na koni a veľmi obratne na nich cválajú ako muži. Takisto sme videli ako nosia tulce a luky. Rovnako ako muži i ženy dokážu jazdiť na koňoch dlho a vytrvalo. Strmene majú veľmi krátke. Kone veľmi šetria, ale nielen to – horlivo chránia všetok majetok. Ich ženy robia všetko: Kožušteký, šaty, lodičky, topánky a všetky výrobky z kože, tiež riadia vozy a

vyrábajú ich, nakladajú bremená na ťavy a vo všetkých svojich prácach sú obratné a rýchle. Všetky ženy nosia nohavice a niektoré aj strieľajú ako muži.

Vojenstvo

O rozdelení vojska môžeme povedať toto: Džingischán nariadil, aby v čele desiatich ľudí stál jeden človek, a ten sa po našom volá desiatnik, a do čela desiatich desiatnikov bol opäť postavený jeden, ktorý sa volá stotník, a do čela desiatich stotníkov bol postavený jeden, ktorý sa volá tisícnik, a do čela desiatich tisícnikov bol postavený jeden a toto číslo sa u nich volá tümen.¹⁰³ Do čela celého vojska stavajú dvoch alebo troch vodcov, ale tak, že sú podriadení jednému. Keď sú vojská vo vojne, tak keď z desiatich ľudí uteká jeden, dvaja, traja alebo dokonca viacerí, potom títo všetci sú zabití; a ak uteká všetkých desať a neuteká sto ostatných, potom sú zabití všetci. Stručne povedané: ak neustupujú všetci, tak potom všetci utekajúci sú zabití; rovnako aj vtedy, ak jeden, dvaja, alebo viacerí idú smelo do boja a desať ostatných ich ne nasleduje, tiež ich zabijú, a ak z desiatich padne jeden alebo viacerí do zajatia a druhí ich neoslobodia, sú tiež zabití.

Zbrane musia mať všetci prinajmenšom tieto: dva alebo tri luky alebo aspoň jeden dobrý a tri veľké tulce plné šípov, jednu sekeru a povrazy na ťahanie diel. Bohatí majú meče, ostré na konci, naostrené len z jednej strany a trochu zakrivené...

Niektorí z nich majú kopije a na železnom krčku kopije majú hák, ktorým, keď môžu, strhávajú človeka zo sedla. Dĺžka ich šípov je dve stopy, jednu dlaň a dva palce, a pretože sú stopy rozdielne, uvádzame tu geometrickú mieru stopy: dvanásť zrn žita tvorí priemer palca a šesťnásť priemerov palca tvorí geometrickú stopu. Železné hroty šípov sú veľmi ostré a režu oboma stranami, podobne ako dvojsečný meč; (Tatári) nosia vždy pri tulci brúsku k naostreniu šípov. Vyššie uvedené železné hroty majú ostrý koniec dlhý jeden palec, ktorý sa vkladá do dreva. Štít majú zhotovený z vrbového alebo iného prútia, ale domnievam sa, že ho nenosia inde ako v tábore alebo na ochranu vládcu a kniežat, a to len v noci. Majú tiež ešte iné šípy, široké tri palce, na strieľanie vtákov a zveri a neozbrojených ľudí. Okrem toho majú ešte rôzne iné šípy na strieľanie vtákov a zveri. Keď sa vypravujú do vojny, vysielajú dopredu predných bojovníkov, ktorí nemajú so sebou nič iné iba plšť, kone a zbrane. Tí nelúpia, nezapaľujú domy a nezabijajú

---

¹⁰³ Tümen – oddiel 10 000 jazdcov, .

zver, len zraňujú a zabíjajú ľudí a keď nemôžu urobiť nič iné, tak ich nútia k úteku; napriek tomu však oveľa radšej zabíjajú, než prinucujú k úteku. Za nimi nasleduje vojsko, ktoré naopak berie všetko, čo nájde, rovnako aj ľudí, ak ich objaví, berie do zajatia alebo zabíja. A preto tí, ktorí sú na čele vojska, posielajú potom hliadky, ktoré majú vypátrať ľudí aj opevnenie a ktoré sú veľmi skúsené v pátraní.

Keď sa dostanú k riekam, preplavia sa cez ne, dokonca aj keď sú veľké, takto: vznešenejší majú kruhovú a hladkú kožu, na ktorej okraji urobia kolom dokola držadlá, do ktorých navliekajú povraz a zaväzujú; tak urobia akési okrúhle vrece, ktoré naplňujú odevom a iným majetkom a veľmi pevne všetko zväzujú dokopy, na to doprostred kladú sedlá a iné tvrdšie predmety. Rovnako ľudia sedia uprostred. A takto zhotovené plavidlo priväzujú k chvostom koní, ktoré nútia plávať dopredu spolu s koňom človeka, ktorý by kone riadil. Alebo inokedy vezmú dve veslá a s nimi veslujú vo vode a tak sa preplavia cez rieku. Kone zaženú do vody a jeden človek pláva s nimi vedľa koňa, ktorého riadi, a ostatné kone ich nasledujú; tak sa preplavujú cez vody a veľké rieky. Iní, chudobnejší, majú kožený vak pevne zošíť; každý je povinný mať ho. Do tohto vaku alebo vreca kladú všetky šaty a svoj majetok, navrchu vreca veľmi pevne zviažu a pripevnia k chvostu koní a prepravujú sa, ako bolo povedané vyššie. Je potrebné vedieť, že zakaždým, keď uvidia nepriateľov, vrhnú sa na nich a každý vystrelí na nepriateľov tri alebo štyri šípy; a keď vidia, že ich nemôžu premôcť, ustúpia nazad k svojim a tak konajú pre oklamanie nepriateľov, aby ich prenasledovali až tam, kde im nastražili pascu. Keď ich nepriatelia prenasledujú až k vyššie zmienenej pasci, obklúčia ich a tam ich zraňujú a ubíjajú. A práve tak, ak majú proti sebe veľké vojsko, niekedy pred ním ustúpia na jeden alebo dva dni cesty a tajne napadajú inú časť zeme a plienia ju, pritom zabíjajú ľudí, ničia a pustošia krajinu. Keď vidia, že nemôžu ani toto vykonať, ustupujú až na desať alebo dvanásť dní cesty. Inokedy opäť zostávajú na bezpečnom mieste, dokiaľ ich nepriateľ vojsko nerozdelí, a vtedy prichádzajú potajomky a pustošia celú krajinu. Vo vojnách sú veľmi prefikani, pretože bojovali s inými národmi už štyridsať rokov a dokonca aj viac.

Keď chcú prejsť do útoku, rozostavia všetky vojská tak, ako majú bojovať. Vodcovia alebo náčelníci vojska nejdú do boja, ale stoja neďaleko oproti nepriateľskému vojsku a majú vedľa seba deti na koňoch, tiež ženy a kone. Inokedy vyrábajú figuríny ľudí a usádzajú ich na kone; to robia preto aby vzbudili dojem o veľkom množstve bojovníkov. Pred nepriateľa posielajú oddiel zajatcov a iných národov, ktoré sú medzi nimi. Je možné, že s nimi idú aj niektorí Tatári. Ostatné

oddiely udatnejších ľudí posielajú d'aleko doprava a doľava, tak aby ich nepriatelia neuvideli, a takýmto spôsobom obkľučujú nepriateľa a uzatvárajú do stredu. A tak začína boj zo všetkých strán. I keď je ich niekedy málo, nepriatelia, ktorí sú obkľúčení, sa domnievajú, že ich je veľa. Stáva sa tak obzvlášť vtedy, keď vidia tých, ktorí sú pri vodcovi alebo náčelníkovi vojska, deti, ženy, kone a napodobeniny ľudí, ako bolo povedané vyššie, ktorých pokladajú za bojovníkov; to im naháňa strach a zmätok v hlavách. Ak náhodou nepriatelia bojujú šťastne, tak im Tatári otvárajú cestu na útek, a hneď ako začnú utekať a oddeľovať sa jeden o druhého, prenasledujú ich a tak ich na úteku zabijú viac, ako by ich mohli zabiť v boji. Napriek tomu je treba vedieť, že ak je možná iná voľba, tak neradi začínajú boj, ale zraňujú a zabijajú ľudí a kone šípami a keď ľudia a kone sú šípami oslabení, až potom začínajú boj.

Pevnosti dobývajú takto: ak sa pritrafí nejaká pevnosť, obkľúčia ju, ale nielen to, niekedy ju obkľúčia tak, že nikto nemôže vyjsť ani vojsť; pritom veľmi udatne bojujú zbraňami a šípami a ani na jeden deň alebo noc nezastavujú boj, takže tí, ktorí sú v pevnosti nemajú čas na oddych. Tatári sami odpočívajú, pretože vojská rozdeľujú, jedny sa striedajú v boji s druhými, takže sa príliš neunavia. Ak sa nemôžu zmocniť pevnosti týmto spôsobom, vrhajú na ňu grécky oheň¹⁰⁴ a nielen to, obyčajne berú niekedy tuk ľudí, ktorých zabili, a vylievajú ho rozpustený na domy; a všade, kde tento tuk padne oheň, horí, možno povedať, neuhasiteľne. Je ho však možné uhasiť, ako sa hovorí, vínom alebo pivom. Ak padne na telo, je možné ho uhasiť trením dlane. Ak nedobijú (mestá) týmto spôsobom a mesto alebo pevnosť majú rieku, prehradia koryto rieky alebo vytvoria nové koryto a keď je to možné, zatopia pevnosť. V prípade, že to nie je možné uskutočniť, urobia pod pevnosťou podkopy a ozbrojenci do nej vniknú pod zemou. A keď už vošli, jedna časť vrhá oheň, aby (pevnosť) zapálila, druhá časť bojuje s ľuďmi v pevnosti. A keď ani tak nemôžu zvíťaziť, stavajú oproti pevnosti svoj tábor alebo pevnosť, aby neboli dosiahnuteľní nepriateľskými kopijami a stoja proti nej dlho, pokiaľ vojsko, ktoré proti nim bojuje, náhodou nedostane pomoc a nevyženie ich silou.

Daň

Je potrebné vedieť, že so žiadnymi ľuďmi neuzatvárajú mier, kým sa im nepodrobia, pretože, ako bolo povedané vyššie, majú príkaz od Džingischána, aby si podrobili pokiaľ možno

---

¹⁰⁴ Grécky oheň – zápalná hmota neznámeho zloženia.

všetky národy. Tatári od nich žiadajú, aby išli s nimi vojensky proti každému, keď to oni potrebujú, a aby im dávali desiatu časť zo všetkého, ako z ľudí, tak aj z majetku. Menovite odpočítavajú desať junákov a jedného vezmú a rovnako tak konajú aj s dievčinami. Odvezú ich do svojej krajiny a držia ich tam ako otrokov. Ostatných sčítavajú a rozdeľujú podľa svojich zvykov. Hneď ako nad nimi získajú plnú moc, vtedy, i keď im predtým niečo slúbili, nesplnia nič, ale snažia sa im škodiť všetkými možnými spôsobmi, aké len môžu prípadne proti nim nájsť. Napríklad počas nášho pobytu v Rusku sem bol vyslaný jeden Saracén, ako povedali, od Kujuk-chána¹⁰⁵ a Batua a tento zástupca bral každému človeku, ktorý mal troch synov, jedného, ako nám neskôr hovorili; zároveň odvádzal všetkých mužov, ktorí nemali ženy, a práve tak postupoval u žien, ktoré nemali zákonného muža; a rovnakým spôsobom vysťahovával aj chudobných, ktorí sa živili žobraním. Ostatných podľa svojho zvyku prepočítal a prikázal, aby každý, tak malý, ako veľký, dokonca aj jednodenný kojenec, chudobný alebo bohatý, platil rovnakú daň a menovite, aby dával jednu kožu bieleho medveďa, jedného čierneho bobra, jedného čierneho sobola, jednu čiernu kožu istého zvieraťa, ktoré žije na tomto území, ktoré neviem latinsky pomenovať a nemecky sa volá Iltis¹⁰⁶, Poliáci a Rusi ho nazývajú dochor, ďalej jednu čiernu líščiu kožu. Každý, kto to nedá, musí byť odvedený k Tatárom a stane sa ich otrokom.

Výprava Batu chána na Rus

Podľa Nikonovského letopisu – Poľnoje sobranije russkich letopisej, zv. X. In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 135-138.

Roku 6745¹⁰⁷ tej istej zimy prišli lesom z východnej krajiny bezbožní Tatári s chánom Batuom¹⁰⁸ do rjazaňskej oblasti a keď prišli, utáborili sa pri Onuze a keď ju dobyli, vypálili ju. Odtiaľ poslali svojich poslov, ženu čarodejnicu a s ňou dvoch mužov, ku kniežatám rjazaňským, žiadajúc od nich desiatok zo všetkého: od kniežat a ľudí, zo zbraní a koní. Rjazaňské kniežatá Jurij Ingvarovič a jeho brat Oleg a kniežatá muromské a pronské, bez toho aby ich pustili k mestu, vyšli im v ústrety do Voroneže a odpovedali im: „Keď nás nebude, bude všetko vaše“...

¹⁰⁵ Kujuk-chán – veľký chán Kujuk, syn a nástupca Oktaja (Ogedeja).

¹⁰⁶ Iltis – t.j. tchor.

¹⁰⁷ Roku 1237.

Kniežatá rjazaňské poslali ku kniežaťu Jurijovi Vladimírskemu¹⁰⁹ s prosbou, aby im poslal pomoc, alebo aby sám prišiel. Knieža Juraj sám nevyšiel ani nevyočul prosbu kniežat rjazaňských, ale chcel sa sám stretnúť (s Tatármi)...

Rjazaňskí, Muromskí a Pronskí vytiahli proti bezbožným a zrazili sa s nimi v boji, a bol to zlý boj, zvíťazili bezbožní Izmaeliti a kniežatá utiekli, každé do svojho mesta. Tatári sa veľmi rozbesnili a s veľkou zúrivosťou začali dobývať rjazaňské územia: ničili mestá, zabíjali ľudí, pálili a plienili. Cudzinci prišli k ich hlavnému mestu Rjazani, obkľúčili ich sídelné mesto Rjazañ v šiesty deň mesiaca december a obohnali ho drevenou hradbou; rjazaňské kniežatá sa uzavreli s ľuďom v meste a bili sa udatne, ale vysilili sa. Tatári dobyli ich mesto Rjazañ 21. dňa toho istého mesiaca, úplne ho spálili a knieža Jurija Ingvaroviča zabili, aj jeho kňažnú, a pobili ich kniežatá, mužov, ženy a deti... pozajímali a niektorých (zo zajatých) rozsekali mečmi, iných postrieliť šípami a hodili do ohňa, iných zajatých zviazali a rozrezali im hrud' a vyňali žľčnik... Spálili veľa svätých kostolov, vypálili kláštory a dediny, ich majetok pobrali.

Potom Tatári tiahli na Kolomnu. Veľké knieža Jurij Vsevolodovič poslal proti nim svojho syna, knieža Vsevoloda z Vladimíru a s ním knieža Romana Ingvaroviča Rjazaňského s jeho vojskom; svojho vojvodu Jeremeja Gleboviča poslal veľké knieža Jurij dopredu ako predvoj. Zišli sa so Vsevolodom a Romanom Ingvarovičom pri Kolomne, tam ich Tatári obkľúčili a došlo k veľmi ťažkému boju. (Tatári) ich zatlačili k opevneniu mesta a tam zabili knieža Romana Ingvaroviča Rjazaňského a Vsevolodovi Jurevičovi zabili jeho vojvodu Jeremeja Gleboviča a množstvo iných mužov pobili, knieža Vsevolod potom s malou družinou utiekol do Vladimíru. Tatári vytiahli na Moskvu a keď tam prišli, dobyli Moskvu a ubili vojvodu Filipa Ňanka, a syna veľkého kniežaťa Jurija, knieža Vladimíra zajali, vyvraždili všetkých ľudí od starcov až po kojencov, iných odvieďli do zajatia, pobrali veľa majetku a odišli.

Keď sa to dopyčul veľké knieža Jurij Vsevolodovič..., ponechal miesto seba vo Vladimíre spolu s biskupom kniežatá Vsevoloda a Mstislava a svojho vojvodu Petra Osljad'ukoviča a sám sa odobral za Volgu so svojimi synovcami Vasilkom Konstantinovičom, Vsevolodom Konstantinovičom, Vladimírom Konstantinovičom,¹¹⁰ utáborili sa na Siti¹¹¹ a veľké knieža

---

¹⁰⁸ Batu (tiež Batyj) – mongolský (tatársky) chán, vnuk Džingischánov, vládca Kipčaku (1223-1256), odkiaľ ovládal podrobenú Rus.

¹⁰⁹ Jurij Vladimírsky - t. j. Jurij II. Vsevolodovič, veľké knieža vladimírské, vládol s výnimkou rokov 1216-1218, kedy veľkokniežací stolec zaujal jeho brat Konstantin, v rokoch 1212-1238.

¹¹⁰ Synovia rostovského kniežaťa Konstantina Vsevolodoviča, z ktorých Vasilko bol kniežaťom v Rostove, Vsevolod v Jaroslavi a Vladimír v Ugliči.

očakával svojich bratov knieža Jaroslava Vsevolodoviča a knieža Svjatoslava Vsevolodoviča¹¹² s ich vojskom a sám začal zbierať vojsko a Žirolava Michajloviča menoval vojvodom.

V tom istom čase, 3. februára, v utorok pred pôstnou nedeľou, v deň svätého Simeona, Tatári pritiahli k Vladimíru; Vladimírania sa potom so svojimi kniežatami a vojvodom Petrom Osljad'ukovičom zatvorili v meste. Tatári vedúci so sebou kňažné Vladimíra, syna veľkého kniežaťa Jurija Vsevolodoviča, pristúpili k Zlatej bráne a začali sa pýtať: „Je v meste veľké knieža Jurij?“ Vladimírania však po nich začali strieľať. Oni potom povedali: „Nestrieľajte!“, a pristúpili blízko k bráne, ukázali vladimíranom ich kňažné, knieža Vladimíra, syna Jurjevovho, a pýtali sa: „Poznávate svoje kňažné?“ Ten mal prepadnuté líca a bol vysilený biedou a nedostatkom. Vsevolod a Mstislav stáli na Zlatej bráne a spoznali svojho brata Vladimíra. Ó, ako žalostné a hodné slz takto vidieť brata! Vsevolod a Mstislav so svojimi bojarmi a všetci obyvatelia mesta plakali, keď Vladimíra uvideli. Tatári potom odišli od Zlatej brány, obišli celé mesto a prezerali si ho, potom sa rozložili s táborm na Zremjanách pred Zlatou bránou a okolo celého mesta. A bolo ich veľké množstvo...

Keď Tatári rozložili svoj tábor okolo Vladimíra, vytiahli proti mestu Suzdaľ a dobyli ho...

Priviezli množstvo koristi do svojho tábora, pritiahli pred Vladimír v sobotu pred pôstnou nedeľou a od rána do večera stavali lešenia a vrhacie stroje. Navečer obohnali celé mesto drevenou hradbou. Ráno potom kniežatá i biskup Mitrofan a vojvoda Peter Osljad'ukovič a všetci bojari a ľudia videli, že ich mesto bude dobyté, a zaplakali veľkým plačom. Tatári potom zrána na pôstnu nedeľu, 8. dňa mesiaca február, v deň svätého mučenika Theodora Stratilata, s prvými slnečnými lúčmi prirazili k mestu zo všetkých strán a začali z neďaleka strieľať vrhacími strojmi do mestských hradieb a do mesta a z božieho dopustenia sypali sa obrovské kamene ako dážď do stredu mesta, a v meste bolo množstvo mŕtvych a na všetkých padol strach a veľká hrôza. (Tatári) prerazili hradbu pri Zlatej bráne, taktiež aj od Lybedi pri Orininej bráne, rovnako tak pri Medenej bráne, ako aj od Kljazmy pri Voložskej bráne, a poborili celé mesto aj na iných miestach, zasypali ho kameňmi a tak vnikli na dané znamenie do mesta Zlatou bránou a od Lybedi Orininou bránou a Medenou bránou a rovnako od Kljazmy Voložskou, a skrátka zo všetkých strán, zboriac celé mesto, vnikli doň ako démoni a dopoludnia dobyli nové mesto a celé

---

¹¹¹ Rieka Siř – prítok Mology.

¹¹² Svjatoslav Vsevolodovič, brat Jurija II. a Jaroslava II., knieža jurjevské, súperil so synom Jaroslava II. Vsevolodoviča Andrejom o Vladimírské kniežatstvo a na určitý čas (1246-1248) sa aj stal veľkým vladimírskym kniežat'om.

ho spálili, a tu zabili knieža Vsevoloda s bratom i množstvo bojarov a ľudí, a ostatné kniežatá a všetci ľudia utiekli do stredného mesta. Biskup Mitrofan, veľká kňažná so svojimi synmi a dcérami, nevestami, vnúčatami, bojarmi, bojarkami a mnohými ľuďmi utiekli do chrámu... zatvorili chrámové dvere, vystúpili na chór a zamkli sa. Tatári dobyli aj toto mesto, začali hľadať kniežatá a kňažnú a dozvedeli sa, že sú v chráme...

Tatári potom vylomili chrámové dvere, pobili tých, ktorí boli v chráme a postavili sa im na odpor. Začali sa ich pýtať na kniežatá a kňažné a keď sa dozvedeli, že sú na chóre, začali ich ľstivo prehovárať, aby všetci zišli z chóru; oni ich potom neposlúchli. Tatári priviezli do chrámu množstvo dreva a okolo (chrámu) ho zapálili, a oni s modlitbou a blahorečením odovzdali svoje duše bohu, zhoreli a boli zarátaní do radov mučeníkov; (Tatári) svätý chrám vylúpili a roztrhali zázračnú ikonu samotnej Bohorodičky.

Odtiaľto sa vydali proti veľkému kniežaťu Jurijovi, druhí odtiahli k Rostovu, iní k Jaroslavi a dobyli ju, iní sa vydali na Volgu a na Gorodec a plienili všetko pozdĺž Volgy až do Galiča Merského, iní sa vydali k Perejaslavi, dobyli toto mesto a obyvateľstvo pobili. A odtiaľto celú túto krajinu a mnohé mestá vyplienili: Jurjev, Dmitrov, Voloky, Tver, kde tiež zabili Jaroslavovho syna, a až do Toržku nebolo miesta, kde by nebesneli. Na rostovskom a suzdal'skom území dobyli v jedinom mesiaci februári 14 miest, nerátajúc množstvo dedín a osád.

Koncom mesiaca február prišla k veľkému kniežaťu Jurijovi Vsevolodovičovi, jeho bratovi Svjatoslavovi Vsevolodovičovi, ich synovcom Vasilkovi Konstantinovičovi, Vsevolodovi Konstantinovičovi a Vladimírovi Konstantinovičovi správa, že mesto Vladimír bolo dobyté a že biskup, veľká kňažná a kniežatá i všetci ľudia boli upálení a iní potom pobití a „Tvojho najstaršieho syna Vsevoloda s bratmi zabili (Tatári) pred mestom a tiahnu proti tebe...“ Jurij čakal na svojho brata Jaroslava a keď neprichádzal, rozkázal svojmu vojvodovi ozbrojiť ľudí a pripraviť sa na boj a vyslal chrabrého muža Dorofeja Semjonoviča s 3 000 vojakmi, aby zistili, kde sú Tatári. Tento, nepatrne sa vzdialiac, zasa sa vrátil a povedal: „Pán náš a knieža, Tatári nás už obkľúčili!“

Keď si to knieža Jurij vypočul, vysadol na koňa so svojim bratom Svjatoslavom, so svojimi synovcami Vasilkom, Vsevolodom a Vladimírom a so svojim vojskom, a tiahli proti pohanom. Veľké knieža Jurij Vsevolodovič začal radíť pluky, keď tu sa znenazdajky Tatári prihrnuli na Sit' proti kniežaťu Jurijovi. Knieža Jurij potom, odložiac všetok smútok, vytiahol proti nim a obe vojská sa zrazili a nastal veľký boj, krv tiekla ako voda a z vôle božej zvíťazili Tatári nad ruskými

kniežatami, veľké knieža Jurij Vsevolodovič Vladimírsky tu bol zabitý, a mnohí jeho vojvodovia a bojari i jeho vojsko bolo pobité. A synovca jeho, knieža Vasilka Konstantinoviča Rostovského, zajali a odviekli so sebou do Šeroňského lesa, kde sa utáborili.

Úlohy

1. Charakterizujte podľa uvedených dokumentov vojenskú taktiku a stratégiu Mongolov.
2. Charakterizujte nomádsky spôsob života Mongolov.
3. Čo videl na živote Mongolov pozitívne a čo negatívne cestovateľ Plano de Carpiny?
4. Charakterizujte zahraničnú politiku Zlatej Hordy.
5. Zakreslite na mape vojenské výpravy Mongolov v 13. storočí.

5. Od Litvy k poľsko-litovskej únii

Pramene

Wybudovanie Rigy (roku 1201) a založenie Rádu mečových rytierov (roku 1202)

Úryvok je z Livonskej kroniky Jaroslava Lotyšského. In: Chrestomatija po istorii srednich vekov II, Moskva 1950, str. 110-111.

Kniha III, kapitola 5. Tretieho dňa po svojom vysvätení sa biskup¹¹³, zanechajúc v Teutonii zástupcu, vrátil do Livonska s pútnikmi, ktorých mohol zobrat', a v to isté leto bolo vystavané na rozľahlom priestranstve mesto Riga, pri ktorom bolo možné vybudovať aj prístav.

V tomto čase brat Theodorich, predvídajúci vierolomnosť Livoncov a obávajúci sa, že inak nebude možné vzdorovať mase pohanov, a pre zväčšenie počtu veriacich i na ochranu cirkvi medzi neveriacimi založil akési bratstvo rytierov Kristových¹¹⁴, ktorému pápež Inocenc¹¹⁵ dal

¹¹³ Biskup – rižský biskup Albert z Buxhövdenu (1199-1226).

¹¹⁴ Bratstvo rytierov Kristových – fratres militiae Christi, neskôr menovaní Swertbrudere (Schwertbrüder) – rád bratov mečových, založený v roku 1202 po vzore rádu templárskeho, neskôr, od roku 1237 autonómna súčasť rádu rytierov nemeckých.

¹¹⁵ Pápež Inocenc III. (1198-1216) – predstaviteľ a realizátor zásady o zvrchovanosti pápežskej moci.

stanovy templárov a určil znak, ktorí mali nosiť na odeve – meč a kríž, a nariadil, aby boli podriadení svojmu, t. j. rižskému biskupovi.

Sigismund Herberstein: O Litve a Livonsku

In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 305-308.

Sídelným mestom štátu je Vilno; je to rozľahlé mesto ležiace v údolí medzi kopcami, pri sútoku rieky Vilije a Vilny. Rieka Vilija sa vlieva do Krononu niekoľko míľ pod Vilnom. Kronon tečie pozdĺž mesta Grodno, ktorého názov je z časti odvodený z názvu rieky, a oddeľuje pruské národy, kedysi poddaných nemeckého rádu (teraz sú v dedičnom vlastníctve brandenburského markgófa Albrechta, od tej doby, ako sa poddal poľskému kráľovi,¹¹⁶ vzdajúc sa kríža a rádu), od Samogitov na mieste, kde sa Kronon vlieva do Nemeckého mora.¹¹⁷ Tam sa rozkladá mesto Memmel, pretože Nemci nazývajú Kronon Memelom a v domácom jazyku sa volá Neman.

Dnes je Vilno obohnané hradbami a vo vnútri mesta sa stavia množstvo chrámov a murovaných domov; je rovnako sídlom biskupa, ktorým bol vtedy Ján, ľavoboček kráľa Sigismunda,¹¹⁸ človek veľmi pozorný, ktorý nás pri našom návrate veľmi láskavo prijal. Okrem toho je tu krásny farný kostol a niekoľko kláštorov; zvláštnej úcte sa u nich teší františkánsky kláštor, ktorého stavba si vyžiadala veľké náklady. Avšak ruských chrámov je tam oveľa viac ako chrámov rímskej viery.

V litovskom kniežatstve sú tri biskupstvá podriadené Rímu, a to vilenské, samogitské a kyjevské. Ruské biskupstvá sú v Poľskom kráľovstve a v Litve s kniežatstvami, ktoré k nim náležia, tieto: vilenské (kde teraz sídli metropolita), polocké, vladimírské, lucké, pinské, cholmské, premyšlské. Hlavný tovar Litovcov predstavujú med, vosk, potaš, ktorých majú nadbytok. To všetko vo veľkom množstve vyvážajú do Gdaňska a potom do Holandska. V Litve je rovnako nadbytok živice a dreva na stavbu lodí, je tu rovnako aj hojnosť obilia. Litva nemá soľ, ale kupuje ju v Británii. Keď bol Christian vyhnaný z Dánskeho kráľovstva a more bolo vzhľadom na vyvážanie pirátov neprístupné, soľ sa nedovážala z Británie, ale z Ruska; a ešte dnes používajú Litovci túto soľ.

---

¹¹⁶ Veľmajster Albrecht Braniborský prestúpil v roku 1525 na luterstvo a rádové panstvo premenil na svetské vojvodstvo, prijímuc ho ako léno od poľského kráľa Žigmunda I.

¹¹⁷ Nemecké more – Baltské more.

¹¹⁸ Sigismund – Žigmund I. Starý (1506-1548).

Litva

Litva je značne zalesnená: sú tu rozsiahle bažiny a mnoho riek, z nich niektoré ako Bug, Pripjať, Tur a Berezina sa vlievajú z východu do Borysthenu, a niektoré potom ako Bug, Kronon a Narev tečú na sever. Podnebie je drsné, zvieratá všetkých druhov sú malého vzhľadu. Obilia je tam hojnosť, ale osevy málokedy dozrejú. Ľud je tu zbedačený a utlačovaný v poddanstve. Ak niekto v sprievode sluhov vojvodu do obydľia niektorého dedičana, môže si beztriestne počínať, ako sa mu zapáči, lupiť a brať veci nutné pre životnú potrebu, dokonca môže dedičana aj kruto zbiť. Dedičania nemajú bez darov k pánom prístup, nech k nim prídu s čímkoľvek. Ak ich príjmu, potom ich všetkých posielajú k úradníkom a správcom, ktorí ak nedostanú dary, neučinia žiadne dobré rozhodnutie. Tento poriadok platí nielen pre ľudí nízkeho stavu, ale aj pre nižších šľachticov, ak chcú niečo dosiahnuť u pánov. Sám som počul, ako významný úradník mladého kráľa hovoril: „Každé slovo v Litve sa platí zlatom.“ Každoročne platia kráľovi určitý poplatok za ochranu hraníc kráľovstva.

Okrem obroku pracujú pre pánov šesť dní v týždni; a nakoniec pri svatbe, smrti ženy, rovnako pri narodení alebo smrti detí, pri spovedi, sú povinní zaplatiť určitý obnos farnému kňazovi. Od časov Vitolda až do dnešných dní žijú v tak krutom poddanstve, že ak je náhodou niekto z nich odsúdený na smrť, je povinný z pánovho rozkazu sám sa potrestať a sám sa obesiť. Ak to náhodou odmietne uskutočniť, tak ho surovo zbijú, neludsky mučia a nakoniec ho aj tak obesia. Táto prísnosť má za následok, že sa nešťastný vinník z obavy pred krutými ranami obesí, ak mu sudca alebo úradník určený pre vyšetrovanie skutočnej záležitosti pohrozí, keď otáľa, alebo mu povie: „Ponáhľaj sa, pán sa hnevá.“

Livonsko

... Územie Livonska sa tiahne pozdĺž morského brehu. Hlavné mesto je Riga, ktorú spravuje majster nemeckého rádu. Okrem rižského arcibiskupa sú v krajine biskupovia revalský a öselský. V Livonsku je veľmi veľa mestečiek, z ktorých je obzvlášť pekné mesto Riga na rieke Dvina, neďaleko jej ústia, a tiež mestá Reval a Dorpat. Rusi nazývajú Reval Kolyvaňou a Dorpat Jurjevom. Riga má rovnaký názov v oboch jazykoch. Z tamojších riek sú splavné Rubon a Narova. Knieža tohto územia, rádovi bratia nemeckého rádu, z nich najvýznamnejší sa volajú

komtúri, rovnako aj veľmoži a mešťania sú skoro všetci Nemci. Prostý ľud hovorí obyčajne tromi jazykmi a podľa toho je rozdelený na tri časti čiže triby. Z nemeckých kniežatstiev, a to jülišského, geldernského a münsterského, sa každoročne do Livonska dopravujú noví sluhovia a vojaci, z ktorých časť zaujíma miesta tých, ktorí zomreli a ostatní vymieňajú tých, ktorí si odpracovali ročnú službu a vracajú sa do vlasti, ako keby boli prepustení na slobodu. Majú zvlášť dostatok dobrých a silných koní a vďaka tomu mohli doposiaľ statočne znášať časté nepriateľské vpády na ich územie, ako zo strany poľského kráľa, tak aj zo strany veľkého kniežata moskovského a hrdinsky sa proti nim brániť.

Lublinský snem v roku 1569

Na Lublinskom sneme v roku 1569 došlo k zjednoteniu Poľska s Litvou (Rzeczpospolita). Lublinská únia bola vynútená spoločnými záujmami šľachty oboch krajín a záujmami zahraničnej politiky. Podľa Lublinskej únie mali mať Poľsko a Litva spoločného kráľa, spoločný snem, spoločnú menu a viesť jednotnú zahraničnú politiku, ale každá z oboch krajín si mala naďalej zachovať svoje vojsko, financie, štátne hodnosti, súd a zákony. In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 312-315.

Návrh únie, ktorý predložili senát a kráľovský vyslanci litovským pánom - rade - na ich žiadosť. Bol zostavený biskupom krakovským a doplnený zemskými vyslancami.

My, Zikmund August,¹¹⁹ všetkým vôbec a každému zvlášť, kto o tom má vedieť, ľuďom súčasným aj budúcim, oznamujeme touto listinou: je nám známe, že všetky stavy kráľovstva často pripomínali otcovi nášmu, slávnej pamäti kráľovi poľskému,¹²⁰ a žiadali ho na snemoch i pri iných príležitostiach, aby bolo dokončené spojenie čiže únia Veľkého kniežatstva litovského s Kráľovstvom poľským, ktoré bolo so súhlasom všetkých stavov litovských prevedené našimi pradedami, slávnej pamäti Vladislavom Jagellovským¹²¹ a Alexandrom Vitoldom,¹²² a ktoré bolo

¹¹⁹ Zikmund II. August – kráľ poľský (1548-1572), veľké knieža litovské (1544 až 1572).

¹²⁰ Otcovi nášmu... – t. j. Zikmund I. Starý.

¹²¹ Vladislav Jagellovský – kráľ poľský (1386-1434).

¹²² Alexander Vitold – veľké knieža litovské (1392-1430).

nielen zapísané v listinách a privilégiách, ale skutočne tiež uskutočnené, a ktoré potom za nášho strýka Alexandra, najskôr veľkého kniežata litovského a potom kráľa poľského, bolo podľa vzájomných zmlúv poľského národa s litovským¹²³ a so súhlasom stavov kráľovstva z bratskej lásky vyhlásené podrobnejšie a presnejšie a nato potvrdené a zaručené prísahou s rytierskym slovom.

A nás samotných v čase našej vlády žiadali a silno na nás naliehali, aby sme my, ako to zodpovedá našej hodnosti a našim povinnostiam, túto úniu dovърšili, aby bola trvalo a na večné časy platná a aby bola splnená myšlienka a prianie našich predkov, naše vlastné myšlienky a naša povinnosť: preto vedomí si toho, že toto zjednotenie prinášalo veľkú slávu a úžitok obom národom, sklonili sme k tomuto dielu našu myseľ a vôľu, zvolali sme bez ďalšieho otáľania tento spoločný snem, aby sme rozhodli a uskutočnili toto dielo, aby bolo na tomto sneme už celkom naisto ustanovené a dovърšené spravodlivé a odôvodnené spojenie a splnutie týchto štátov tak, aby v budúcnosti únia nielen nemohla byť rozorvaná a rozrušená, ale aby prinášala také plody, ktoré by mohli poskytnúť poľskému a litovskému ľudu predovšetkým čo možno najväčší a trvalý mier a záruku celistvosti, a potom aj slávu a zvelebenie.

Na tento snem, zvolaný z týchto dôvodov, sa osobne dostavili všetci páni senátori duchovní aj svetskí a všetky ostatné stavy poľského a litovského národa a s našim zvolením a súhlasom a po vzájomných ich poradách, zachovávajúc plne všetky privilégiá, dokonali celé toto dielo únie medzi nimi v bratskej láske; táto únia je teraz so súhlasom všetkých týchto stavov oboch národov vyhlásená nami v nižšie uvedených bodoch.

Voľba kráľa

Predovšetkým: Poľské kráľovstvo a Veľké kniežatstvo litovské tvorí podľa skoršej inkorporácie¹²⁴ z oboch vyššie uvedených národov jedno nerozdielne a nedeliteľné telo, jednu úniu, jeden národ, takže od terajška bude mať táto z dvoch národov (pozostávajúca) jedna únia, táto jednota, tento nedeliteľný ľud a takmer jediné, rovnorodé, nerozdielne a nedeliteľné telo na

---

¹²³ Za nášho strýka Alexandra... podľa vzájomných zmlúv... – Za poľského kráľa Jana Albrechta (1492-1501) hľadali pred cieľavedomým tlakom moskovského Ivana III. litovskí veľmoži na čele s Albrechtovým bratom Alexandrom, veľkým kniežatom litovským, ochranu v Poľsku a r. 1499 obnovili úniu, ktorá po voľbe Alexandrovej za poľského kráľa (1501-1506) bola r. 1501 slávnostne v Mielniku potvrdená.

¹²⁴ Skoršia inkorporácia – inkorporácia, t. j. včlenenie; je to narážka na slávnú listinu, ktorú vydal Vladislav Jagellonský, keď obdržal kladnú odpoveď veľkého zjazdu pánov poľských na svoju žiadosť o ruku Hedvigny (Jadwigy), dcéry Ludvíka I. Veľkého, 14. VIII. v Krepo, a zaviazal sa k prijatiu kresťanstva s celým národom, k spojeniu Litvy s Poľskom a k boju za účelom znovunadobudnutia krajín Poľskom stratených.

večné časy jednu hlavu, nie zvláštnych panovníkov, ale len jedného - kráľa poľského, ktorý podľa starého zvyku a privilégia bude volený spoločným hlasovaním Poliakov a Litvy v Poľsku a na žiadnom inom mieste. Tejto voľbe nemôže byť na prekážku neprítomnosť niektorých osôb, ako zo senátu, tak ani z iných stavov poľských a litovských, najmä ak všetci, kto má právo zúčastniť sa volieb kráľových, budú zvolaní kráľovskými senátormi a v zákonitom čase. Miestom volieb bude... (miesto tu nie je napísané, pretože tento zápis ešte nie je schválený, ale je len predlohou).

Ten, kto bude takto zvolený na poľský trón, bude pomazaný a korunovaný v Krakove. A čo sa týka voľby a uvedenia na trón veľkého kniežaťa litovského, to musí byť okamžite zrušené, aby od terajška nebolo už po tom ani stopy.

Snemy

Hlavný snem musí byť len jediný a nie zvláštny (pre každý štát); okrem toho musí byť jeden jediný nikdy sa nedeliaci senát pre všetky záležitosti a potreby týchto národov a nesmie byť už nikdy iný, t. j. nesmie pozostávať len zo senátorov jedného alebo druhého národa. Senát musí sídlieť pri nás, vyjmúc ten čas, keď bude snem aj v Litve aj v Poľsku; má byť zvolávaný vždy ku všetkým záležitostiam, o všetkom vedieť a radiť v súhlase s jeho povinnosťami. A keby prišlo k závažným udalostiam a my by sme nemali pri sebe senátorov, potom musí podľa pradávneho zvyku o všetkom byť oboznámené ako v Poľsku, tak aj v Litve a nikdy nesmie byť rozhodnuté ani riešené bez vedomia senátorov oboch národov. Tieto hlavné snemy budú... (miesto snemu nie je zapísané, pretože tento zápis ešte nie je schválený), avšak v prípade akejkoľvek naliehavej potreby sa môže snem so súhlasom všetkých senátorov zísť aj na inom mieste. Na týchto snemoch musia zasadať litovskí senátori medzi senátormi poľskými, na miestach nami určených, a ich zemskí vyslanci medzi vyslancami poľskými. Tak všetko, čo bude potrebné sa bude posudzovať, konať a rozhodovať na týchto snemoch, od terajška jediných snemoch kráľovstva, spoločnou poradou a všeobecným schvaľovaním všetkých stavov majúcich právo zúčastniť sa snemu.

Minca

Minca musí byť jednotná a rovnaká (svojou) váhou, zložením, hodnotou aj nápisom, čo my i naši potomkovia musíme bez meškania premeniť na skutočnosť.

Zahraničná politika

Čo sa týka zmlúv a spolkov, boli vytvorené tieto ustanovenia: od terajška všetky dohody, mierové zmluvy, vysielanie vyslancov do cudzích a susedných krajín sa nesmú diať inak len s vedomím a po spoločnej porade oboch týchto národov; mier alebo ustanovenia, ktoré boli stanovené s ktorýmkoľvek národom a s ktorýmkoľvek panovníkom už skôr, musia byť prehlásené za neplatné a nesmú byť dodržiavané, ak sú škodlivé ktorejkoľvek strane (Poľsku alebo Litve).

A keď budú prisahať senátori, hodnostári, úradníci, starostovia a členovia urodzených domov, ktorí dosiahli plnoletosť (ako je to požadované v privilegiiu), sú povinní skladať túto prísahu korunovanému kráľovi a kráľovstvu.

Pri korunovácii nového kráľa po zložení riadnej, zákonnej prísahy, že bude zachovávať práva oboch národov, musí (kráľ) okamžite potvrdiť všetky tieto práva a výsady oboch národov - kráľovstva, celej Rzeczypolitej - v jednom texte a jedinej listine pod pečaťou kráľovstva.

Výsady a slobody Litvy

Uvážili sme a vykonali opatrenia, aby táto jednota a únia Veľkého kniežatstva litovského s Poľskom v ničom nenarušovala, neurážala a neokliešťovala tie práva, tie výsady, slobody a obyčaje Veľkého kniežatstva litovského, ktoré neodporujú poľskému národu; naopak obidve strany budú po vzájomnej porade tieto privilegia, slobody a obyčaje podporovať a rozmnožovať. To isté platí aj o výsadách a stavoch Veľkého kniežatstva litovského, uvedených v privilegiách: zostanú navždy vo svojej predošlej vážnosti, pretože to nijako neodporuje Rzeczypolitej a nemožno to považovať za žiadne rozdvojenie.

Obchodné clo

Ako v Poľsku, tak aj v Litve musia byť zrušené všetky obchodné clá a dávky na súši aj na vode (vyberané) z akéhokoľvek titulu - naše, senátorské, šľachtické, duchovenské; od terajška na večné časy sa nesmú vyberať od duchovných ani svetských ľudí šľachtickej hodnosti ani od ich poddaných žiadne clá za akékoľvek veci k ich vlastnej práci a obžive, ale s tou podmienkou, že tým nebudú napomáhať neplateniu ciel vyberaných od kupcov, čo by viedlo k zníženiu a zatajeniu dávnych našich ciel a ciel iných stavov v Poľsku aj v Litve.

Práva Poliakov a Litovcov

Všetky zákony a ustanovenia, akékoľvek a z akýchkoľvek príčin vydané v Litve proti poľskému

národu, pokiaľ sa týka obsadzovania vyšších a vôbec akýchkoľvek hodností, udeľovaných a nariadovaných nami, tiež pokiaľ sa týka majetkov a pozemkov, pokiaľ sa týka získavania pozemkov a ich užívania vo Veľkom kniežatstve litovskom, získaných sobášom alebo za (preukázané) služby, kúpou, dedičstvom alebo darom či akýmkoľvek iným spôsobom zodpovedajúcim zákonom a zvykom - všetky tieto zákony so súhlasom všetkých stavov rušíme a obraciame navnivoč. Od terajška nebudú mať žiadnu platnosť ani význam ako zákony odporujúce spravodlivosti a vzájomnej láske a únii. Od terajška môže nadobúdať ako Poliak v Litve, tak Litovec v Poľsku majetok a usadiť sa (tu) akýmkoľvek zákonným spôsobom a môže podľa zákona zastávať hodnosť v tej krajine, v ktorej bude mať nehnuteľnosti. Čo sa týka duchovných hodností, tie budeme smieť slobodne rozdeľovať podľa našej vôle, ako (to) bolo až doteraz, neprihliadajúc na majetok osoby v tej krajine.

Úlohy

1. Ako boli zadefinované vzťahy medzi Poliakmi a Litovcami Ľublinskou úniou?
2. Charakterizujte osobitosti Litvy a Livónska podľa cestovateľských záznamov Žigmunda Herbersteina.
3. Charakterizujte vzťahy Litovského štátu s nemeckými rádmi.
4. Charakterizujte rusko-litovské vzťahy v 15. – 16. storočí.
5. Charakterizujte politický systém v Poľsko-litovskom štáte.

6. Moskovský štát v 14. - 16.storočí

Pramene

Domostroj

Domostroj bol spísaný v dobe Ivana IV. popom Silvestrom v Novgorode a je výrazom konzervatívnej ideológie Moskovskej Rusi tých časov. Obsahuje normy náboženského a politického správania sa človeka, pravidiel výchovy a spôsoby spoločenského života a organizácie

domáceho hospodárstva. Existujú jeho vydania z rokov 1849,1882 a 1908. In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1949, str. 351-354.

Ako sa má udržiavať poriadok, aby v dome bolo pekne a čisto

Ráno sa má zohriať voda a stôl, misy, lyžice, rôzne riady, konvice a čaše sa majú umyť, vytrieť a usušiť. Po obede rovnako tak, aj večer. Takisto vedrá, korytá, dieže, korýtka, sitá a rešetá, hrnce, džbány a krájače sa majú vždy umyť, vydrhnúť, utrieť a usušiť a uschovať na čistom mieste, kde to bude najvhodnejšie. Vždy má byť všetok riad a náradie dočista umyté, nemá byť rozťahované po lavici, po dvore a po dome, misy, misky, čaše, konvice a lyžice sa nemajú povalovať na lavici, majú tam byť usporiadané, na čistom mieste majú byť prevrátené dnom nahor. Ak je v niektorých riadoch jedlo alebo pitie, má byť prikryté kvôli čistote. Všetky riady, v ktorých je jedlo, pitie alebo voda alebo cesto, má byť vždy prikryté a v izbe aj zaviazané, aby tak bolo chránené pred švábmi a ostatnou nečistotou.

Izby, steny, lavice, podlaha, okná, dvere, v sieni a na schodoch majú byť vždy umyté, utreté, pozametané a vydrhnuté, aby bolo vždy čisto. Schodisko a pred prahom má byť umyté, vydrhnuté, utreté a pozametané; pred prahom sa má položiť seno, aby sa mohli utrieť zamazané nohy; aby sa nezašpinilo schodisko, má sa položiť v predsieni pred dverami rohožka alebo stará plšť či handra na utretie. Zamazané nohy sa majú utierať, aby sa nezašpinila dlážka. Za daždivého počasia sa má seno alebo slama pred prahom vymieňať, rovnako pri dverách sa má rohožka alebo plšť vymeniť, položiť čistá handra a špinavá vyplákať a usušiť; bude opäť dobrá na utieranie nôh. Dobrí ľudia, poriadna žena, majú dom vždy čistý a upravený, všade má byť upratané: uložené, kde čo patrí, a vyčistené aj pozametané. V dome má byť vždy tak, ako keby človek vchádzal do raja.

Okrem toho má žena dozerať na celkový poriadok a učiť služobníctvo a deti po dobrom alebo po zlom; ak nestačia slová, treba udrieť. Ak uvidí muž, že má žena alebo služobníctvo neporiadok, alebo nie je všetko tak urobené, ako je napísané v tejto knihe, tak má svoju ženu viesť rôznymi pokynmi a poučiť ju. Ak počúva a všetko plní, má ju mať rád a vážiť si ju. Ak sa žena neriadi týmto poučením a pokarhaním a neurobí všetko podľa toho, sama to nevie a ani sluhov to neučí, tu má muž ďalej svoju ženu pokarhať a napravovať ju... o samote. Potrestajúc ju, má ju poľutovať a uchlácholiť; kárať a dohovárať má láskavo. Muž sa nemá na ženu hnevať, ani žena na muža; majú žiť vždy v láske a úprimnosti. Rovnako aj sluhovia a deti, podľa ich viny a veci,

ktorej sa dopustili, majú sa pokarhať aj udrieť; potom, po potrestaní, je nutné ich uchlácholiť. Pani sa má starať o sluhov podľa uváženia; jedine to je spoľahlivý prostriedok. Ak si ženy, synovia alebo dcéry nevezmú pokarhanie k srdcu, ak neuposlúchnu a nedbajú na to, neboja sa a nekonajú tak, ako ich učí muž, otec alebo matka, tu im treba nasekať bičom podľa ich viny. Biť sa však nemá pred ľuďmi, ale osamote; rovnako tak poučovať, dohovárať a povzbudzovať. Žena sa nemá nijako na muža hnevať, ani muž na ženu. Nech je previnenie akékoľvek, nemá sa biť ani po ušiach, ani po tvári, ani pästou pod srdce, nemá sa ani kopať, ani biť palicou. Nemá sa biť ničím železným ani dreveným; kto takto bije zo srdca alebo zármutku, bývajú z toho veľké nešťastia, slepota a hluchota, môže sa aj vymknúť ruka, noha a prst; je z toho aj bolesť zubov a hlavy... Trestať bičom sa má opatrne: aj rozumne aj tak aby to bolelo, aj hrozivo, bez ťažkého ublíženia. Ak však ide o veľkú vinu, či smutnú záležitosť, či veľkú a hroznú neposlušnosť a nedbalosť, tak sa má vyzliecť košeľa a držiak ruky, pozorne nasekať palicou podľa viny; po potrestaní sa má vinníkovi dohovoriť; aby z toho nebol hnev, aby o tom ľudia nevedeli a nepočuli; aby z toho nebol nárek.

Z ľudskej hádky alebo ohovárania bez poctivého vyšetrenia nech nevzniknú nadávky, bitka alebo hnev; nech by boli urážky alebo nepekné reči akékoľvek alebo ich príznaky, má byť dotyčný o samote po dobrom vypočúvaný; ak prejaví skutočnú ľútosť bez akéhokoľvek pokrytectva, má sa milostivo potrestať a povzbudiť podľa viny. Ak sa ukáže, že vinný nebol, tak sa ohováračom nemá odpúšťať, aby v budúcnosti neosočovali; trestať sa má len podľa viny a po riadnom vyšetrení. Ak vinník neľutuje svoje previnenie, tak je potrebné prisne ho potrestať, aby vinník pocítil, že je vinný, a poctivý, že má pravdu: zmierlivú hlavu meč neutne a pokorné slovo hrádzu prelomí.

Starostlivosť o sýpky a obilnice

V sýpkach má mať šafár všetky zásoby aj obilie každého druhu: slad, žito, ovos, pšenica sa nemá nechať zhnúť ani nemá na ne pršať a snežiť. Obilie nemá byť prežrané od myší, ani zľahnuté ani zatuchnuté. Čo je v sudoch alebo košoch: múka a akékoľvek zásoby, hrach, konope, pohánka, nemletá múka, žitné a pšeničné sucháre, to všetko má byť zakryté, nádoba má byť pevná, aby to nezvlhlo, nezahnulo a nezatuchlo. Všetko má byť zmerané a spočítané: koľko čoho privezú z dediny alebo z trhu, sa má zapísať; čo sa dá zväžiť, má sa zväžiť. A koľko sa čoho vydá či požičia a na akúkoľvek potrebu, alebo komu pán nariadi niečo dať, potom sa má všetko zapísať. A koľko sa všetkého urobí, má sa vedieť: chlieb a kolače, pivo a víno, kvas, kyslá

polievka, ocot, osivo, otruby, všelijaké ostatky, kvasnice a chmel'ové šišky - to všetko, aby mal šafár zväžené a zapísané. Chmel, med, maslo a sol' majú byť zväžené.

Ambrosio Contarini: Moskva za Ivana III.

Ambrosio Contarini bol benátsky šľachtic. Roku 1473 bol vyslaný ako posol k perzskému šachovi, aby ho získal pre boj proti Turecku. V roku 1475 dobyli Turci talianske čiernomorské kolónie a spiatočná cesta bola Contarinimu znemožnená. Contarini sa pripojil k perzskému posolstvu smerujúcemu do Moskvy a cez Moskvu sa vrátil do Talianska. Popis jeho cesty bol prvý krát uverejnený v roku 1487. Uvedený úryvok je prevzatý z vydania Biblioteka inostrannych pisatelej o Rossiji, zv. I, SPb 1836. In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 271-272.

Mesto Moskva sa rozkladá na neveľkom návrší a všetky stavby, nevynímajúc ani samotnú pevnosť, sú tu drevené. Stredom mesta preteká rieka, ktorá sa rovnako nazýva Moskva a ktorá ho rozdeľuje na dve časti, z ktorých v jednej sa nachádza pevnosť. Na prepravu cez túto rieku je v meste postavených niekoľko mostov. Moskva je sídelným mestom veľkého kniežaťa. Je obklopená rozľahlými lesmi pokrývajúcimi takmer celé územie Ruska a má hojnosť obilia všetkého druhu. Životné potreby sú tu tak lacné, že počas môjho pobytu desať našich star¹²⁵ pšenice stálo červonec (v takomto pomere sa predávalo aj ostatné obilie); tri funty mäsa stáli jeden solid¹²⁶, 100 sliepok alebo 40 kačíc stáli rovnako červonec; a najlepšia hus nie viac ako tri solidy. Zajacov je tam veľmi veľa; inú zverinu však nie je takmer vôbec vidieť, pravdepodobne preto, že ju Moskovčania nevedia loviť. Vtákov rôzneho druhu dovážajú rovnako veľké množstvo a predávajú ich za najnižšie ceny. Moskovčania si nepripravujú hroznové víno a vôbec nemajú žiadne ovocie, len uhorky, orechy a plánky - jablká. Ich krajina je veľmi chladná, takže obyvatelia po dobu deviatich mesiacov musia v domoch kúriť. Nakoniec, toto ročné obdobie využívajú na prípravu svojich zásob na leto, pretože počas mrazu možno na ruských saniach ťahaných jedným koňom veľmi ľahko previezť všetky bremená, naopak v lete v dôsledku topenia sa ľadu a veľkých lesov je cesta pre blato takmer neschodná. Ku koncu októbra sa rieka

¹²⁵ Star – stará benátska dutá miera rovnajúca sa asi 3 vertelom.

¹²⁶ Solid – talianska drobná minca.

pretekajúca stredom Moskvy pokrýva silným ľadom, na ktorom si kupci stavajú svoje stánky s rôznym tovarom a vytvoriac takto celé trhovisko, prestávajú takmer úplne obchodovať v meste. Domnievajú sa, že na toto miesto menej dolieha treskúci mráz a vietor, pretože je z oboch strán chránené stavbami. Na toto trhovisko denne po celú zimu privádzajú chlieb, mäso, prasce, drevo, seno a iné nutné potreby; koncom novembra všetci okolití obyvatelia porážajú svoje kravy a prasce a privádzajú ich do mesta na predaj. Je radosť pozrieť sa na to ohromné množstvo zmrznutého dobytku, úplne už stiahnutého a stojaceho na ľade na zadných nohách. Takýmto spôsobom využívajú Rusi na pokrm zvieratá zabitú pred tromi a viac mesiacmi. To isté robia aj s rybami, vtákmi a rozmanitou hydinou. Na rieke sa tiež odohrávajú konské dostihy a iné zábavy; avšak nie raz sa stane, že si pri takýchto zábavách účastníci zlomia väzy...

Sigismund Herberstein: O moci moskovského panovníka

Sigismund von Herberstein (1486-1566) bol v rokoch 1517 a 1526 v Moskve ako člen posolstva rakúskeho cisára, ktorý sa snažil dosiahnuť mier medzi Poľskom a Ruskom. Bol to vzdelaný šľachtic, a preto sú jeho poznámky zaujímavé a cenné. Pri ich spisovaní používal aj iné pramene a dokumenty. Uverejnené boli roku 1549 latinsky vo Viedni. Rusky vyšli prvýkrát vo vydaní I. N. Anonimova. In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 291-294.

Mocou, ktorou on (t. j. veľké knieža Vasilij III. Ivanovič¹²⁷) vládne nad svojimi poddanými, ďaleko predbieha všetkých monarchov na celom svete. Dokončil tiež to, čo začal jeho otec, zvlášť odobral všetkým kniežatám a iným správcom miest všetky ich mestá a pevnosti. V žiadnom prípade nezveruje ani svojim rodným bratom usadlosti, pretože im nedôveruje. Všetkých rovnako utiska krutým poddanstvom, takže ak komukoľvek prikáže, aby žil pri jeho dvore, alebo aby šiel bojovať, alebo aby viedol akékoľvek posolstvo, je ten nútený vykonať to všetko na svoje útraty. Výnimkou sú mladí synovia bojarov, t. j. urodzených osôb stredne zámožných; tieto osoby, súžené ich chudobou, berie obyčajne každoročne k sebe a vydrží ich, určiac im plat, ale nie všetkým rovnaký. Tí, ktorým platí ročne po šiestich zlatých, dostávajú tretím rokom plat za dva roky. Tí potom, ktorí dostávajú každoročne po dvanásť zlatých, sú povinní bez akéhokoľvek odkladu byť pripravení na výkon akejkolvek služby na svoje útraty a dokonca s niekoľkými

koňmi. Urodzenejším osobám, ktoré vedú posolstvo alebo majú iné dôležité povinnosti, prepožičiavajú sa podľa dôstojnosti a úlohy každého buďto územia s miestodržiteľským úradom, alebo dediny, alebo predmestia; ale zo všetkého, od každého zvlášť, platia panovníkovi určitú daň. Im zostanú len pokuty, ktoré vymáhajú na chudobe náhodou sa niečím previniacej, a niektoré iné dôchodky.

Ale podobné državy im prepožičiava do užívania väčšinou len na poldruha roka; ak má niekoho v zvláštnej milosti alebo priazni, tak pridá niekoľko mesiacov; po uplynutí tejto lehoty potom všetka priazeň končí a musíš celých šesť rokov nepretržite slúžiť zadarmo. Žil akýsi Vasilij Treťjak Dolmatov, ktorý bol panovníkovým obľúbencom a jedným z jeho naj dôvernejších sekretárov. (Knieža) Vasilij ho menoval vyslancom k cisárovi Maximiliánovi a nariadil mu, aby sa pripravil, ale keď kniežaťu povedal, že nemá peniaze na cestu a na výdavky, okamžite ho zajali a poslali do doživotného žalára do Beloozera, kde nakoniec zahynul najubohejšou smrťou. Panovník si privlastnil jeho majetok ako hnutelný, tak aj nehnuteľný, a napriek tomu, že dostal tri tisícky florénov¹²⁸ v hotovosti, aj tak nedal jeho bratom a dedičom ani groša...

Všetky drahocennosti, ktoré privádzajú vyslanci k cudzím panovníkom, ukladá panovník do svojej pokladnice, hovoriac, že preukáže vyslancom inú milosť, a tá je taká ako som už uviedol vyššie. Keď sa totižto spoločne s nami vrátili do Moskvy vyslanci kniežaťa Ivan Posečeň Jaroslavskij a sekretár Semjon, t. j. Simeon Trofimov, ktorí dostali do daru od cisára Karla V., ku ktorému boli vyslaní, ťažké zlaté náhrdelníky, reťaze a zlaté španielske mince, a rovnako od cisárovho brata Ferdinanda, rakúskeho arcivojvodu a môjho vladára, strieborné poháre, látky zlatom a striebrom tkané a nemecké zlaté mince, tak panovník im okamžite vzal aj reťaze aj poháre aj väčšinu španielskych zlatých. Keď som sa vyslancov vypytoval, či je to pravda, tak jeden z nich, nechtiac zradiť svojho panovníka, neustále zapieral a druhý hovoril, že si panovník dal priniesť cisárske dary, aby si ich poprezeral. Keď som postupne častejšie pripomínal tento prípad, tak jeden z nich ma kvôli tomu prestal navštevovať, lebo sa chcel vyhnúť buďto nutnosti klamať, ak by to zapieral naďalej, alebo nebezpečenstvu, že by náhodou priznal pravdu. Nakoniec dvorania neupierali správnosť takéhoto jednanja a odpovedali: „Čo keď im panovník udelí za to dajakú inú milosť?“ (Knieža) využíva svoju moc voči duchovným práve tak ako voči svetským ľuďom, nakladajúc neobmedzene a slobodne so životom a majetkom všetkých. Z radcov,

---

¹²⁷ Vasilij III. Ivanovič (1505-1533) – syn a nástupca Ivana III., pokračovateľ v jeho diele aj čo sa týka zjednocovania ruských zemí, a najmä čo sa týka upevňovania samovlády.

¹²⁸ Florén (floreus) – názov vtedajšej zlatej mince razenej najskôr 1252 vo Florencii; odtiaľ aj názov.

ktorých má, ani jeden nemá takú vážnosť, aby sa odvážil nesúhlasit' s ním alebo mu v nejakej veci odporovať. Sami otvorene prehlasujú, že vôľa panovníka je vôľa božia a čokoľvek panovník urobí, koná podľa vôle božej. Preto ho tiež nazývajú božím kľúčiarom a posteľníkom¹²⁹; nakoniec verí, že naplňa božiu vôľu. Preto aj sám panovník, keď sa k nemu obracajú s prosbami za nejakého zajatca alebo v inej vážnej veci, obyčajne odpovedá: „Ak prikáže Boh, oslobodím ho.“ Rovnako tak, v prípade, že sa niekto sputuje na dajakú nesprávnu a pochybnú vec, tak spravidla dostane odpoveď: „To vie Boh a veľký panovník.“

Prijímanie vyslancov

Vysadli sme na kone a vydali sa na cestu za sprievodu veľkého zástupu (ľudí); pri pevnosti sme sa stretli s tak obrovskými zástupmi ľudí, že sme sa mohli len s veľkými ťažkosťami a s pomocou strážcov medzi nimi prebrať. Moskovčania totižto majú taký zvyk: zakaždým, keď sa majú odprevadiť k dvoru významný vyslanci cudzích panovníkov a kráľov, zvolávajú sa na panovníkov rozkaz z okolitých a susedných krajov dvorania nižších hodností, služobní ľudia a vojaci, v tom čase sa zatvárajú v meste všetky obchody a dielne, predavači a kupujúci sa z tržnice vyhánajú, a nakoniec sa sem odvádiť schádzajú mešťania. Robí sa to preto, aby sa týmto tak obrovským množstvom ľudu a zástupu poddaných mohla cudzincom ukázať panovníkova moc a prostredníctvom toľkých významných vyslancov cudzích panovníkov ukázať všetkým jeho veľkosť. Pri vjazde do pevnosti sme videli ľudí rôznych stavov, rozostavených na rôznych úsekoch alebo miestach. Pri vrátach stáli mešťania, zatiaľ čo vojaci všetkých hodností zaplňali námestie, sprevádzali nás peši, išli vpredu a zastavujúc sa, nám prekázali, aby sme došli až k palácovým schodom a tam zosadli z koní, pretože zostupovať z koňa pri schodoch nie je dovolené nikomu okrem panovníka. Robí sa to aj preto, aby bolo zrejmé, že sa panovníkovi preukazuje väčšia úcta. Hneď ako sme vystúpili doprostred schodov, vyšli nám oproti niektorí radcovia panovníka, podávali nám ruky, bozkávali sa s nami a viedli nás ďalej. Keď sme následne vystúpili po schodoch až hore, uvítali nás iní, už významnejší radcovia, a keď sa prví vzdialili (lebo je u nich zvykom, aby prví ustupovali nasledujúcim a všetkým ďalším v poradí a zostávali na svojom mieste ako na im určenom úseku), podali nám na privítanie pravú ruku. Ďalej pri vchode do

---

¹²⁹ Posteľník – ruský dvorský úradník, pripomína sa prvý krát v roku 1495. Mal v správe všetku „posteľnú komoru“ kniežat'a: ikony, kríže, zlaté a strieborné riady, šatstvo aj šitie šatstva a bielizne, dozeral tiež na remeselníkov tohto oboru a na zvláštnu dielňu. Bol najbližším panovníkovým sluhom, úrad posteľníka však neprijímali osoby urodzené.

paláca, kde kolom dokola stáli dvorania nižších hodností, rovnakým spôsobom nám vyšli v ústrety najprednejší radcovia a privítali sa s nami vyššie uvedeným spôsobom a poradím. Nakoniec nás odprevadili do inej siene, v ktorej kolom dokola stáli kniežatá a iní urodzenejší ľudia, z ktorých radov sú vyberaní radcovia, a odtiaľto k panovníkovej komnate (pred ktorou stáli urodzené osoby vykonávajúce každodennú službu u panovníka); keď sme ich míňali, vôbec nikto z radu okolostojacich nám nepreukázal ani náznak akejkoľvek úcty. Nielen to, ale keď sme, prechádzajúc popri nich, náhodou pozdravili niekoho, s kým sme sa bližšie zoznámili, alebo sme naň prehovorili, nielenže nám vôbec neodpovedal, ale správal sa tak, ako keby nikoho z nás vôbec nepoznal, akoby náš pozdrav nepatril jemu...

Panovník sedel s nepokrytou hlavou na vyvýšenejšom a čestnom mieste pri stene, na ktorej sa vynímal obraz akéhosi svätca, napravo vedľa seba mal na lavici čiapku - kolpak¹³⁰ a naľavo palicu s krížom – barlu a misu s dvomi umývadlami, na ktorých bol ešte položený uterák. Keď vraj panovník podáva ruku vyslancovi rímskej viery, myslí, že ju podáva človeku poškvrnenému a nečistému, a preto, keď ho prepustí, ihneď si umyje ruky. Stála tam tiež naproti panovníkovi, ale na nižšom mieste, lavica pripravená pre vyslancov. Panovník, keď mu bola najprv preukázaná úcta (ako už bolo povedané vyššie), sám nás tam pokývnutím a slovom ponúkol sadnúť, ukazujúc rukou na lavicu. Keď sme z tohto miesta podľa hodností zdravili panovníka, bol pri tom tlmočník, ktorý prekladal našu reč slovo za slovom. Keď panovník započul medzi iným meno Karlovo a Ferdinandovo, povstal a zostúpil z trónu a vypočujúc až do konca, spýtal sa: „Je náš brat Karol, volený rímsky imperátor a najvyšší kráľ, zdravý?“ Medzitým čo gróf odpovedal: „Je zdravý“, panovník vystúpil na trón a sadol si. Rovnako sa opýtal mňa, keď som ukončil svoj pozdrav, na Ferdinanda. Potom nás vyzval jedného po druhom k sebe a povedal: „Podaj mi ruku.“ Uchopiac ju, dodal: „Prišiel si v zdraví?“ Nato každý z nás, podľa tamojšieho zvyku, odpovedal: „Daj ti Boh zdravie na dlhé roky. Ja som z priazne božej a tvojej milosti zdravý.“ Potom nás vyzval, aby sme si sadli. My potom, skôr ako sme tak urobili, vzdali sme podľa tamojšieho zvyku úklonom hlavy na obidve strany vďačnosť najskôr panovníkovi a potom radcom a kniežatám, ktorí stáli, aby nám preukázali poctu.

Zákonník veľkého kniežat'a Ivana III. (1497)

Po politickom zjednotení severovýchodných ruských oblastí moskovskými veľkokniežatami došlo ku koncu XV. storočia za Ivana III. k vydaniu prvého ruského zákonníka (Sudebnik z roku 1497). Tento zákonník mal zjednotiť v novom ruskom štáte právne normy, ktoré sa do veľkej miery rozlične vyvíjali od dôb Ruskej Pravdy. Zákonník obsahuje články o kniežacom a miestnom súde, o poplatkoch pri vydávaní rôznych listín atď. In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 285-287.

Roku 7006¹³¹ v mesiaci september ustanovil veľké knieža celej Rusi Ivan Vasiljevič so svojimi deťmi a bojarmi zákon o súde, ako majú bojari a okolniční¹³² súdiť.

1. Viest' súdne záležitosti majú bojari a okolniční a na súde majú mať bojari a okolniční diakov, za súdny výkon a za účasť (na posúdení sporu) nesmú brať (úplatky) a žiadny sudca nesmie brať za súdny výkon úplatky; a sudcovia sa nemajú nikomu mstiť ani nikomu nadržiavať.

2. Nech príde k bojarovi akýkoľvek žalobca, nemá žalobcu od seba posielat' preč, naopak, má dávať všetkým žalobcom spravodlivosť vo všetkom, aká im náleží; a ktorému zo žalobcov nemôže sám bojar vyhovieť, má (spor) byť predložený veľkému kniežaťu alebo má byť (žalobca) poslaný k tomu, pod koho právomoc títo ľudia patria.

57. O výpovedi roľníka pánovi. Roľníci sa môžu sťahovať z oblasti (do oblasti), z dediny do dediny v jedinom období v roku, na jeseň, týždeň pred dňom sv. Jurija a týždeň po dni sv. Jurija. Poplatky za užívanie dvora (nech roľníci) platia v „poliach“ jeden rubel, v „lesoch“ pol rubľa. Ak prežije roľník u niektorého pána rok a odíde preč, zaplatí štvrtinu (poplatku) za užívanie dvora; ak prežije dva roky a odíde preč, zaplatí polovicu (poplatku) za užívanie dvora; ak prežije tri roky a odíde preč, zaplatí tri štvrtiny (poplatku) za užívanie dvora, ak prežije štyri roky, zaplatí celý (poplatok) za užívanie dvora.

60. Ak zomrie niektorý človek bez závetu a nebude mať syna, všetok majetok a pozemok (prípadne) dcére; ak nebude mať dcéru, nech dedí najbližší príbuzný.

Chancellor o ruskom vojsku a obchode

---

¹³⁰ Kolpak – vysoká čiapka lemovaná kožušinou a zdobená často skvostnými ozdobami: staroruský kolpak predstavuje vysokú, kužeľovitú prilbicu, s ktorou splyvala na ramená pancierová sieťka.

¹³¹ Roku 1497.

¹³² Koncom XV. a začiatkom XVI. storočia v súvislosti s centralizáciou štátneho zriadenia a stabilizáciou bojarskej dumy, na ktorej sa podieľali predstavitelia pozemkovej aristokracie, udeľoval knieža týmto predstaviteľom dvorské tituly – думные чины, titul okolničného stal druhou dumnou hodnosťou.

Richard Chancellor, Angličan, dostal sa do Ruska na lodi Bonaventure, ktorá náhodou zablúdila k južnému brehu Bieleho mora. 21. augusta 1553 bol Chancellor v Moskve a v marci 1554 odišiel do Anglicka. Úryvok z jeho diela Kniha o veľkom a mocnom cárovi. - Čtenija v Obščestve istorii i drevnostej rossijskich, 1894, kn. 4. In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 340-342.

Toto knieža je zvrchovaným vládcom nad mnohými krajinami a jeho moc je neobvykle veľká. Môže postaviť do pol'a dvesto až tristo tisíc mužov; sám nikdy nevytiahne na bojisko s vojskom menším ako dvesto tisíc mužov, a keď sa vydá na pochod, necháva ešte na hraniciach vojská, ktorých počet je nemalý. Na livonských hraniciach má až 40 000 mužov, na litovskej až 60 000 a proti nogajským Tatárom rovnako 60 000 mužov a udivuje, že pritom neberie do vojska ani roľníkov, ani kupcov. Všetci jeho vojaci sú jazdci, pechotu nepoužíva, s výnimkou tých, ktorí slúžia pri delostrelectve, a tých ktorí im pomáhajú, tých bude okolo 30 000. Strelci jazdy majú rovnaké luky ako Turci a jazdia na koni rovnako ako oni. Ich brnenie tvorí drôtená košeľa a prilba na hlave. Niektorí majú svoje drôtené košele obšité sametom alebo zlatým či strieborným brokátom. Je to ich vášeň skvostne sa na pochode obliekať, obzvlášť medzi urodzenými a medzi dvoranmi. Ako som sa dozvedel, ozdoby na ich drôtených košeliach sú veľmi drahé, čiastočne som to aj sám videl, inak by som sotva uveril. Samotné knieža sa nadmieru bohato oblieka. Jeho stan je pokrytý zlatým a strieborným brokátom, ktorý je tak obsypaný drahými kameňmi, až z toho prechádza zrak. Videl som stany anglického i francúzskeho kráľa, ktoré sú veľkolepé, napriek tomu sa však tomuto stanu ani zďaleka nevyrovnajú.

Domnievam sa, že pod slnkom niet ľudí, ktorí by znášali taký drsný život, aký vedú Rusi. I keď sú v poli dva mesiace, keď je už zem premrznutá do hĺbky na dva aršíny, i tak obyčajný vojak nemá ani stan, ani čokoľvek iného nad hlavou. Obyčajne sa proti nepohode chránia plstenou huňou, ktorú napnú proti vetru a nepohode. Keď napadne husto sneh, vojak ho odhrnie a rozrobí oheň, ku ktorému zaľahne. Takto koná väčšina z nich s výnimkou dvoranov, ktorí si obstarávajú na vlastný účet iné vybavenie. Každý si musí zohnať a priviesť potraviny pre seba a svojho koňa na mesiac alebo dva, sám je sušené placky z ovsenej múky zarobené vodou, jeho kôň sa živí trávou, vetvičkami a podobne. Napriek tomu však Rus pracuje a slúži veľmi dobre. Pýtam sa vás, či by sa našlo medzi našimi vystatovačnými vojakmi veľa takých, ktorí by mohli prežiť s nimi v

poli aspoň jeden mesiac?

Nepoznám ani jednu krajinu v našom susedstve, ktorá by sa mohla pochváliť takýmito ľuďmi a zvieratami. Čo by však až mohlo byť vykonané týmito ľuďmi, keby boli naučení zákonom a umeniu civilizovaných vojsk. Keby toto knieža malo vo svojej krajine ľudí, ktorí by ich mohli naučiť vyššie uvedeným veciam, tak si myslím, že by dvaja najlepší a najsilnejší kresťanskí panovníci nemohli s ním súperiť pre jeho moc, pre odolnosť a vytrvalosť jeho ľudu aj koní a pre nepatrné výdaje, ktoré ho stoja vojny. S výnimkou cudzincov neplatí knieža nikomu žold (cudzinci dostávajú každoročný žold, nie príliš veľký); vojaci z jeho krajov slúžia na vlastné náklady s výnimkou strelcov, ktorým dáva žold na prach a strely. To znamená, že v jeho krajine nikto nedostane ani groš žoldu. Ak sa niekto náhodou pred ním vyznamená, daruje mu knieža pomestie alebo kúsok pôdy, za čo je obdarovaný povinný mať vždy v pohotovosti taký počet ľudí, aký knieža nariadi.

Obchod ruského štátu

Rusko je krajina bohatá na pôdu, s početným obyvateľstvom, ktoré má nadbytok tamojších výrobkov. Medzi obyvateľstvom je veľmi veľa rybárov, ktorí lovia lososov a tresky. Majú tiež veľmi veľa oleja a rybieho tuku, ktorý sa väčšinou získava okolo Dviny. Získava sa tiež na iných miestach, ale nie v takom veľkom množstve. Obyvateľstvo sa tiež často zaoberá solivárňictvom. V severných častiach tejto krajiny je miesto, kde sa lovia zvieratá s kožušinou: sobole, kuny, sivé medvede, polárne, strieborné a pálené lišky, vydry, hranostaje, veverice a sobov. Tu sa rovnako získavajú kly z ryby volanej mrož. Lovci tejto zveri bývajú okolo mesta Pustozersk; na soboch privážajú svoj úlovok do mesta Lampožna na predaj a odtiaľ ich odvážajú do Cholmogor, kde býva na deň svätého Mikuláša veľký trh.

Na západ od Cholmogor sa rozprestiera mesto Novgorod, v ktorého okolí rastie nádherný ľan a konope, je tu tiež množstvo vosku a medu.

Holandskí kupci majú v Novgorode svoje skladiská. V Novgorode je tiež veľmi veľa koží rovnako ako v meste Pskov, ktorého okolie rovnako oplýva ľanom, konopou, voskom a medom.

Novgorod je od Cholmogor vzdialený asi sto dvadsať mil'. Je tu ešte mesto Vologda, ktoré obchoduje so sadlom, voskom a ľanom, avšak nie v tak veľkom množstve ako Novgorod. Medzi Vologdou a Cholmogorami tečie rieka Dvina, ktorá sa potom vlieva do mora. Cholmogory zásobujú Novgorod, Vologdu a Moskvu so všetkými okolitými oblasťami sol'ou a solenými

rybami. Z Vologdy do Jaroslavlí je dvesto míľ. (Jaroslavl') je prevel'ké mesto. Produkuje sa tu koža, sadlo a obilie v hojnom množstve, tiež vosk, ale nie je ho tak veľa ako inde.

Z Jaroslavle do Moskvy je dvesto míľ. Krajina medzi týmito mestami je posiatá dedinkami, v ktorých žije neobyčajne veľké množstvo ľudí. Pôda tu dáva nadbytok obilia, ktoré obyvatelia privážajú v obrovskom množstve do Moskvy. Zrána je možné stretnúť sedemsto aj osemsto saní vezúcich obilie do Moskvy, niektoré z nich vezú tiež ryby; stretávajú sa (ľudia) vezúci obilie do Moskvy aj z Moskvy - sú to ľudia žijúci až tisíc míľ od Moskvy. Celý svoj náklad majú na saniach. Žijú v severných častiach krajiny, kde zima nedovoľuje rásť obiliiu, taký je tam krutý mráz. Privážajú sem ryby, kožušiny a kože. V tých miestach je tiež málo dobytká.

Stoglav

Stoglav bol cirkevný zborník o 100 kapitolách vydaný v roku 1551, ktorého účelom bolo zjednotiť cirkev a obrady a zaviesť poriadok vo vlastníckych právach, duchovných a spoločenských povinnostiach cirkvi a duchovenstva pod kontrolou štátu. In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 327-330.

Cár hovorí k snemu

Otče môj, Makarij, metropolita celej Rusi, arcibiskupovia a biskupovia a (všetci členovia) zboru vyššieho duchovenstva. Minulého roku som sa vám vyznal aj so svojimi bojarmi zo svojich prehreškov, a bojari tiež, a vy ste nám dali rozhrešenie a požehnali ste nám. Aj ja som po vašom rozhrešení a požehnaní udelil všetkým svojim bojarom za všetky ich predošlé viny odpustenie; nato som im prikázal, aby si v stanovenej lehote vyrovnali všetky skoršie záležitosti so všetkými (pravoslávnyimi) kresťanmi môjho cárstva, a všetci moji bojari, úradníci z príkazu a kormlenšičici skutočne urobili vo všetkých oblastiach koniec všetkým sporom. Tu som si vyžiadal vaše požehnanie k zostaveniu zákonníka podľa starých tradícií (chcejúc tak zaručiť), aby súdy boli spravodlivé a aby rozhodovanie vo všetkých sporoch bolo naveky ustálené. Po vašom požehnaní som zákonník zostavil a napísal veľké prikázania (a to tak), aby boli priame a obozretné a súd aby bol spravodlivý a neúplatný vo všetkých sporoch; vo všetkých krajoch svojho štátu ustanovil

som starostov¹³³ a colníkov, stotníkov a päťdesiatníkov - po všetkých mestách... i volostiach... a podpísal som ústavné listiny.¹³⁴ A tento zákonník je pred vami aj s ústavnými listinami, prečítajte (ich) a posúďte, aby naše dielo zostalo v Bohu nasledujúcim pokoleniam potvrdené našim požehnaním. Ak toto dielo bude hodné schválenia a večného požehnanía zboru vyššieho duchovenstva, podpíšte zákonník aj ústavnú listinu, ktorá má byť uložená v štátnej pokladni.

A spoločne s nami, poprosiac Boha o pomoc vo všetkom, kde to bude potrebné, poraďte a rozsúďte, doplňte a potvrďte podľa ustanovení svätých apoštolov a svätých otcov a podľa skorších zákonov našich predkov, aby každá záležitosť a všetko počínanie sa v našom cárstve riadilo podľa Boha, a to ako vo vašej svätej dôstojnosti, tak aj v našej právomoci; rovnako aj o mravoch, ktoré sa v predchádzajúcich časoch po našom otcovi, veľkom kniežati celej Rusi Vasilijovi Ivanovičovi, až do dnešnej doby uvoľnili, o zlovôli, o nedodržiavaní starých zákonov, o uvoľnení z nedostatku úcty k božím prikázaniam, o všetkých činoch a pozemských zákonoch i o omyloch našich duší - o tom všetkom sa riadne duchovne poraďte a v sneme nás o tom oboznámte.

Pretože my potrebujeme vašej svätej rady a pomoci a chceme sa s vami radiť a v Bohu neusporiadané (pomery) meniť v blaho. A čo sa týka našich potrieb a aké (sú) zemské nezrovnalosti, o tom vám my tiež podáme správu.

Vy teraz súďte podľa pravidiel svätých apoštolov a svätých otcov a rozhodujte spoločne v úplnej zhode; (o to) vás ja aj so svojim otcom a bratmi a so svojimi bojarmi prosím.

O tridsiatich siedmych cárskech otázkach a o cirkevnom poriadku

O kláštoroch a mníchoch. Otázka 8. Mnísi a popi vstupujú do kláštorov pre spásu svojej duše. Niektorí z nich tam však vstupujú pre telesné pohodlie, aby sa mohli stále len povalovať a jazdiť si po dedinách za dobrodružstvom. O opátoch: niektorí opáti si túto hodnosť tiež kupujú, avšak službu božiu, spoločné stolovanie ani spoločný duchovný život nepoznajú, žijú si nerušene vo svojej cele aj so (svojimi) hosťami; tiež svojich príbuzných umiestňujú v kláštoroch a zásobujú (ich) všetkým kláštorným; a po dedinách je to tak isto; kláštory tým pustošia, starých sluhov a vkladateľov¹³⁵ vyhánajú... A tak si mnísi jazdia po dedinách a po celom svete celkom ľubovoľne...

¹³³ Ustanovil som starostov – t. j. gubných starostov; pôvodne samosprávny zemský funkcionári, od polovice XVI. storočia stále viac nadobúdali povahu štátnych úradníkov, ktorí mali vo svojej kompetencii stíhanie „zlých ľudí“.

¹³⁴ V ústavných listinách boli zaznamenané povinnosti obyvateľstva voči námestníkom a súdne poplatky za zločiny a ich výška.

¹³⁵ Ludia, ktorí venovali svoj majetok kláštorom s podmienkou, že v nich dožijú svoju starobu.

Ale kňazi a chudobní bratia sú lačni a hladujúci, značne nespokojní, trpia mnohými nedostatkami. Všetok kláštorový blahobyť a bohatstvo a všetky možnosti plynúce z (ich) úradu vyčerpali už iní so (svojimi) rodmi, príbuznými, bojarmi, s hosťami a obľúbencami; je to správne podľa kláštorného rádu takto žiť, aby takto vyzeral spoločný život bratov? A kto bude za túto nečinnosť, nedostatok starostlivosti a za všetok nezáujem o cirkev božiu, o kláštorné poriadky a o spoločný život bratov - za tento hriech potrestaný?

O cirkevných a kláštorných peniazoch. Otázka 16. O cirkevných a kláštorných peniazoch, ktoré sa požičiavajú na úžeru: páči sa to Bohu, a čo je o tom písané v Písme? Písmo božie zakazuje úžeru aj osobám svetským, nieto ešte aby mohla s peniazmi a obilím činiť úžeru božia cirkev. Kde je to písané v cirkevných poriadkoch? Píše sa tu o tom: cirkevné bohatstvo je bohatstvo chudobných a je na úžitok všetkým...

O tridsiatich dvoch cárskych otázkach a tridsiatich dvoch odpovediach na (jednotlivé) kapitoly dané zborom vyššieho duchovenstva

Otázka 27. Prvý pondelok Petrovho pôstu chodievajú (ľudia) do hájov (vyhľadávať) pitky a holdovať tak diabolským radovánkam. Na to (dávam) túto odpoveď: Nech pravoslávni kresťania nechodia v deň Petrovho pôstu do hájov a nehľadajú v pitkách diabolské radovánky, ale nech tomu urobia koniec, pretože všetko to je helénske besnenie a diablove mámenie, a preto sa nepatrí, aby si pravoslávny kresťania takto počínali...

O cirkevnom súde - odpoveď zboru vyššieho duchovenstva. Kapitola 53. Kniežatám ani bojarom, ani nikomu zo svetských sudcov neprislúcha (právo) volať pred súd príslušníkov kňazstva a mníšstva a súdiť ich: nikto zo svetských ľudí nemá nad nimi moc a jedine veľký cirkevný zbor má právo ich súdiť podľa zákona cirkevných poriadkov. Teda zo svetských ľudí nemá právo na duchovného ani knieža, ani bojar, ani žiaden iný svetský sudca, ba ani kláštor, ani mnísi... A ak sa niekto pokúsi vziať si niečo od cirkvi so zvoľením archijereja alebo kňaza, obchádzajúc tak cirkevný zákon, bude (v očiach každého) konajúcim svätokrádež, nepoctivo sa obohacujúcim (človekom) a pohanom: a oni budú zlodejmi a lupičmi vykrádajúcimi kostoly, ba dokonca lupičmi božej cirkvi. Ak sa teda dopustí niekto tohto činu, a ak sa nebude kajateľ, bude zatratený, pretože aj náš pán, Ježiš Kristus, to zakázal hovoriac: dávajte cisárovi, čo je cisárovo, a Bohu, čo je božie.

Odpoveď o úžere vyšších duchovných a kláštorov s peniazmi a obilím. Kapitola 76. A rovnako

ako vyšší duchovní, tak aj kláštery využívajú peniaze a obilie na úžeru; a to Písmo sväté a cirkevné poriadky zakazujú nielen biskupom a presbyteriánom a diakonom a vôbec všetkým kňazom a mníchom, ale ani jednoduchým ľuďom nedovoľujú brať úrok a činiť úžeru. A preto od terajška majú kňazi a všetky kláštery dávať podľa cirkevných poriadkov peniaze a obilie bez úrokov svojim roľníkom vo svojich dedinách, tak aby pri nich roľníci zostávali a aby ich dediny nepustli. A potom o tom, koľko si kto požičia peňazí a obilia, nech sa robia zápisy v knihách; a tieto knihy nech sú držané v pokladni ako potvrdenie. Tí kňazi a kláštery, ktorých roľníkom sa minú peniaze a obilie, požičajú tým, ktorí budú potrebovať, peniaze a obilie bez úroku, so zárukou a potvrdením alebo o tom urobia zápis do pokladničnej knihy; a pri kláštoroch... ktorým došli peniaze, pretože za ne boli kláštorom kúpené pozemky, bude sa žiť z týchto (pozemkov); ale na úrok peniaze žiadnemu jedincovi podľa cirkevných poriadkov nepožičiavať...

Z korešpondencie Ivana Hrozného s anglickou kráľovnou Alžbetou o anglickom obchode v Rusku (1581-1582)

In: Chrestomatija po istorii SSSR I, Moskva 1951, str. 360-362.

Tretí deň v mesiaci júl prišiel do Moskvy z prímorského prístavu Cholmogor kupec (vedúci obchod) s anglickými krajinami Anton Ivanov, ktorý priviezol najmilostivejšiemu cárovi a veľkému kniežaťu list od kráľovnej Alžbety¹³⁶. Hovoril, že tento list poslali po ňom z Cholmogor anglickí kupci Ivan Romanov s priateľmi.

Takto znie preklad anglického listu kráľovnej Alžbety:

Najurodzenejší cár a milovaný brat! Spočiatku, keď naši kupci začali prvý krát obchodovať vo vašej ríši, nestalo sa, aby sa pri obchode stretli s nejakými problémami ani vo veľkom meste Moskve, ani na rieke Dvine, ani na Volge, ani na ostatných miestach, ani v Livonsku, ani na miestach, ktoré boli vhodné na obchodovanie, ani v prímorských prístavoch a na hraniciach, v severných ani v južných krajoch neutrpeli škodu a vďaka Tvojej veľkej darovacej listine mohli slobodne obchodovať čo najďalej od prímorského prístavu, od Nikolu Divotvorcu až do Kolskej volosti a po všetkých kolských volostiach. Ale nedávno sme sa dozvedeli z prosebného listu našich kupcov, že sa im zakazuje na príkaz dánskeho kráľa¹³⁷ obchodovať v Kegore a Pečenge, pretože

---

¹³⁶ Alžbeta – anglická kráľovná (1558-1603)

¹³⁷ Dánsky kráľ – Frederik II.

dánsky kráľ považuje tieto volosti za časť svojho územia a nariaďuje, aby darovacie listiny na tieto volosti boli uložené u neho a aby mu z týchto volostí platili daň, a prehlásil, že okrem neho nikomu daň z týchto volostí nepatrí. My sme tým teraz prekvapení, pretože predtým sme o takých nariadeniach nepočuli, a o tom Ťa teraz oboznamujeme, pretože Tvoje Veličenstvo nám môže podať pravdivú správu o týchto volostiach. My však nechceme žiadnymi požiadavkami spôsobiť ujmu Tvojej cárskej krajine, ani ostatným krajinám, avšak nechceme rovnako poškodiť nášho brata, dánskeho kráľa, a nechceme ho nijako uraziť. Nech je nám teraz z Tvojho cárskeho listu známe: ktoré volosti on považuje za svoje a či patria tieto volosti pod jeho správu alebo nie?

Prosíme Tvoje Veličenstvo s veľkou láskou o (tento) list pre náš terajší dobrý vzťah, aby sa ani v budúcnosti medzi nami nenarušil. Hneď ako nám zašleš svoj list, okamžite prikážeme na základe Tvojho listu kupcom, ako sa majú v týchto veciach zachovať, aby sa Tvoje Veličenstvo aj v budúcnosti tešilo úcte a aby sa naši kupci nedostávali do žiadnych sporov. My v tejto chvíli prosíme všemohúceho Boha o Tvoje cárske zdravie a Tvoje šťastie.

Napísané v kráľovskom sídle Westminster v januári roku Pána 1581 a roku nášho panovania dvadsiateho tretieho.

Cár a veľké knieža, keď si vypočul list kráľovnej Alžbety, nariadil: na tento list kráľovnej Alžbete odpísať a poslať list po Fjodorovi Pisemskom. Fjodor má tento list doručiť po skončení posolstva.

Takto znie cárov list kráľovnej Alžbete:

Z milosrdenstva a milosti nášho Boha, v ktorej nás navštívi prúd zhora a povedie kroky naše na cestu pokory. My, veľký panovník a veľké knieža celej Rusi Ivan Vasiljevič, cár vladimírsky, moskovský, novgorodský, cár kazaňský, astrachaňský, panovník pskovský a veľké knieža smolenské, tverské, jugorské, permské, vjatské, bulharské a ďalších krajín; panovník a veľké knieža nižnonovgorodských zemí, panovník černigovský, rjazaňský, polocký, rostovský, jaroslavský, beloozerský, livonský, udorský, obdorský, kondinský a vládca celej sibírskej oblasti a oblastí severných a ďalších.

Našej milovanej sestry Alžbete, kráľovne anglickej a francúzskej a iberskej a ďalších krajín.

A Ty, milovaná sestra, preto prosíš Naše Veličenstvo so všetkou láskou o náš list, aby tvoji ľudia nedostávali sa do žiadnych sporov, keď prichádzajú do nášho prístavu. A Ty, sestra naša

milovaná, potom prikáž svojim ľuďom, ako sa majú podľa nášho listu chovať, keď budú nabudúce prichádzať do našej krajiny do onoho prístavu.

My sme Tvoj list, sestra naša milovaná, kráľovná Alžbeta, vypočuli. Ty, sestra naša milovaná, nariad' svojim kupcom a všetkým, kto u nás obchoduje, aby prichádzali do našich zemí, do všetkých prístavov od Cholmogor k Nikolovi a až ku Kole, podľa našej predchádzajúcej darovacej listiny, ktorá im bola udelená, bez akéhokoľvek váhania. Nariad' svojim ľuďom a kupcom, aby jazdili obozretne, so sprievodom, s vojenskými korábmi, pretože dánsky kráľ porušuje dohodu aj prísahu predchádzajúcich dánskych kráľov aj svoju s nami, žiada nové stanovenie hraníc, čo nikdy nebývalo, považuje naše od nepamäti dedičné kraje, volosť Kolu a Pečengu, za svoje a privlastňuje si ich. My sme s predchádzajúcimi dánskymi kráľmi nikdy o tieto kraje nemali sporu. Ale teraz Frederik, kráľ dánsky, nepraje si, aby sme s Tebou, sestrou milovanou, žili v mieri a vymieňali spolu tovar, sestra milovaná, a zakazuje Tvojim kupcom prichádzať do našich dedičných oblastí do prístavov, aby Tvoji kupci a všetci, ktorí prichádzajú z iných štátov, mali znemožnený prejazd do našich dedičných krajín. A Ty potom, sestra naša milovaná, kráľovná Alžbeta, nariad' svojim kupcom, aby (na ochranu) pred lupičmi dánskeho kráľa vyplávali na more s vojenskými korábmi, aby mohli bezpečne preplávať mimo týchto lupičov dánskeho kráľa do našich dedičných krajov, do všetkých prímorských prístavov, aj do Cholmogor aj na Kolu, aby ich mohli z mora vyhnat' a cestu uvoľniť. My posielame do týchto prístavov vojenské osoby a nariad'ujeme, aby ich strážili pred príchodom ľudí dánskeho kráľa spolu s vašimi ľuďmi a kupcami, aby naša láska neutrpela škodu a naši aj Tvoji ľudia a kupci z iných zemí neutrpeli v obchode a v celom podnikaní újmu od ľudí dánskeho kráľa a Tvoji kupci aby voľne do našej dedičnej krajiny, do všetkých prístavov vyhradených skoršou darovacou listinou vplávali bez akéhokoľvek nebezpečenstva, a strážili ich pred lupičmi dánskeho kráľa.

Napísané v mesiaci júl roku 7090 od stvorenia sveta a štyridsiateho ôsmeho roku nášho panovania, a cárstva nášho moskovského tridsiateho siedmeho roku, kazanského tridsiateho, astrachánskeho dvadsiateho deviateho¹³⁸, v sídelnom meste nášho štátu Moskve.

Úlohy

---

¹³⁸ Roku 1582.

1. Aké mal postavenie moskovský panovník? Využite k charakteristike dobovej informácie očitých svedkov.
2. Analyzujte obsah Domostroja.
3. Porovnajte Ruskú pravdu so Zákonníkom z roku 1497.
4. Analyzujte kláštorň a cirkevný život na Rusi a vplyv na reformačné snahy.
5. Charakterizujte rusko – anglické vzťahy v 16. storočí.